

**SRI GURU NANAK DEV KHALSA COLLEGE
UNIVERSITY OF DELHI
NAAC ACCREDITED "A"**

ਸੁਰਲੋਕ

ਸੁਰਲੋਕ

SURLOK

2024-25

ੴ

There is one God

ਸਤਿ ਨਾਮੁ

True is His Name

ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ

Creative being personified

ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ

He is without fear sans enmity

ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ

Immortal is His form

ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ

Beyond birth & self-existent

ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

Obtained by Guru's grace

Guru Nanak Dev Ji, Ang:1, SGGS

SRI GURU NANAK DEV KHALSA COLLEGE

(UNIVERSITY OF DELHI)

DEV NAGAR , NEW DELHI - 110005

NAAC 'A' Grade

SURLOK

2024-25

Patron

Dr. Baljeet Singh
(Oftg. Principal)

Editor-in-Chief

Dr. Mamta Ahuja

Student Editor-in-Chief

Rabnoor Kaur & Manraj Singh

Faculty Editors

Punjabi Section

Dr. Manjeet Singh

English Section

Mr. Avichal Bhatnagar

Hindi Section

Dr. Hardeep Kaur

Sanskrit Section

Dr. Dharmendra Kumar

Student Editors

Punjabi Section

Gurpreet Kaur
Damanjeet Singh

English Section

Shreya
Kamakshi

Hindi Section

Mansi Singh
Ayushi Kumawat

Sanskrit Section

Shreeharsh
Yashasvi Pathak

Faculty Technical Team

Ms. Damanpreet Kaur
Ms. Shikha Garg

Ms. Ashmeet Kaur
Dr. Simran Kaur Sethi

Dr. Bhawna Kohli
Dr. Simran Kaur Sethi

Dr. Sarika Khurana
Dr. Divya Sethi

TABLE OF CONTENTS

- Editorial Page
- President's Message
- General's Secretary Message
- Chairman's Message
- From Principal's Desk
- From Editor-in-Chief's Desk
- From Student Editor-in-Chief's Desk
- Salok, Mahala Pehla
- Special Edition
- College Diary
- Achievements
- Punjabi Section
- Picture Gallery 1
- English Section
- Picture Gallery 2
- Hindi Section
- Picture Gallery 3
- Sanskrit Section
- Picture Gallery 4
- Acknowledgment
- Form IV

President's Message

It gives me immense pleasure to pen down a message for Surlok, the annual magazine of Sri Guru Nanak Dev Khalsa College. This publication stands as a testament to the vibrant academic, cultural and intellectual life that flourishes within our college. It is not only a platform for students and faculty to showcase their talents and creativity, but also a reflection of the values and vision that our institution upholds. Our college, founded on the teachings of Sri Guru Nanak Dev Ji, has always aimed to instill in its students a spirit of service, humanity and righteousness. In an age of rapid change and global challenges, it is more important than ever that we remain grounded in our traditions while embracing innovation and inclusivity.

Following the basic tenet of Sikhi- “*Sarbat da Bhalla*” i.e. “well-being of all”, Sri Guru Nanak Dev Khalsa College under the aegis of Delhi Sikh Gurudwara Management Committee, has always been committed to providing education to young people of all backgrounds, regardless of caste, creed, gender or race. College started its journey as an evening college in 1973, and since then has come a long way and has grown into one of the most distinguished educational institutions of the University of Delhi, receiving 'A' Grade in the NAAC Survey (2022).

I am proud to see how our students and faculty continue to excel in diverse fields, contributing meaningfully to both the academic community and society at large. Surlok captures these achievements, aspirations and voices with sincerity and depth. I congratulate the editorial team for their dedication and effort in bringing this edition to life. May this magazine continue to inspire, inform and ignite thoughtful discourse in the years to come.

S. Harmeet Singh Kalka
President, DSGMC

General Secretary's Message

On behalf of the Delhi Sikh Gurdwara Management Committee, it is with great pleasure and pride that I extend my heartfelt greetings and sincere congratulations to Sri Guru Nanak Dev Khalsa College on the occasion of its Annual Day celebrations. The continuous and remarkable growth of this institution stands as a living testament to the relentless dedication, hard work, and vision of the founders, faculty, staff and students. Each individual, with their unwavering commitment and tireless efforts, has contributed significantly to building this institution and positioning it as a respected and esteemed center of learning and excellence. Through their collective determination, the college has reached new heights of success, continuing to inspire future generations of scholars, leaders and change-makers.

Inspired by the divine teachings of Sri Guru Nanak Dev Ji, the college remains steadfast in its mission to deliver high-quality education to students. The college not only emphasizes academic excellence but also encourages personal growth, ethical values and a spirit of selfless service to the community. From fully air-conditioned, tech-enabled computer laboratories to a modern cafeteria, a well-equipped gymnasium and classrooms fitted with advanced projectors, the infrastructure reflects a forward thinking approach to education. The college has centrally air conditioned Bhai Gurdas library. These resources have been made available through the gracious and deliberate efforts of the Delhi Sikh Gurdwara Management Committee (DSGMC), guided by a vision to cultivate confident, mindful and compassionate youth.

Lastly but most importantly, I want to acknowledge the invaluable contribution of the Principal Dr. Baljeet Singh, under whose able and visionary leadership, I am confident that the college will continue to achieve new milestones and reach greater heights of success.

S. Jagdeep Singh Kahlon
General Secretary, DSGMC

Chairman's Message

It gives me immense pleasure to extend my greetings and best wishes to the students, staff members (teaching and non-teaching) and management of Sri Guru Nanak Dev Khalsa College on the occasion of the Annual Day celebrations of the college. I extend my heartfelt congratulations to all for their dedicated efforts and valuable contributions toward the academic excellence, development and advancement of the college, which have culminated in the institution being awarded a prestigious Grade 'A' by NAAC.

Guided by the teachings of Sri Guru Nanak Dev Ji, after whom the college is named, we strive to instill the values of 'Kirt Karo, Naam Japo, Vand Chhako'—urging students to work diligently, remain spiritually grounded and practice generosity. As per the legacy of our college, we have always believed in imparting quality education, using innovative teaching methods and ensuring holistic development of students. Thereby, we equip them with skills, knowledge and experience required to succeed in their chosen fields so that they can serve society through their meaningful contributions.

I am pleased to highlight the remarkable engagement of students in a wide array of academic and extracurricular activities, including NSS, NCC, sports and more than thirty-five dynamic academic and cultural societies. Over the past year, Aprampaar—the Divinity Society of the college secured several accolades in Gurbani competitions. Likewise, societies such as Bhangra, Gidha, Vedang, Photobug and Nepathya (the Dramatics Society) also earned prestigious awards in various inter-college competitions across the University of Delhi.

As we honour the legacy of this esteemed institution, I also take this opportunity to extend my sincere gratitude to the management committee, led by S. Harmeet Singh Kalka, President of the Delhi Sikh Gurudwara Management Committee, for their moral support and encouragement. Their wholehearted commitment plays a vital role in ensuring the smooth and effective functioning of the college.

I would also like to express my appreciation for the remarkable leadership and sincere efforts of college Principal Dr. Baljeet Singh in running the institution smoothly and efficiently.

S. Sukhbir Singh Kalra
Chairman

From the Principal's Desk

It gives me immense pleasure to present **SURLOK**, the annual magazine of Sri Guru Nanak Dev Khalsa College. This publication is not just a record of the academic year but a vibrant canvas showcasing the creativity, intellect and spirit of our students and faculty. Our college, guided by the eternal teachings of Sri Guru Nanak Dev Ji, remains steadfast in upholding the principles of truth, selfless service and enlightenment. **SURLOK** embodies these core values, weaving together expressions from all corners of our college- reflective essays, perceptive write-ups, stirring poetry and vivid artistic creations that highlight the rich reservoir of talent, we are proud to cultivate.

“Pavan Guru, Paani Pita, Mata Dharat Mahat” is not simply a lyrical expression but it is a sacred proclamation, offering a divine understanding of the deep, spiritual interdependence between humanity and the natural world. Air is honoured as the Guru, the ever-present teacher that sustains life and imparts subtle wisdom through every breath we take. Water, regarded as the father, nourishes and stabilizes us, flowing with clarity, strength and grace. The Earth, revered as the great mother, nurtures all existence with unparalleled care, endurance and generosity by silently supporting life with unmatched resilience.

The college is accredited grade 'A' by the National Assessment and Accreditation Council in the second cycle (2022), which is a testimony of the strong foundations of the college that is based on rich history, moral integrity, disciplined environment, academic excellence and a zeal for community development. I feel happy to share that with the addition of new faculty members in few departments on permanent basis and promotions in almost every department, the previous year has been productive. Further with the brilliant performances of our students in every field, we continued to push the boundaries of our academic and co-curricular pursuits.

I take great pride in affirming that our institution has evolved into a supportive and empowering environment for students. With over thirty-five academic, cultural and extra curricular societies, the college consistently provides a wide array of opportunities that

foster holistic growth and help students cultivate well-rounded personalities. Looking back at the fruitful year, it fills me with joy and satisfaction to share that our students particularly those associated with Bhangra, Gidha, Divinity, Debating and the Drama society have won trophies and accolades at various inter-college competitions organized by the University of Delhi. Students pursuing sports have also taken a leap forward and brought many laurels to the institution. This year, Aparmpar, the Divinity society of the college organized inter-college competitions to celebrate Founder's day.

The central societies such as NSS, NCC, BISMAR- the Centre for Human Values and Project S.E.V.A.- the volunteering society, actively worked for community outreach programmes, cultivating the spirit of 'giving back to the society'. Students associated with these societies not only learn the joy of giving but also the ideals of selflessness and equality that are the core principles of Sikhism. To validate an institution's growth, recognizing the contributions of all the faculty members is equally important. They bring a wealth of expertise, experience and passion to the classroom and inspire the students to strive for excellence.

My sincere thanks to S. Harmeet Singh Kalka - President, DSGMC, S. Jagdeep Singh Kahlon - General Secretary, DSGMC and S. Sukhbir Singh Kalra - Chairman of the governing body, for their constant guidance and support in helping us make our college a hub of excellence and an embodiment of the values we hold. Finally, I take this opportunity to congratulate the editorial team for their exceptional work in putting together this magazine in a time bound manner.

Grown from the modest beginnings to a well-known college for its academic prowess and culture of values, keeping our vision in mind, let us look forward to a glorious future.

Dr. Baljeet Singh
Oftg. Principal

From the Editor-in-Chief's Desk

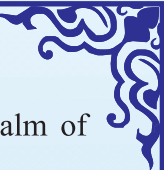

It fills me with immense pride and joy to present this year's edition of **Surlok** - the annual magazine of our college on the special occasion of the Annual Day celebrations. This edition stands as a testament to the unwavering dedication, sincere efforts and heartfelt passion of everyone who has contributed to the continued growth and success of our institution. Sri Guru Nanak Dev Ji emphasised the importance of the environment in Japji Sahib :

“Pawan Guru, Pani Pita, Mata Dharat Mahat”

This sacred line reminds us of the deeply spiritual and symbiotic relationship between humanity and nature. It invites us to reflect on the environment not merely as a resource, but as a divine force, our teacher, care giver and nurturer. Through this edition, we aim to foster awareness, respect and responsibility toward our natural surroundings, while celebrating the many creative expressions that echo this sentiment.

I extend my heartfelt gratitude to our esteemed Principal, Dr. Baljeet Singh ji for entrusting me with the opportunity to serve as the Chief Editor of this magazine. It has truly been a rewarding and enlightening experience. My heartfelt thanks go to the editorial board, society and department convenors, my diligent team and all colleagues who rowed together through the tides of this journey and anchored the magazine safely to its final form.

This college magazine serves as a compilation of the academic, co-curricular and extracurricular accomplishments of the institution, its societies and both students and faculty throughout the year. I extend my sincere thanks to the student community for their timely contributions of articles, poems and stories. The enthusiastic write ups of our young writers will undoubtedly hold the interest and admiration of the readers. I am confident that the students' positive outlook, diligent efforts, unwavering commitment and creative thinking

will captivate the readers and transport them into an inspiring and delightful realm of imagination.

The process of contributing to the magazine offers students an invaluable opportunity to engage in thoughtful inquiry, explore alternative view points on complex topics and sharpen their critical thinking. Curating the most impactful submissions for publication is a meticulous and demanding task. This formidable undertaking of editing Surlok would not have been accomplished without the steadfast efforts and collaborative spirit of the editorial board.

At the end, I would like to say that despite the sincere and meticulous efforts of the editorial board, some inadvertent errors may have remained. We welcome your thoughtful feedback, which will undoubtedly contribute to the continuous growth and holistic development of our students.

With these reflections, we look ahead with the hope that this publication will enlighten, entertain and inspire just as it has done for us during its making.

Dr. Mamta Ahuja
Editor-in-Chief

From Student Editor-in-Chief's Desk

It gives us immense joy and pride to present the Surlok Magazine for the academic year 2024–2025. This publication is a celebration of the creativity, expression and intellectual spirit of the students of Sri Guru Nanak Dev Khalsa College. Through heartfelt poems, captivating stories, thought-provoking essays, the magazine captures the diverse voices and vibrant imagination of our college community.

As we embarked on the journey of curating this edition, we took inspiration from previous editions of magazine and delved into past work to understand the depth and legacy of Surlok. This process not only helped us shape the magazine with a fresh perspective but also refined our editorial skills and creative vision.

We are deeply grateful to our guiding light, Dr. Mamta Ahuja, the Editor-in-Chief, for her unwavering support and mentorship. We also extend our heartfelt thanks to the faculty coordinators of the technical team Ms. Damanpreet Kaur, Ms. Ashmeet Kaur, Dr. Bhawna Kohli, Ms. Shikha Garg, Dr. Simran Kaur Sethi, Dr. Divya Sethi and Dr. Sarika Khurana for their valuable insights and continuous encouragement.

Witnessing our collective efforts take shape in a tangible form was truly fulfilling. It has been an enriching experience we take great pride in.

Rabnoor Kaur Bakshi
Manraj Singh Pasricha
Student Editor-in-Chief

ਸਲੋਕ ਮਃ ੧

Salok, Mahala Pehla

ਦੀਵਾ ਬਲੈ ਅੰਧੇਰਾ ਜਾਇ ॥

When the lamp is lit, the darkness is dispelled;

ਬੇਦ ਪਾਠ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਖਾਇ ॥

Reading the Vedas, sinful intellect is destroyed.

ਉਗਵੈ ਸੂਰੁ ਨ ਜਾਪੈ ਚੰਦੁ ॥

When the sun rises, the moon is not visible.

ਜਹ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਅਗਿਆਨੁ ਮਿਟੰਤੁ ॥

Wherever spiritual wisdom appears, ignorance is dispelled.

ਬੇਦ ਪਾਠ ਸੰਸਾਰ ਕੀ ਕਾਰ ॥

Reading the Vedas is the world's occupation;

ਪੜ੍ਹਿ ਪੜ੍ਹਿ ਪੰਡਿਤ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰ ॥

The Pandits read them, study them and contemplate them.

ਬਿਨੁ ਬੂਝੇ ਸਭ ਹੋਇ ਖੁਆਰ ॥

Without understanding, all are ruined.

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਤਰਸਿ ਪਾਰਿ ॥੧॥

O Nanak, the Gurmukh is carried across. ||1||

SPECIAL EDITION SECTION

**ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ
ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥**

**Pavan Guru Paani Pita
Maata Dharat Mahat II**

SPECIAL SECTION

Pavan Guru Paani Pita Maata Dharat Mahat II

Dr. Bhagwant Kour
(English Department)

Prof. Renu Duggal
(Hindi Department)

Dr. Simran Kaur Sethi
(Punjabi Department)

Pawan Guru Paani Pita : Environmental Concerns in Guru Granth Sahib

The mother Earth is today reeling under the continuous onslaught by humans. Man has forgotten that the world was a place given by the supreme lord to be a place of habitat for hundreds and millions of organisms and species and that they were supposed to live in harmony with each other as well as take care of the earth that sustains them. Greed and selfishness has no place in this schema of things. However, man with his insatiable greed has played havoc on mother Nature and exploited other living beings as well. The air is so polluted today that instead of breathing energy into the body it has become the harbinger of many deadly diseases. The water flowing in the rivers has been reduced to a stink and the aquatic life threatened to the point of extinction. The forests that are the lungs of mankind are being denuded from the face of earth.

Guru Nanak, the first guru of the Sikhs, was not only a saint but also a philosopher whose vision was much ahead of his times. Guru Granth Sahib decreed that the purpose of man's life is to live in perfect harmony.

“Creating the world, God has made it a place to practice spirituality”

(Guru Granth Sahib, ang. 1035.)

Guru Nanak envisioned a society of realised human beings. He was sure that if humans are spiritually inclined then the universe would be a sacred place to inhabit where harmony would be the key word. He laid the foundation of Sikhism in the late 15th century and emphasised the importance of the environment in Japji Sahib:

Pawan Guru Paani Pita...

Here, nature is revered as sacred, with air seen as the teacher, water as the father and the earth as the nurturing mother. This verse promotes an ecological consciousness and respect for the environment. These immortal words contain the eternal philosophy of respect for the environment. Guru Nanak envisioned a world society composed of God-conscious individuals who have realized the Divine. For these spiritual beings, the earth and the universe are sacred, all life is interconnected, and their purpose is the spiritual elevation of all.

During their lifetimes, Guru Nanak and his successors strived to create an ideal society rooted in spiritual awareness and ethical integrity. The word 'Sikh' translates to disciple or learner of the Truth. Guru Nanak's philosophy asserts that the external reality humans construct reflects their inner state. The current instability of the natural world—the external environment—mirrors the turmoil and suffering within humanity. Similarly, the growing barrenness of the earth symbolizes the spiritual emptiness within people.

This worldview whereby all of creation is a manifestation of the Divine, is the need of the hour. The Guru Granth Sahib, the eternal Guru and sacred scripture of the Sikhs, emphasizes

that God pervades every aspect of existence—plants, animals, rivers, mountains, and the elements are all expressions of the same divine energy.

"Ek pita ekas ke ham barik, tu mera gurhaayi."
(Guru Granth Sahib, Ang 611)

i.e. *"There is only one Father of all; we are all His children. You are my Guru, O Divine Lord."*

Since the emphasis is on unity of all creation under one Divine source, it reinforces the idea that everything in nature—plants, animals, rivers, and mountains—is interconnected and an expression of the same divine presence. And also

"Tūm sarab jā pratipāla hārā."
(Guru Granth Sahib, Ang 1144)
i.e. *"You are the Nourisher of all beings."*

The emphasis clearly is on the fact that since it is God that sustains and nourishes all forms of life, it clearly advocates respect and care for all living things. Hence respecting and living in harmony with all living beings and the natural world in following his "Hukum".

Not once but Guru Granth Sahib repeatedly affirms that everything in the universe is infused with the presence of the Divine:

"The Lord Himself is in the trees and the plants, within and beyond them." (Guru Granth Sahib, Ang 472)

This verse highlights that God is present not just in human beings but also in trees and plants, underscoring the importance of respecting nature. Guru Nanak did not stop there but took this a step further and pointed out to the interconnectedness of Life. Not only each of his creations is interconnected into a bond but there is unity between the creator and the creation as well each residing as well as emanating from the other:

"O Nanak, the creation is in the Creator, and the Creator is in the creation. The Creator pervades everything and is always detached." (Guru Granth Sahib, Ang 294)

And if the two are so intertwined with each other then it naturally follows that harming any part of nature is akin to disrespecting the Divine.

"You are in the birds, and You are in the plants. You are in every heart and in every home."
(Guru Granth Sahib, Ang 1350)

This verse reinforces the idea that animals, like humans, contain divine essence and should be treated with kindness and compassion.

The Sikh gurus did not only preach but believed in setting a precept for other to follow. Guru Nanak's philosophy of "Kirat Kamao" is a sign towards the same while emphasizing the importance of clean water, famously stating: "Pavan Guru, Pani Pita, Mata Dharat Mahat" (Guru Granth Sahib, Ang 8) Guru Nanak traveled extensively, spreading the message of unity and respect for all creation. One of his most famous ecological contributions was related to the Kali Bein River in Punjab. The river had become polluted due to human

negligence. Guru Nanak, during his travels, noticed the contamination and took action. He bathed in the river, meditated there, and emphasized the importance of keeping water bodies clean. Today, this river has been restored and continues to be a symbol of Sikh environmental consciousness. Following the footsteps shown by the great guru, people like Balbir Singh Seechewal (who received Padma Shri award and was declared a Hero of Environment by Time magazine) resurrected the 110-mile long (180 km) long Kali Bein rivulet.

Guru Angad Dev Ji was much ahead of his times and realising the importance of trees encouraged Sikhs to plant more and more trees. He had understood the connection between Afforestation and Physical Well-being. Hence he promoted wrestling (Mal Akhara) and physical exercise, advocating a lifestyle connected to nature and outdoor activity.

Guru Amar Das Ji worked extensively on Water Conservation and Sustainability. There is an interesting saakhi that narrated how Guru Amar Das noticed that villagers struggled to find clean drinking water. Therefore, in response, he ordered the construction of a Baoli (stepwell) at Goindwal Sahib. This stepwell had 84 steps, ensuring sustainable water access while preventing wastage. This Baoli stands even today and is a pilgrimage site where Sikhs gather to pay obeisance. If only they also realise reinforcing water conservation as a spiritual duty they would be truly following the path their guru showed them. Additionally Guruji also promoted simple, plant-based food in the community kitchen (Langar), reducing harm to animals and supporting sustainable agriculture.

Guru Ram Das Ji initiated the creation of Amrit Sarovar (Holy Pool) in Amritsar. Guru Ram Das began the excavation of the sacred Amrit Sarovar (Pool of Nectar) in what would become the city of Amritsar. The pool was designed not just as a religious site but as a rainwater harvesting system to maintain the local water table. He planted trees around the tank, creating a self-sustaining ecosystem.

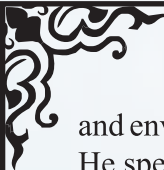
Guru Arjan Dev Ji oversaw the completion of the holy pool in Amritsar, ensuring water conservation and sustainability. He promoted afforestation and the maintenance of green spaces around religious sites. He also emphasized non-violence towards nature, stating:

"Be kind to all beings, this is more meritorious than bathing at sacred shrines and giving charity." (Guru Granth Sahib, Ang 259)

Guru Hargobind Ji maintained forests around Sikh centers to ensure a healthy environment for all beings. **Kiratpur Sahib** is a beautiful example of this. It was built **near forests and rivers** to promote ecological harmony.

Guru Har Rai Ji set up extensive herbal gardens in Kiratpur Sahib to promote natural medicine and conservation of medicinal plants. He strictly forbade the killing of animals and deforestation, emphasizing the interconnectedness of life. His gardens provided herbs that were used to treat the sick, including Emperor Dara Shikoh, highlighting Sikhism's emphasis on natural remedies.

Guru Tegh Bahadur Ji gave a beautiful percept of minimalist living by promoting simplicity

and environmental balance. He encouraged Sikhs to take only what they needed from nature. He spent time meditating in forests and mountains, demonstrating the spiritual connection between humans and nature.

Guru Gobind Singh Ji, the Warrior Guru was also a Warrior for Nature and Protection of Animals. As his Sikhs had taken up arms for the protection of the weak and helpless and had to remain in forests for a longer stretch at times, nevertheless he encouraged ethical hunting (Baaj Shikar) only for necessity, not for sport (hunting was a popular sport then done only for pleasure). His poetry abounds in Symbolism of Nature and he often referred to nature in his teachings, referring to Sikhs as "Lions" and emphasizing the strength of rivers and forests in his poetry. He encouraged Sikhs to respect natural habitats and avoid unnecessary destruction of flora and fauna.

To conclude, the Sikh Gurus not only preached respect for nature but also actively contributed to its preservation through afforestation, water conservation, ethical treatment of animals, and sustainable living practices. Their teachings, as recorded in the Guru Granth Sahib, continue to inspire environmental responsibility and ecological balance in the modern world. It is about time that we follow the precept laid in Guru Granth Sahib and only then would we be in a position to call ourselves true Sikhs.

Dr. Bhagwant Kour
Department of English

सिक्ख धर्म में पर्यावरण की अवधारणा

ईश्वर ने अपना प्रकाश धूल में डाला और संसार तथा ब्रह्मांड का निर्माण किया। आकाश पृथ्वी पेड़ और जल सभी प्रभु की रचना है। (गुरु ग्रंथ साहिब। अंग 723)

सिक्ख धर्म ग्रंथ श्री गुरु ग्रंथ साहिब में कहा गया है कि मनुष्य का उद्देश्य एक आनंदमय स्थिति प्राप्त करना और पृथ्वी तथा ईश्वर की सभी रचनाओं के साथ सामंजस्य स्थापित करना है। हालांकि ऐसा लगता है कि मनुष्य उस आदर्श से आज दूर हो गया है क्योंकि पृथ्वी आज समस्याओं से घिरी हुई है यह अपने निवासियों के भाग्य और उनके भविष्य को लेकर व्यथित है और पहले से कहीं ज्यादा खतरे में है। इसकी झीलें नदियां डूब रही हैं। जिससे इसके समुद्री जीव नष्ट हो रहे हैं और इसके जंगल उजाड़े जा रहे हैं। शहरों में धुएं की धुंध छा रही है मनुष्य ही मनुष्य का शोषण कर रहा है। सिक्ख गुरु साहिबान ने दुनिया को पर्यावरण के साथ सामंजस्य बिठाकर जीने का तरीका सिखाया और उनके सभी निर्माण इस सिद्धांत पर आधारित थे। सातवें गुरु हर राय ने किरतपुर साहिब को पाकों और उद्यानों के शहर के रूप में विकसित किया, सतलुज की सहायक नदी के तट पर स्थित उन्होंने पूरे क्षेत्र में फूल और फलदार पेड़ लगाए। इससे एक स्वस्थ प्राकृतिक वातावरण बना जिससे शहर में सुंदर पक्षी आकर्षित हुए और यह उनके रहने के लिए एक आदर्श स्थान बन गया। सिक्ख धर्म ग्रंथ जपजी साहिब के श्लोक में भी प्रकृति के तत्वों के महत्व पर प्रकाश डाला गया है—

“पवन गुरु पाणी पिता माता धरति महत ।।
दिवस रात दोय दाईं दाया खेले सकल जगत”

वायु गुरु है जल पिता है और पृथ्वी सब की महान माता है। दिन और रात दो नर्स हैं जिनकी गोद में सारा जगत खेलता है। अच्छे और बुरे कर्मों का लेखा—जोखा भगवान की उपस्थिति में पढ़ा जाता है अपने—अपने कर्मों के अनुसार फल मिलता है।

श्री गुरु ग्रंथ साहिब में वायु, जल और पृथ्वी के महत्व पर बार—बार बल दिया गया है। इन तीनों तत्वों का प्रदूषण गुरुओं द्वारा निर्धारित सिद्धांतों के विरुद्ध है—

“पउण पाणी धरती आकास घर मंदिर हरि बनी”

वायु, जल, धरती और आकाश को भगवान ने अपना घर और मंदिर बनाया है। ये पवित्र स्थल हैं अतः इनकी रक्षा और देखभाल की जानी चाहिए। सिक्ख गुरुओं ने बड़े तालाबों से घिरे गुरुद्वारे बनवाए जो खासतौर पर मछलियों के लिए मददगार थे! यह स्पष्ट रूप से प्रकृति के साथ संघर्ष के बजाय सामंजस्य स्थापित करने का संकेत था।

इसके अलावा गुरबानी में पेड़ों की विभिन्न प्रजातियों का उल्लेख किया है जो दुनिया और उसके प्राणियों के लिए उपयोगी हैं। किसी अन्य धर्म ने वनस्पति को सिक्ख धर्म जितना महत्व नहीं दिया है। सिक्ख धर्म स्थलों से जुड़े चार पवित्र वृक्ष, दुख भंजनी बेरी, बाबा बुद्धा जी की बेरी आदि प्रमुख हैं। इन्होंने वृक्षों को सौन्दर्य की दृष्टि से नहीं बल्कि उपयोगिता की से दृष्टि से महत्व दिया। इसीलिए टाली, शीषम, इमली, बोढ, जंड रीठा, कीकर आदि वृक्षों का जिक्र किया है।

पर्यावरण और परिस्थिति की संतुलन की बात पिछले तीन—चार दशकों से शुरू की है जबकि सिक्ख गुरुओं ने 500 साल से भी पहले इसके महत्व को समझ लिया था। पर्यावरण संकट तत्काल और तीव्र समाधान की मांग करता है इस संकट के लिए हमें ब्रह्मांड में मानव के उद्देश्य के मूल प्रश्न पर वापस जाना होगा, स्वयं और ईश्वर की रचना को समझना होगा। हमें गुरु नानक का दर्शन बताता है कि एक ऐसा विश्व

है जिसमें ईश्वर के प्रति जागरूक मानव शामिल है। उन्होंने ईश्वर को महसूस किया है और इन आध्यात्मिक प्राणियों के लिए पृथ्वी और ब्रह्मांड पवित्र है। सभी का जीवन एक समान है और इनका मिशन सभी का आध्यात्मिकरण है। गुरु नानक ने अपने दर्शन में कहा कि मनुष्य अपने आसपास जो वातावरण बनाता है वो उसकी आंतरिक स्थिति का प्रतिबिंब है। पृथ्वी की प्राकृतिक प्रणाली की वर्तमान स्थिरता मानव के बाहरी वातावरण केवल मनुष्य के भीतर की और स्थिरता और पीड़ा का ही प्रतिबिंब है। पृथ्वी के भूभाग की बढ़ती बंजरता मनुष्य के भीतर के खालीपन का प्रतिबिंब है। भौतिक और आध्यात्मिकता के बीच की खाई केवल मनुष्य के मन में है। यह मानवीय स्थिति की एक सीमा है कि आत्मा और पदार्थ द्वैत रूप में दिखाई देते हैं और उनकी एकता स्पष्ट नहीं है। भौतिक ब्रह्मांड ईश्वर की रचना है इसकी उत्पत्ति ईश्वर ने की है और इसका अंत भी ईश्वर के हाथों में है। गुरु नानक देव जी ने घोषणा की है कि केवल ईश्वर ही पृथ्वी के निर्माण को जानता है।

गुरु जी बताते हैं की सच्ची शांति तभी मिल सकती है जब इच्छा और लालच पर काबू पाया जाए और उसे कम किया जाए। यह तभी संभव होगा जब व्यक्ति को यह एहसास हो कि भगवान जल, पृथ्वी और जंगल सहित सब तत्वों में मौजूद है और वह अपने लौकिक लालच को संतुष्ट करने के लिए इन तत्वों को नुकसान पहुंचाना बंद कर दे। सिख धर्म ग्रंथों में ब्रह्मांड और उसके निर्माण के बारे में भी विवरण है जो कि वैज्ञानिक अनुसंधानों से उल्लेखनीय रूप से मिलते जुलते हैं। गुरु नानक कई आकाशगंगाओं और असीम ब्रह्मांड की बात करते हैं जिसकी सीमाओं को समझना मानव की समझ से परे है। सृष्टि की सीमा केवल ईश्वर ही जानता है।

भगवान ने ही ब्रह्मांड और दुनिया को बनाया है और इसके पीछे का कारण वही जानते हैं। भगवान के कार्यों के परिणाम स्वरूप ब्रह्मांड के सभी भाग पवित्र हैं। भगवान एक सर्वव्यापी शक्ति है जो सृष्टि के विभिन्न तत्वों के माध्यम से प्रकट होता है। इस ब्रह्मांड और दुनिया को बनाने के बाद भगवान ने उन्हें निर्देशित किया कि सभी कार्य भगवान के हुक्म से ही होंगे। केवल भगवान ही जानते हैं कैसे और क्यों। सिख मान्यता में पर्यावरण की सुरक्षा जीवन और प्रकृति के प्रति एकीकृत दृष्टिकोण का हिस्सा है। क्योंकि सभी सृष्टि की उत्पत्ति और अंत एक ही है इसलिए मनुष्य को सृष्टि में अपने स्थान और बाकी सृष्टि के साथ अपने संबंध के बारे में जागरूक होना चाहिए और मनुष्य को मनुष्य से प्रेम करना और न्याय के साथ आचरण करना जरूरी है।

“सांचे ते पवना भया पवने ते जल होए।” गुरु ग्रंथ साहिब में कहा गया है कि वायु सच्चे भगवान से उत्पन्न हुई है और वायु से जल उत्पन्न हुआ है, जल से संपूर्ण ब्रह्मांड उत्पन्न हुआ है और प्रत्येक प्राणी में भगवान का प्रकाश व्याप्त है। जिस प्रकार वायु, जल, पृथ्वी और जीवन सभी भगवान से उत्पन्न हुए हैं और सच्चे भगवान प्रत्येक में प्रकाश ऊर्जा के रूप में निवास करते हैं और जब हम इनमें से किसी को भी नुकसान पहुंचाते हैं तो हम भगवान को ही नुकसान पहुंचाते हैं इसलिए पृथ्वी, जल, वायु और जीवन सभी के लिए पवित्र हैं। जपजी साहब की पहली पंक्ति एक ओंकार शब्द से शुरू होती है जिसका अर्थ भी है कि एक ही ईश्वर है जो सभी का निर्माता है, कर्ता पुरुष है और उसी में संपूर्ण ब्रह्मांड शामिल है। जानवर, पशु, पेड़-पौधे, ग्रह, पृथ्वी सब उस एक से ही संबंधित है। उसने पहले खुद को बनाया फिर सारी सृष्टि की रचना की। उन्होंने कुदरत या प्रकृति बनाई जो नाम द्वारा निरंतर पूरी तरह से प्रभावित है इसलिए निर्माता सृष्टि को देखता है, उसके भीतर रहता है और दोनों एक दूसरे से जुड़े हुए हैं।

गुरु नानक ने सृष्टि और जीव प्रकृति और ईश्वर में कोई अंतर नहीं माना और प्रकृति में ही ईश्वर को देखा। रविन्द्र नाथ टैगोर गुरु नानक देव जी द्वारा रचित “आरती” जो कि उन्होंने जगन्नाथ पुरी में मंदिर से बाहर आकर उच्चारित की थी, से इतने प्रभावित हुए कि उन्होंने इसे अब तक पढ़ी गई कविताओं में

सर्वश्रेष्ठ बताया—

गगन मै थाल रवि चन्दु दीपक बने
तारिका मंडल जनक मोती ।
थूप मलयानली पवन चंवरों करे
सगल बन राय फुलंत जोती ।
कैसी आरती हुए भव खण्डना तेरी आरती ।
अनहता सबद वाजन्त भेरी ।
सहस तव नैन नन नैन है तोही कउ
सहस मूरत नना एक तोही ।
सहस पद बिमल नन एक पद गंध बिन साहस तव गंध इव चलत मोही ।
सब में जोत जोत है सोइ । तिस दे चानणु सब महि चानणि हुए ।
गुर साखी जोत परगट होइ ।
जो तिस भावे सो आरती होई ।

आकाश में सूर्य और चंद्रमा दो दीपक हैं और तारे अपने गोले से जुड़े हुए मोती हैं। चंदन की सुगंध आपकी धूप बनती है, वायु आपका पंखा और सभी वनस्पति आपके फूल हैं। प्रकाशमान प्रभु की दीपों से कैसी सुंदर आरती हो रही है। यह आपकी वर्तमान आराधना है, भय को दूर करने वाले दिव्य स्वर नगाड़ों की आवाज है। हजारों आपकी आंखें हैं, फिर भी कोई आंख नहीं है। हजारों आपके रूप हैं, फिर भी कोई रूप नहीं है। हजारों आपके पैर हैं, फिर भी कोई पैर नहीं। हजारों नाक आपकी नाक हैं, फिर भी कोई नाक नहीं। आपके प्रकाश से सभी आत्माओं के भीतर प्रकाश चमकता है। सृष्टिकर्ता और उसकी सृष्टि के साथ उसके रिश्ते का कितना अद्भुत वर्णन है, शब्द में सच्चे भगवान की प्रकृति की महानता का वर्णन किया गया है जो ईश्वर की प्रार्थना पूजा करता है। वह आकाश की तुलना थाल से करता है, यह शब्द गुरु नानक देव जी ने जगन्नाथ पुरी की आरती देखने के बाद उच्चारित किया और पंडितों के पूछने पर उन्होंने कहा कि ब्रह्म का स्वरूप बहुत विराट है और सारी प्रकृति निरंतर उसकी आरती कर रही है।

प्रकृति के प्रति गुरु नानक का गहरा प्रेम ईश्वर से जोड़ता है और उन्हे ऊंचाइयों तक ले जाता है। दुनिया भर में अपनी यात्राओं के दौरान वे जहां भी गए उन्होंने खुद को पास के जंगल में एक पेड़ के नीचे स्थापित किया और किसी निर्मित घर में रहना पसंद नहीं किया। अपने जीवन के अंतिम अनेक वर्ष आपने करतारपुर साहिब में कृषि कार्य करते हुए व्यतीत किए यह भी उनके प्रकृति प्रेम को दिखाता है। गुरु जी के खेत तथा कुआं आज भी वहां मौजूद हैं।

प्रोफेसर रेनू दुग्गल
हिंदी विभाग

‘ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ’: ਵਿਸ਼ਵੀ ਸੰਦੇਸ਼

‘ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥

ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 8)

ਵਿਸ਼ਵਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ, ਇੱਕ ਯੋਗੀ, ਇੱਕ ਸੰਤ, ਇੱਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਜੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਆਰ-ਪਾਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਲੋਕ ਅੰਦਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪਵਨ (ਹਵਾ) ਨੂੰ ਗੁਰੂ, ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਅਹਿਮ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ- ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵੀ ਆਧਾਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਕੁਲ ਕਾਇਨਾਤ ਦਾ ਸੱਚ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ‘ਆਰਤੀ’ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਗਾਨ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜਿਸ ਦਾ ਇੱਕ - ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲੁ ਰਵਿ ਚੰਦੁ ਦੀਪਕ ਬਨੇ

ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੋਤੀ ॥

ਧੂਪੁ ਮਲਆਨਲੋ ਪਵਣ ਚਵਰੋ ਕਰੇ

ਸਗਲ ਬਨਰਾਇ ਫੁਲੰਤ ਜੋਤੀ ॥

(ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ 1, ਅੰਗ 13)

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ‘ਪਵਣੁ’ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜੀਵ ਦੀ ਸਜੀਵਤਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਾਹਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ-ਜਾਣਾ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਅੰਗ 246 ਉੱਪਰ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ‘ਪਵਣ’ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹੀ ਹੀ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ‘ਗੁਰੂ’ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੀਵਨ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਾਹ ‘ਪਵਣ’ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਰੀਰ ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ, ਸਭ ਕੇਵਲ ਮਿੱਟੀ ਹੈ। ‘ਪਵਣੁ ਦੇ ਨਾਲ ਪਾਣੀ, ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਾਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉੱਚਤਮ ਜੀਵਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋਈ ਉੱਥੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜੀਵਨ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਧੜਕਿਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਵੀ 70 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਹੈ। ਭੋਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 4 ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਪੂਰੀ ਬਨਸਪਤੀ ਪਾਣੀ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਹੀ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਣੀ ਬਿਨ ਜੰਗਲ, ਫਸਲ, ਫਲ ਬੂਟੇ ਆਪਣੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਹੀਂ ਬਿਖੇਰ ਸਕਦੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ

ਪਹਿਲਾ ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ ਜਿਤੁ ਹਰਿਆ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥

(ਆਸਾ ਮ. 1, ਅੰਗ 472)

ਭਾਵ ਪਾਣੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਵਡਿਆਇਆ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਹਰ ਜੀਵ, ਜੰਤੂ, ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਨ ਦੇ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ, ਸਭ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੀ, ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ, ਹਰ ਦੁੱਖ ਸੁਖ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿੱਚ ਸਮੇਟਣ ਵਾਲੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਧੀ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਵਕਤ ਵੀ ਮਾਤਾ ਸੀਤਾ ਨੇ ਉਸੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਸਮਾਉਣ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ। ਸੋ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਤੇ ਹਲ ਚਲਵਾ ਕੇ ਅੰਨ ਕੇਵਲ ਮਾਂ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਆਖਣਾ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖ ਅਤੇ ਪਰਮ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਲਈ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਜਿਗਰਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕਣ-ਕਣ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਦਿਆਂ ਉਦਾਤ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਤੱਕ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਕਿ

ਕੁਦਰਤਿ ਦਿਸੈ ਕੁਦਰਤਿ ਸੁਣਿਐ ਕੁਦਰਤਿ ਭਉ ਸੁਖ ਸਾਰੁ ॥

ਕੁਦਰਤਿ ਪਾਤਾਲੀ ਆਕਾਸੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਆਕਾਰੁ ॥

ਕੁਦਰਤਿ ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਬੇਸੰਤਰ ਕੁਦਰਤਿ ਧਰਤੀ ਖਾਕੁ ॥

ਸਭ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੂੰ ਕਾਦਿਰੁ ਕਰਤਾ ਪਾਕ ਨਾਈ ਪਾਕੁ ॥

(ਅੰਗ - 464)

ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਪਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੇਸ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜੋ ਗਲਤੀ ਕਰਕੇ ‘ਪਵਣੁ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ’ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਬੇਹੱਦ ਭਿਆਨਕ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਾਲਚ ਕਾਰਨ ਜਿੱਥੇ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ‘ਪਵਣੁ’ ਨੂੰ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਕੈਮੀਕਲ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂਆਂ, ਪੀਰਾਂ, ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕੈਂਸਰ ਯੁਕਤ ਬਣਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਲੱਖਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਵਕਫਾ ਲੱਗਿਆਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਬੰਜਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਬੰਜਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਕੋਈ ਜਾਨਵਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਗੁਣ ਭਰਭੂਰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਮਾਨਵ ਦੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਨ ਕਲੀਨ ਵਾਟਰ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ 2003 ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਜਲ ਨਿਰੀਖਣ ਦਿਵਸ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮਕਸਦ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪੀਣ ਯੋਗ ਅਤੇ ਬੇਹਤਰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਆਰਟੀਫਿਸ਼ਲ ਇੰਟੇਲੀਜੈਂਸ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਮੁਲਕ ਦੂਜੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਉੱਪਰ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲਣ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਜੇਕਰ ਵਾਟਰ ਏਡ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ 7 ਅਰਬ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵੱਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ (ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਧਰਤੀ) ਦੀ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀ ਇਕਾਈ ਨੂੰ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਸਰਬ-

ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤ ਵਸਿਆ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਜਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੁਦਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਈਏ। ਲਗਭਗ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅੱਜ ਜਿੰਨਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਅਕਾਲ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਓ ਸਾਰੇ ਇਹ ਹੋਕਾ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕੀਏ। ‘ਪਵਣੁ’ ਨੂੰ ਗੁਰੂ, ‘ਪਾਣੀ’ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਤੇ ‘ਧਰਤੀ’ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਦਾ ਬਣਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਤੇ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੀਏ।

ਡਾ. ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ ਸੇਠੀ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

College Diary 2024-25

4th May, 2024

- Photobug explored the narrow alleys of Khari Baoli

21st June, 2024

- A yoga and wellness session was conducted by NSS to mark International Yoga Day
- NSS organized a thought-provoking lecture on ‘The Science of Happiness’

9th July, 2024

- Placement Cell organized a webinar on GMAT in collaboration with Enactus

12th August, 2024

- NSS organized a conference on Artificial Intelligence and Knowledge Management

14th August, 2024

- NCC organized the 78th Independence Day celebration at college premises
- A virtual painting competition was organized by NSS to celebrate Independence Day

15th August, 2024

- As part of the Har Ghar Tiranga campaign the NSS students and faculty members hoisted the national flag at their homes and institutions
- An online movie screening by NSS was conducted to commemorate Independence Day

23rd August, 2024

- Photobug captured the morning rush at Ghazipur Phool Mandi

29th August, 2024

- Department of Economics and Business Economics held an orientation session
- Department orientation was organized by Asankh- The Mathematics society
- Virsa Society held its departmental orientation
- Kalam - The Punjabi society welcomed the first year students
- English department conducted its orientation program
- Nepathya- The Dramatics society conducted the annual jamming “shor”
- Manthan held its orientation

30th August, 2024

- SMC welcomed fresher's
- Musoc presented a vibrant performance at ANC's orientation
- AnC fresher's orientation was held on this day

1st – 8th September, 2024

- NCC organized a recruitment drive

2nd September, 2024

- Sofica organized a workshop on Build and Bridge
- Divinity society organized Japji Sahib Path & Ardaas Samagam for new session

4th September, 2024

- Divinity society celebrated First Prakash Purab of Dhan Dhan Sri Guru Granth Sahib Ji

6th to 9th September, 2024

- A recruitment drive was held to invite new members to join NSS

12th September, 2024

- Civil society team formation took place
- Various competitions were organized by Manthan on the occasion of Hindi Diwas

12th & 17th September, 2024

- A LinkedIn workshop was organized by placement cell along with IQAC

21st September, 2024

- NCC conducted new cadets enrollment (SD)

25th September, 2024

- NSS volunteers conducted a desk duty emphasizing the significance of electoral participation

1st October, 2024

- A talk on "Revolutionaries in the Indian National Movement" and Aghaz-e-Virsa: fresher's party was held by Virsa society

2nd October, 2024

- NSS organized an essay competition to honor Mahatma Gandhi's philosophy of non-violence and truth

4th October, 2024

- Giddha society did auditions for fresher's
- Project S.E.V.A. organized a visit to Guru Nanak Sukh Shaala, an old age home

6th October, 2024

- Bhangra team delivered an incredible performance at the Sunakhi Punjaban 2024

7th & 8th October, 2024

- NZM organised a registration desk to welcome the freshers

8th October, 2024

- EnviSAGE organized its orientation ceremony
- EnviSAGE organized "Jumanji - the wildlife quiz"
- Photobug Team focused on portraiture in Lodhi Garden
- Virsa held a heritage walk to the National Museum

9th October, 2024

- Vanaj organized its orientation
- Inaugural ceremony of Civil society was held

10th October, 2024

- Enactus held a vibrant and engaging orientation

11th October, 2024

- Encore: The English Literary society hosted a talk on writing and activism

14th October, 2024

- Project S.E.V.A. organized a badge ceremony to honor team members
- Musoc - The music society, welcomed freshers with auditions
- YUVA organized a workshop cum orientation on mindfulness for a balanced and successful life

15th October, 2024

- Department of Business Economics organized a visit to ATMA Industries-Manesar
- Team Cyberclan conducted an engaging Orientation session
- Bisman organized Orientation X Movie Mania
- Bhangra team participated in the prestigious inter-university folk dance competition and secured 4th position
- Nepathya conducted its annual audition for new recruitment
- Team formation of G-20 Presidency committee was done

16th October, 2024

- CSRC organized an orientation for fresher's
- Impasto – The Fine Arts society organized Bollywood day in college
- For the first time in AnC history, Bollywood day was organized
- Project S.E.V.A. organized its Orientation

17th October, 2024

- Project S.E.V.A. organized a visit to Flag Children Home in Delhi
- A lecture on “Hindi Kaa Bhavishya Aur Bhavishya kee Hindi” was organized by Manthan

18th October, 2024

- A wellness session focusing on yoga for both body and mind was held by NSS
- Yoga for Body & Soul: was organized under Viksit Bharat and Har Ghar Dhyan

21st October, 2024

- The MUN society organized an orientation session followed by an intra-college model United Nations conference
- Virsa organized an educational trip to Humayun’s Tomb & Hauz Khas

21st October – 25th October, 2024

- Enactus undertook its recruitment drive
- A formal orientation session was conducted for new NSS volunteers
- Sehaj Path Arambhta for Founder’s Day was organised by Divinity society

22nd October, 2024

- Team GirlUp Preet conducted an engaging Orientation session
- Orientation cum workshop on “Vasudhaiva Kutumbhakam India’s rising influence on global geopolitics” was organized by G-20 Presidency committee

23rd October, 2024

- Orientation & auditions were held by NZM
- Bhangra team performed at the NAAC 2024 Peer team visit at University of Delhi

24th October, 2024

- Udyamita conducted “Hustlesphere”, orientation 24
- Gidda society performed at Ethnic day
- Musoc brought a musical touch to Ethnic day
- Impasto - The fine arts society organized Ethnic day in college
- AnC organized Ethnic Day
- Enactus conducted a deworming drive for stray dogs in main market
- Orientation for new students was held by Divinity society

25th October, 2024

- YUVA organized a donation drive
- Magus held its orientation and auditions for first year students

28th October, 2024

- Bhangra Team Captain performed at the Red Bull “Dance Your Style” world championship

30th October, 2024

- Photobug won second position in an offline photography competition hosted by “Pinhole” - the photography society of SGTB Khalsa college

6th November, 2024

- KIRT held its inaugural lecture on “Empowering Young Economists: Skills for tomorrow’s challenges”

8th November, 2024

- Civil society organised a talk on environmental, globalism and sovereignty

11th November, 2024

- A cleanliness drive was organized by NSS under the theme ‘Swachhta se Samridhi’

13th November, 2024

- Har Ghar Dhyam organized a talk session on “Dealing with Stress and Anxiety Nowadays”
- A quiz competition was conducted by NSS
- Samya, the Gender Sensitization Society in collaboration with Vidhivaktaa Lawfical Solutions, organized a workshop on legal awareness

14th November, 2024

- A Pledge Ceremony on Vigilance Awareness Week 2024 was held by NSS students

15th November, 2024

- On the auspicious occasion of Guru Purab, YUVA Society organized Chai Seva.
- A Poster Making Competition on Vigilance Awareness was held by NSS

16th November, 2024

- SOFICA arranged a webinar on Content Creation and Finance

18th November, 2024

- SMC covered the fresher party organized by ANC on all social platforms of the college
- Impasto - The Fine Arts Society organized college’s freshers party

20th November, 2024

- Gidda society gave a special performance at Lady Irwin College
- Placement cell orientation was held
- Sehaj Path Bhog was held by Divinity society

21st November, 2024

- Placement cell organized a webinar on Resume building

25th November, 2024

- Oath taking ceremony of the students union was held.
- Gidda society performed and presented their society on Freshers' 25
- NCC conducted the first batch enrollment of girls cadets.
- NSS plantation drive - Ek Vriksha Maa Ke Naam was carried out
- AnC Fresher's Party was held on this day

29th November, 2024

- An online documentary screening was arranged by NSS

11th January, 2025

- NSS organised project Pureka- A collection drive at Sadar Bazar

22nd January, 2025

- An intra-college tug of war & chess competition was organized by NSS
- National youth day was celebrated by the students union

23rd January, 2025

- Kirtan Samagam was organized by the Divinity society
- Divinity society organized founder's day inter-college competition

24th January, 2025

- SMC covered the Founder's Day celebration
- Founder's Day was organized by the Divinity Society
- "Chai Sewa" was held on the occasion of Guru Nanak Dev Ji's Prakash Utsav
- NSS celebrated Founder's Day of the college

25th January, 2025

- NCC organized the 76th Republic Day at college premises

26th January, 2025

- An Online Speech Competition was organized by NSS on Republic Day

29th January, 2025

- The "Dataverse" webinar was organized by Asankh society

29th and 30th January, 2025

- NSS volunteers set up a donation drive desk

30th January, 2025

- Photobug won third position in Couture Clicks hosted by Maharaja Surajmal Institute of Technology

31st January, 2025

- Photobug won special mention in Chhayachitra, an on-the-spot competition
- NSS volunteers visited underprivileged communities of Yamuna Khadar slum area

1st February, 2025

- EnviSAGE organized a visit to Sultanpur bird sanctuary in Gurugram

3rd February, 2025

- The MUN society successfully conducted an interactive session

4th February, 2025

- Giddha team participated in a group folk dance competition organized by ANGIKA at Institute of Home Economics

6th February, 2025

- Wild n Wise (Quiz Competition) was organized for Mini Surlok by Vedang society
- AnC organized Mini Surlok

7th February, 2025

- Umang Society in collaboration with the Saksham, held an inclusive quiz
- A quiz was organized by NSS to educate students on disability rights and inclusion.
- Magus dance society showcased its performance at ARSD college.
- Nepathya performed their annual street play production “India ke OG parsai” at Bikaner theatre festival

10th February, 2025

- Vedang participated in an inter-college workshop at Shaheed Bhagat Singh College

11th February, 2025

- Photobug won second position in Memoir hosted by Maitreyi College

13th and 19th February 2025,

- Encore celebrated international book giving day
- On International Women’s Day, GirlUp Preet hosted a seminar

21st February, 2025

- Nepathya performed their annual stage play in box theatre festival and won 2nd runners up

25th February, 2025

- Old age home visit was organized by the student’s advisory committee

15th February, 2025

- Giddha team participated in Youth Festival competition organized by Ever-fest Events at Omaxe mall and secured 3rd position
- The photowalk at Potter's Colony was done by Photobug society

16th-19th February, 2025

- Virsa organized an educational trip to Jaipur & Ajmer

18th February, 2025

- NSS held a workshop and training for road safety skill and awareness

19th February, 2025.

- Giddha team participated in folk dance competition organised by Nirvana at Maharaja Agarsen College and secured 3rd position
- Encore hosted Writers Speak: A series of lectures by writers

20th February, 2025

- Giddha team participated in another group folk dance competition organized by Dr. Akilesh Das Gupta Institute of Professional Studies and secured 3rd position
- Vanaj organized Jashan-ae-vyapar 3.0
- Open Mic poetry competition was held by NZM society

21st February, 2025

- YUVA society organized a visit to the National Gandhi Museum
- Manthan and Kalam organized various competitions on the occasion of International Mother Language day
- Kalam society organized an intra-college competition to celebrate International Mother Language Day
- Nepathya performed at Black box theatre festival and won 2nd runners up prize

22nd February, 2025

- NSS organized an online debate competition on AI & youth power: A New Era of Social Responsibility

24th February, 2025

- Giddha team participated in the folk dance competition organised by MSC College
- Photobug won 1st position in Shutter Bingo hosted by Shaheed Rajguru College of Applied Sciences for Women
- Bhangra team participated in MSC College and bagged 4th position
- A talk on "New Frontiers in the Register of Migration and Refugee Studies" was organized by the Civil Society

26th February, 2025

- Giddha team participated in MOSAIC 2025 fests Taal Tarang organised by IILM University and secured 2nd position

27th February, 2025.

- Giddha team participated in folk dance competition organised by Ramanujan College
- NSS along with Nzm organized an intra-college poetry recitation competition

28th February, 2025

- Team Cyberclan hosted an event called “Hunar Beyond Boundaries”

1st March, 2025

- Giddha team participated in Abhivyakti 2025 group folk dance competition organised by Bharti College and secured 3rd position

2nd March, 2025

- Holi shoot was organised by Photobug society

3rd March, 2025

- EnviSAGE organized Jungle Jamboree on the occasion of world wildlife day

4th March, 2025

- Asankh organized an event called Escape Room -The Final Key
- NSS and Umang organized an event based on the theme of “Idea of Disability 2047 India”
- Har Ghar Dhyam society organized a workshop on the “Importance of Meditation and Yoga in Modern Life

5th March, 2025

- Encore hosted an enriching session on “Rememory and Resistance in Women’s Writing”
- A free medical camp in collaboration with Venketeshwar Hospital, Dwarka was organized by G-20 Committee
- Giddha team participated a folk dance competition organised by Dyal Singh College
- Lata Mangeshkar - National Music Competition was held by NSS along with Umang

6th March, 2025.

- Giddha team participated in a group folk dance competition organised by Bhaskaracharya College and secured 1st position
- In order to celebrate International Women’s Day team GirlUp Preet distributed badges
- Crecido – The Placement Cell successfully hosted Embarkation 4.0, its flagship annual placement fair

7th March, 2025

- Bhangra team participated in ARSD and PGDAV Colleges and won first position
- A talk on “Modern State and Democracy in India” was organized by Civil Society

8th March 2025

- Women’s day online poetry competition was held by NZM society

12th March, 2025

- Magus Dance society performed at the Annual Fest of HRM Institute of Technology and secured second position

18th March, 2025

- KIRT society along with Vedang society organized Neoratha: A conventional debate competition and a quiz competition

19th March, 2025

- A cancer awareness program in collaboration with Venketeshwar Hospital, Dwarka was organized by G-20 Committee

25th March, 2025

- The Department of Economics organized a visit to Yamuna Biodiversity Park

26th March, 2025

- The Department of English organized an international seminar titled Theory in India : Origins, Traditions, and Influences
- A talk on Celebrating the international working women’s day in contemporary times - history, relevance and challenges was organized by the Civil society

27th March, 2025

- Nepathya participated in improve theatre festival and won best ensemble

28th March, 2025

- SOFICA conducted “Aarthik Gyan”
- Nepathya organized in street play at IGDTUW and won special mention

29th March, 2025

- Nepathya participated a street play at RDIAS and won best theme

30th March, 2025

- YUVA in collaboration with Prabhav Trust organized a donation drive

16th -17th April, 2025

- Certatus, the MUN society, hosted its flagship MUN conference Certatus 7.0 with 5 major international and Indian committees

ACADEMIC ACHIEVERS

Shivani Dadwal
M.Com-Final Year
CGPA-8.83

Mandeep Kaur
M.COM-1st Year
CGPA-7.6

Garima Puji
M.A Punjabi- Final Year
CGPA-7.653

Kashish
BCH-3rd Year
CGPA-7.919

Himanshi
BCH-2nd Year
CGPA-8.64

Bhavya Agarwal
BCH-1st Year
CGPA-8.27

Puneet Kaur
BCP-3rd Year
CGPA-8.03

Khushi Yadav
BCP - 2nd Year
CGPA- 8.86

Tanisha pal
BCP - 1st Year
CGPA-8.41

ACADEMIC ACHIEVERS

Sutanaya Ghosh
ENG (Hons.) -3rd Year
CGPA-7.014

Sakshi
ENG (Hons.)-2nd Year
CGPA-7.41

Isha
ENG (Hons.) - 1st Year
CGPA-8.36

Tanvi Sharma
History (Hons.)- 3rd Year
CGPA-7.149

Raj Raghuwanshi
History (Hons.)-2nd Year
CGPA-7.68

Kashish Sirohi
History (Hons.)-1st Year
CGPA-7.95

Suchita Pandey
Political Science (Hons.)
3rd Year
CGPA-7.919

Atishay Jain
Political Science (Hons.)
2nd Year
CGPA-8.14

Vedha Sharma
Political Science (Hons.)
1st Year
CGPA-7.95

ACADEMIC ACHIEVERS

Dhruv Sharma
BAP-3rd Year
CGPA-7.833

Kushum
BAP-2nd Year
CGPA- 8.27

Deepika Gupta
BAP-1st Year
CGPA-8.41

Anshu Kumari
BAP-1st Year
CGPA-8.41

Preeti Kumari
Hindi (Hons.)-3rd Year
CGPA-7.770

Ayushi Kumawat
Hindi (Hons.)-2nd Year
CGPA-8.55

Md. Azim
Hindi (Hons.)-1st Year
CGPA-8.18

Aashi Choudhary
Hindi Journalism-3rd Year
CGPA-8.081

Saurabh Mishra
Hindi Journalism-1st Year
CGPA-8.14

ACADEMIC ACHIEVERS

Harsh
B.Sc. (H) Mathematics
3rd Year
CGPA-8.608

Diya Baidya
B.Sc. (H) Mathematics
2nd Year
CGPA-8.5

Manmeet Kaur
B.Sc. (H) Mathematics
1st Year
CGPA-7.59

Jaskirat Singh Banga
BBE-3rd Year
CGPA-8.365

Harsh Sancheti Jain
BBE-2nd Year
CGPA-8.32

Eesha Saraswat
BBE-1st Year
CGPA-8.82

Janvi
Punjabi (Hons.)-3rd Year
CGPA-8.63

Aman
Punjabi (Hons.)-2nd Year
CGPA-7.23

Deepika Thakur
Punjabi (Hons.)-1st Year
CGPA-8.05

FACULTY RETIREMENTS

Dr. Beant Kaur
Professor
Department of Punjabi

Dr. Rajiv Midha
Associate Professor
Department of Commerce

NON TEACHING RETIREMENT

Mrs. Meera Dhiri
Superannuated from the post of
Section Officer (Admin)

FACULTY PROMOTIONS

Dr. Paramjit Kaur
Promoted to Professor in
The Department of Punjabi

Dr. Priyanka Srivastava
Promoted to Associate Professor in The
Department of English

FACULTY PROMOTIONS

Promoted To Assistant Professor
(From Stage I to Stage II)
DEPARTMENT OF HINDI

Dr. Shailja

Dr. Hardeep Kaur

Dr. Archana

DEPARTMENT OF ENGLISH

Ms. Nidhi sharma

Dr. Hardeep Kaur

DEPARTMENT OF COMMERCE

Dr. Amrinder Kaur

Dr. Jasmine Kaur

Dr. Sirjan Paul Singh

FACULTY PROMOTIONS

Promoted To Assistant Professor
(From Stage I to Stage II)

DEPARTMENT OF COMMERCE

Ms. Gurinder Kaur Kochar

Dr. Anju Dagar

Ms. Shikha Garg

DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE

Dr. Bineet Kaur

Dr. Ramneet Kaur

Dr. Kamla

NON TEACHING STAFF

Mr. Abhinav Sharma
Section Officer, Admin

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸੰਪਾਦਕ
ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਡਾ.)

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਦਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਤਤਕਰਾ

1. ਦਸਵੰਧ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਕੱਢੇ? (ਡਾ. ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ)
2. ਨਾਮ ਜਪੋ, ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਵੰਡ ਛਕੋ (ਦਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ)
3. ਲੋਕ ਸਾਜ਼ (ਜਸਕੀਰਤ ਸਿੰਘ)
4. ਜਨਮ, ਮੌਤ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ (ਦੁਰਗਾ ਮਲਹੋਤਰਾ)
5. ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਹਕੀਕਤ: ਏਆਈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ (ਮਨਮੀਤ ਸਿੰਘ)
6. ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ : ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ (ਪ੍ਰੇਕਸ਼ਾ ਭਾਟੀਆ)
7. ਮੇਰੀ ਕਾਬਿਲ ਤਕਦੀਰ (ਪ੍ਰਭਜੀਤ ਸਿੰਘ)
8. ਕਾਗਜ਼, ਹਾਰ (ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ)
9. ਅਜੋਕੇ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਤਕਨੋਲੋਜੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ (ਅਭਿਸ਼ੇਕ ਭੱਲਾ)
10. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ: ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਵੱਲ ਇਕ ਕਦਮ (ਗੁਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ)
11. ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ (ਨਵਲੀਨ ਕੌਰ)
12. ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ : ਅਰਥ ਤੇ ਮਹੱਤਤਾ (ਅਮਨਜੋਤ ਸਿੰਘ)
13. ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ (ਜਸਕਰਨ ਸਿੰਘ)
14. ਬਾਰਾਮਾਹ : ਅਰਥ, ਥੀਮ ਤੇ ਮਹੱਤਤਾ (ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ)

ਸੰਪਾਦਕੀ

‘ਜਬ ਲਗ ਦੁਨੀਆ ਰਹੀਐ ਨਾਨਕ ਕਿਛੁ ਸੁਣੀਐ ਕਿਛੁ ਕਹੀਐ’ ਤੁੱਕ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਸੰਵਾਦ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਭਿਅਕ ਜਾਂ ਉੱਨਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸ਼ਾਹ ਰਗ ਵਾਂਗ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਦੇਵ ਨਗਰ ਦੁਆਰਾ ਸਲਾਨਾ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ‘ਸੁਰਲੋਕ’ ਨਾਮ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਕੋਰਸ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਜਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਭਵਿੱਖੀ ਖੋਜ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰਲੋਕ 2025 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਆਪਕ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾਂ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੱਤਰ ਛਪਵਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਖੋਜ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਤਮਕ-ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪੱਤਰ ਤੇ ਬਦਲਦੀ ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਏ.ਆਈ. ਆਦਿ ਉੱਪਰ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਹਿਰਦਗੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਚੀ ਨਾਲ ਪਰਚੇ ਦਰਜ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਸੁਰਲੋਕ 2025 ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲਈ ਕਾਰਜ ਕਰਦਿਆਂ ਕੁੱਲ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿੰਨਾ ਨੇ ਵਿਸ਼ਾ ਚੁਣਨ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਸੰਭਵ ਮਦਦ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਰਾਹ ਦਸੇਰੇ ਬਣੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਗ ਲਈ ਵਿਭਾਗ ਮੁਖੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸੁਹਿਰਦ ਯੋਗਦਾਨ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੜੀ ਤੇ ਕੜੀ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹੇਗੀ।

ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਡਾ.)
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਦਸਵੰਧ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਕੱਢੇ?

ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ 'ਦਸਮਾਂਸ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ 'ਦੱਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ'। ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਉਨਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰਾ ਕੱਢਣਾ। ਦਸਵੰਧ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਨੀਅਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਿਯਮ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਜੋਕੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰੂਆਂ ਵੇਲੇ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਬੜੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਰੀਤ ਦੇ ਕਈ ਹਵਾਲੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਰੀਤ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਵੇਂ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਰੀਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਹਿੱਤ ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ 'ਚੋਂ ਮਿਲੇ ਕੁਝ ਰੁਪਏ (20 ਰੁ.) ਦਾ ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਣਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸੇ ਰੀਤ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਪ੍ਰਗਟਾਓ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਬਤ ਸੰਕੇਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ ॥

ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸਾਇ ॥

(ਅੰਗ ਬਾਰਾਮਾਹ 45)

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ' ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸੰਸਥਾਗਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਮੰਜੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦਸਵੰਧ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਪੁੱਜਦਾ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੁਧਾਰਿਆ ਤੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕੀਤੀ। ਮੰਜੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਭੇਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਮਸੰਦ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਫੇਰ ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਵੈਸਾਖੀ ਅਤੇ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਕੇ ਦਸਵੰਧ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਮਾਇਆ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਤਰਨਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਇਥੇ ਭਜਨੀਕ ਹਸਤੀਆਂ ਟਿਕਣ ਲੱਗੀਆਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੰਥਕ ਖਰਚਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਰੋਵਰਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ-ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਖਰੀਦ, ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਹਿੱਤ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਦਾ ਦੱਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਮਸੰਦਾਂ ਹੱਥ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਕ ਦਸਵੰਧ ਅਰਪਣ ਦਾ ਇਹੀ ਢੰਗ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਕਈ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਮਨ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਕਰਕੇ ਦਸਵੰਧ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਭ ਦੇਖਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਆਪਣਾ ਦਸਵੰਧ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਰਪਿਤ ਕਰਣ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਜੋ ਬਾਬੇ ਕੇ ਦਾਮ ਨ ਦੈਹੈ। ਤਿਨ ਤੇ ਗਹਿ ਬਾਬਰ ਕੇ ਲੈਹੈ।
ਦੈ ਦੈ ਤਿਨ ਕੇ ਬਡੀ ਸਜਾਇ। ਪੁਨਿ ਲੈਹੈ ਗ੍ਰਹਿ ਲੂਟਿ ਬਨਾਇ।

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ 70-71)

ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਜੀ ਦੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਦਸ ਨਖ ਕਰ ਜੋ ਕਾਰ ਕਮਾਵੈ। ਤਾਂ ਕਰ ਜੋ ਧਨ ਘਰ ਮੇਂ ਲਿਆਵੈ।
ਤਿਸ ਤੇ ਗੁਰੁ ਦਸੋਂਧ ਜੋ ਦੇਈ। ਸਿੰਘ ਸੁਯਸ ਬਹੁ ਜਗ ਮੇਂ ਲੇਈ।

(ਰਹਿਤਨਾਮਾ, ਪੰਨਾ 1)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਜੋ ਆਪਨੀ ਕਛੁ ਕਰੇ ਕਮਾਈ। ਗੁਰ ਹਿਤ ਦਿਹੁ ਦਸਵੰਧ ਬਨਾਈ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਸ਼ਿ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੪)

ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਉਹ ਗਜਾ ਦਾ ਭਾਗੀ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਦਸਵੰਧ ਗੁਰੁ ਨਹਿ ਦੇਵਈ ਝੁਠ ਬੋਲੁ ਜੋ ਖਾਇ॥

ਕਹੈ ਗੁਬਿੰਦ ਸੁਨਿ ਲਾਲ ਜੀ ਤਿਸਕਾ ਕਛੁ ਨ ਬਿਸਾਹਿ॥

(ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ, ਪੰਨਾ 1)

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਰਕਿਆਂ 'ਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਰੀਤ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ ਵੀ ਧਰਮ ਅਰਥ ਮਾਇਆ ਕੱਢਣ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ 'ਜ਼ਕਾਤ' ਪ੍ਰਥਾ ਰਾਹੀਂ ਆਮਦਨ ਦਾ 40ਵੀਂ ਹਿੱਸਾ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਈ ਰਾਖਵਾਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਸਰ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ 21ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਲਈ ਅਤੇ 31ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਦੇਵਤਿਆਂ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰਾਸਰ ਰਿਖੀ ਦੇ ਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕੀਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀਆਂ ਲਈ ਤੀਹਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣਾ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ੰਕਾ ਹੋਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਿਉਂ ਹੈ?' ਇਸ ਸ਼ੰਕੇ ਬਾਬਤ ਇਕ ਪੱਖ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਸਵੰਧ ਧਾਰਮਿਕ ਦਾਨ ਦਾ ਇਕ ਉੱਤਮ ਪੌਂਡਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕੌਮ ਧਾਰਮਿਕ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਵੱਲ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ। ਦਾਨ ਦਾ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਤਰੀਕਾ ਜਿੱਥੇ ਕੌਮ ਵਿਚ ਤਿਆਗ ਦਾ ਭਾਵ ਜਗਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਕ ਉੱਤਮ ਪੰਥ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਣ ਦਾ ਦੂਜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਹਰ ਸਿੱਖ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚੋਂ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਪੰਥਕ, ਧਾਰਮਿਕ

ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਕਾਰਜਾਂ ਉੱਤੇ ਲਗਾਵੇ ਤਾਂ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਗਰੀਬੀ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇ, ਹਰ ਸਿੱਖ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ, ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਤੇ ਤਿਆਗ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਲਿਖਣਾ ਬਹੁਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ :-

ਰਹਤਵਾਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੈ ਜੋ। ਕਰਿ ਉਪਾਯ ਧਨ ਖਾਟੇ ਸੋਈ।

ਤਾਹੀ ਕਰ ਘਟ ਕੇ ਨਿਰਬਹੈ। ਪੂਜਾ ਭੁਲਿ ਨ ਕਬਹੂ ਗਰੈ।

ਤਨ ਨਿਰਵਾਹ ਮਾਤ੍ਰ ਸੋ ਲੇਵੈ। ਅਧਿਕ ਹੋਯ ਤੋ ਜਹਿ ਤਹਿ ਦੇਵੈ।

(ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ, ਪੰਨਾ 1)

ਅਖੀਰ 'ਚ ਇਤਨਾ ਕਹਿਣਾ ਵਾਜ਼ਿਬ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਰੀਤ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਨਾਮੱਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਾਚੇ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਲਈ ਨਿਰਸਵਾਰਥ-ਨਿਰਵਿਘਨ ਦਸਵੰਧ ਪੰਥਕ ਕਾਰਜਾਂ ਹਿੱਤ ਅਰਪਣ ਕਰੇ। ਸਿਰਫ਼ ਅਰਪਣ ਹੀ ਨਾ ਕਰੇ ਸਗੋਂ ਇਸਦੀ ਸਹੀ ਥਾਂ-ਵਰਤੋਂ ਵੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੇਵੇ।

ਡਾ. ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਨਾਮ ਜਪੋ, ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਵੰਡ ਛਕੋ

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕਈ ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਿਮੁੱਖ ਆਮ ਮਨੁੱਖ 'ਚ ਅਧਿਆਤਮ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਨਾਤਾ ਈਸ਼ਵਰੀ ਮਾਰਗ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਇੱਕ ਅਲੌਕਿਕ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਾਖੰਡਵਾਦ 'ਚ ਪਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੱਚੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੁੱਖ ਤਿਆਗ ਕੇ ਲੋਕਹਿੱਤ 'ਚ ਕਈ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਅਤੇ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ "ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਨਾਮ ਜਪੋ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ" ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤਣਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੇ ਮੂਲ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। "ਕਿਰਤ ਕਰੋ" ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰੋ। "ਨਾਮ ਜਪੋ" ਮਤਲਬ ਹੈ ਸਦਾ ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖੋ ਤਾਂ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਰਹੇ। "ਵੰਡ ਛਕੋ" ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪੈਸਾ ਸਾਂਝਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਦਇਆ ਦਾ ਫੈਲਾਅ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸੰਕਟਮਈ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੰਨ ਤੱਤ—ਮਿਹਨਤ, ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਦਯਾ— ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। "ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਨਾਮ ਜਪੋ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ" ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿੱਧਾ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਅਥਵਾ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਕਟਮਈ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕੀ ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਪਦਵੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉੱਥੇ ਇਹ ਤਿੰਨ ਤੱਤ :- "ਕਿਰਤ ਕਰੋ", "ਨਾਮ ਜਪੋ" ਅਤੇ "ਵੰਡ ਛਕੋ" ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਰਾਹ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਕਦਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

1. ਕਿਰਤ ਕਰੋ (ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ) :- "ਕਿਰਤ ਕਰੋ" ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਚਿੰਤਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸੱਚੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ। ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2. ਨਾਮ ਜਪੋ (ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ) :- "ਨਾਮ ਜਪੋ" ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਮਦਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕ ਸੰਸਾਰਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਮਨ ਲਗਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਆਤਮਿਕ ਉਚਾਈ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਸਲੀ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ। "ਨਾਮ ਜਪੋ" ਸਾਡੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਠੰਡਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਰਾਹ 'ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ "ਨਾਮ ਜਪੋ" ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਥਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਹਾਨੀ ਅਭਿਆਸ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਮੈਡੀਟੇਸ਼ਨ ਜਾਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

3. ਵੰਡ ਛਕੋ (ਦਾਨ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ) :- "ਵੰਡ ਛਕੋ" ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕੀ ਆਪਣੀ ਤਨਖਾਹ ਜਾਂ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੱਦਵੀ ਅਤੇ ਸਵੈਮਾਣ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਰਾਲਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ "ਵੰਡ ਛਕੋ" ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆਵੀ ਸਫਲਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਰਾ ਸਮਾਜ ਇਕੱਠੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਹਾਲਾਤ ਚਾਹੇ ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋਣ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੌਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। "ਵੰਡ ਛਕੋ" ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਕਲੇਸ਼ ਵੱਧ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨਤੀਜਾ :- ਜਿਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ "ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਨਾਮ ਜਪੋ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ" ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਨਾਲ ਇੱਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਹੀ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਹੱਲ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਵਧਾਉਂਦਾ ਬਲਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਤਿੰਨ ਸਿਧਾਂਤ :- ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਨਾਮ ਜਪੋ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਉਮੀਦ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਦਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਰੋਲ ਨੰਬਰ : 1501

ਲੋਕ ਸਾਜ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ 'ਫੋਕਲੋਰ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮਤਲਬ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜਾਂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਫੋਕ (ਲੋਕਾਂ) ਅਤੇ 'ਲੋਰ' (ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਾਂ ਰਿਵਾਇਤ) ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਰਾਹੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਚਲਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਭਿਵਿਅੰਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਫੋਕਲੋਰ' ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਾਂਝੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ।

ਲੋਕ ਸਾਜ਼ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ :- ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਵਿਲੱਖਣ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ ਸਿਰਫ਼ ਰੰਗੀਨ ਧੁਨੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦਰਸਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਵਨਧ ਸਾਜ਼, ਤੱਤ ਸਾਜ਼, ਸੁਸ਼ਿਰ ਸਾਜ਼, ਅਤੇ ਘਣ ਸਾਜ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਜ਼ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੂਹਦੇ ਹਨ।

1. ਅਵਨਧ ਸਾਜ਼ :- ਅਵਨਧ ਸਾਜ਼ ਉਹ ਸਾਜ਼ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਚਮੜੀ ਜਾਂ ਖਲ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਵਨਧ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਾਚ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗੀਤਕ ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਨੂੰ ਰੰਗੀਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਰਵਾਜ਼ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਢੋਲ ਅਤੇ ਢੋਲਕੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਅਵਨਧ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਿਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

2. ਢੋਲ :- ਢੋਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਭੰਗੜੇ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਜ਼ ਹਰ ਜਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਤਸਵ ਦੀ ਰੂਹ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਢੋਲ ਦੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਜੋਸ਼, ਜੁਨੂੰਨ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਰਸਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣ ਵੇਲੇ ਢੋਲ ਦੀਆਂ ਗੂੰਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਸਾਜ਼ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਗੀਤਕ ਸਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਾਚ ਦਾ ਪਛਾਣ ਹੈ।

3. ਢੋਲਕੀ :- ਢੋਲਕੀ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਢੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਰੇਲੂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਵਰ ਢੋਲ ਨਾਲੋਂ ਨਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਈ ਵਾਰ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੇ ਰਸਮੇ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਢੋਲਕੀ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਵਰ ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਮਿਠਾਸ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਖਾਸ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

2. ਤੱਤ ਸਾਜ਼ :- ਤੱਤ ਸਾਜ਼ ਉਹ ਸਾਜ਼ ਹਨ ਜੋ ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤੱਤ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕਾਫ਼ੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤਕ ਮਹੱਤਵ ਬੇਮਿਸਾਲ

ਹੈ। ਤੱਤ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਛੂਹਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਤੂੰਬੀ ਅਤੇ ਚਿਮਟਾ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ।

1 ਤੂੰਬੀ :- ਤੂੰਬੀ ਇੱਕ ਤਾਰ ਵਾਲਾ ਸਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਤੂੰਬੀ ਦੇ ਸਵਰ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੇ ਹੀ ਅਹਿਸਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੂੰਬੀ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੈਰਾਗੀ ਅਤੇ ਜੂਨੂਨੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਗਾਵਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵਜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਅਤੇ ਸਾਦਾ ਸਵਰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਅਨੋਖੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

2 ਚਿਮਟਾ :- ਚਿਮਟਾ ਵੀ ਇੱਕ ਤੱਤ ਸਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਚਿਮਟਾ ਅਕਸਰ ਗਾਵੇਂ ਜਾਂ ਸੰਗੀਤਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਜ਼ ਆਪਣੇ ਅਨੋਖੇ ਸਵਰ ਅਤੇ ਸਾਦਗੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਰੰਗੀਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਸਾਧਾਰਨ ਪਰ ਮੋਹਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਿਮਟਾ ਧਾਰਮਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਟੇਜਾਂ ਤੇ ਸਾਜ਼ੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤਿਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਸਾਜ਼ ਹੈ।

3. ਸੁਸ਼ਿਰ ਸਾਜ਼ :- ਸੁਸ਼ਿਰ ਸਾਜ਼ ਉਹ ਸਾਜ਼ ਹਨ ਜੋ ਹਵਾ ਦੇ ਦਬਾਅ ਨਾਲ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਝਲੀ ਤੇ ਅਲਗੋਜ਼ਾ ਮੁੱਖ ਸਾਜ਼ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਜ਼ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਧੁਰ ਧੁਨੀਆਂ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਦੇ ਕੁੱਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਤਰ ਮੁਗਧ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਾਹਰਨ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1 ਵੰਝਲੀ :- ਵੰਝਲੀ ਇੱਕ ਫੂਕਣ ਵਾਲਾ ਸਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸੂਰੀਲੀ ਧੁਨ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਬਿਰਹੇ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਵੰਝਲੀ ਦਾ ਸਵਰ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਜ਼ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਕਈ ਗਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਬਿਰਹੇ ਦੇ ਭਾਵਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਜ਼ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੰਝਲੀ ਵਾਲੀ ਤਸਵੀਰ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

2 ਅਲਗੋਜ਼ਾ :- ਅਲਗੋਜ਼ਾ ਦੋ ਸੂਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਵੱਖਰੇ ਸੰਗੀਤਕ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਲਗੋਜ਼ਾ ਨੂੰ ਜਾਟੀ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਜ਼ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵੀ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਗਾਵੇਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਦੇ

ਹਨ। ਸੱਥਾਂ, ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਲਗੋਜ਼ੇ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਜ਼ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਘਣ ਸਾਜ਼ :- ਘਣ ਸਾਜ਼ ਉਹ ਸਾਜ਼ ਹਨ ਜੋ ਮੋਟੇ ਪੱਥਰਾਂ ਜਾਂ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਮੱਧਮ ਸਵਰਾਂ ਨਾਲ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਜ਼ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਫਸਲ ਪੱਕਣ ਜਾਂ ਫਿਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਮੋਟੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਘਣ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਜਾਉਣ ਸਮੇਂ ਗਰਮ ਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1 ਬੁਘਦੂ (ਤੂੰਬਾ) :- ਬੁਘਦੂ ਇੱਕ ਅਨੋਖਾ ਸਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਧੁਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਗੂੜੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬੁਘਦੂ ਦਾ ਸਵਰ ਨਰਮ ਅਤੇ ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਰੰਗ ਬਰਾਂਡਦਾ ਹੈ।

2 ਢੱਡ :- ਢੱਡ ਵੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਘਣ ਸਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਵਰ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿੱਚ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰ :- ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ ਸਿਰਫ ਸੰਗੀਤਕ ਉਪਕਰਨ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਾਜ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਦਿਲੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਵਿਰਹ, ਪ੍ਰੇਮ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਰਾਸਤ ਵਜੋਂ ਮਿਲਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਵਨਧ ਸਾਜ਼, ਤੱਤ ਸਾਜ਼, ਸੁਸ਼ਿਰ ਸਾਜ਼ ਅਤੇ ਘਣ ਸਾਜ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਤੱਕ ਹਰ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਜਸਕੀਰਤ ਸਿੰਘ
ਰੋਲ ਨੰਬਰ :- 20

ਜਨਮ, ਮੌਤ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ

ਰਸਮਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਕਲਚਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਰਸਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਤੱਕ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਖ ਰਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਨਾਮ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਸਮਾਂ, ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਮੌਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਤਹਿਤ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਰਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਅੱਗੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਨਿਭਾਅ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਪਲ ਇਹਨਾਂ ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਅਭਿੱਜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਭਾਅ ਜਾਂ ਫਿਰ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰੇਕ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਨਿਭਾਅ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ-ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ।

ਜਨਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ :- ਹਰੇਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਰੰਭਿਕ ਪੜਾਅ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਵਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਆਉਣਾ ਸੁੱਭ ਵਿਹਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਵਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਭਿੰਨ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨਾ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਰਸਮਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਮਾਜਾਂ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨਾਂ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੇਠਾ ਵਰਣਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕੀ ਕਾਰਕ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਵਿਹਾਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

1. ਸਤਨਾਮ ਕਾਰ (ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਅਰਦਾਸ) :- ਜਦ ਬੱਚਾ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਅਰਦਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਜ਼ਰੀਏ ਉਸ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਜਾਪ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2. ਨਾਮਕਰਨ (ਨਾਮਕਰਨ ਸੰਸਕਾਰ) :- ਇਸ ਰਸਮ ਦੌਰਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ (ਮੁੱਖਵਾਕ) ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਬੱਚੇ ਦਾ ਨਾਮ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ' ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. ਛੁੱਟੀ (ਛੇਵੇਂ ਦਿਨ ਦੀ ਰਸਮ) :- ਜਨਮ ਤੋਂ ਛੇਵੇਂ ਦਿਨ 'ਛੁੱਟੀ' ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਚੂਣੀ ਜਾਂ ਕੱਪੜਾ ਵਿਛਾਕੇ ਤੇਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ ਭਗਤੀ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਾਠ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਜ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

4. ਮੁੰਡਨ (ਕੰਨ ਛਿਦਵਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ) :- ਉਪਰੋਕਤ ਰਸਮ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੂ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਮੁੰਡਨ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ (ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਵਾਲ ਉਤਾਰਨਾ)। ਕੁਝ ਲੋਕ ਬੱਚੇ ਦੇ ਕੰਨ ਛਿਦਵਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਰਸਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

5. ਪਹਿਲੀ ਲੂਣ ਚਟਾਈ (ਅੰਨ ਪ੍ਰਾਸ਼ਨ) :- ਜਦ ਬੱਚਾ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਲੂਣ ਚਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਸਮ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਦੇ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਹੱਟਕੇ ਹੋਰ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਯੋਗ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਬਾਕੀ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ/ਸਕਦੀ ਹੈ।

6. ਪਹਿਲਾ ਪੈਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ :- ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਸਮਾਜ/ਪਰਿਵਾਰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੱਚਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੈਰ ਧਰੇ ਅਤੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਚੌਖਟ 'ਚ ਮੱਥਾ ਟਿਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ-ਪਹਿਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚੌਖਟ ਤੇ ਜਾਣਾ ਤੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਇਸ ਰਸਮ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੈ।

7. ਮੱਠੀ ਚਟਾਈ (ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮਿੱਠਾ ਖੁਲਾਣਾ) :- ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮਿੱਠਾ (ਜਿਵੇਂ ਖੀਰ ਜਾਂ ਗੁੜ) ਖੁਆਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਸਮ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਹੁਣ ਨਵੀਂ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ ਵੱਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਨਵਜਨਮੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਵਰਗਾਂ ਬਣਾਉਣਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ।

8. ਪਹਿਲਾ ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਕੱਪੜਾ :- ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ (ਦਾਦੀ, ਦਾਦਾ ਜਾਂ ਮਾਮੀ) ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਨਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਜਾਂ ਜੁੱਤੀ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸੌਭਾਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹਨਾਂ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਨਿਭਾਅ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਨਕੇ-ਦਾਦਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਤ ਇਹ ਰਸਮ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇਹ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਨੇਹ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

9. ਪਹਿਲਾ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ :- ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਣਾ ਵੀ ਖਾਸ ਰਸਮ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਲੋਕ ਬੱਚੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਸਨੇਹ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਗਨ ਝੋਲੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਭ ਸ਼ਗਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਰਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਧੀ ਪੁੱਤ ਜੇ ਚੜ੍ਹੇ ਭਾਗਾਂ, ਸੱਜਣ ਮਿਲਣ ਵਿਹਾੜੇ ਵਰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿੰਨਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦਾ ਜਨਮ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਤੇ ਸ਼ਗਨ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ :- ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਵਿਆਹ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਪੜਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰੂਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੋ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਨਵੀਨ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਕਾਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀਆਂ ਵਾਂਗ ਵਿਆਹ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਅਹਿਮ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮੇਲੇ ਜਾਂ ਰੰਗੀਲੇ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰੇ ਤਿਉਹਾਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਰਸਮਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਦੋ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਓ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਰਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੀਏ :-

1. ਮੰਗਣੀ (ਰੋਕਾ/ਤਿਲਕ) :- ਇਹ ਵਿਆਹ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉਪਚਾਰਿਕ ਰਸਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋਨੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਗਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਸਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਮਿਠਾਈ, ਕੱਪੜੇ ਤੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਝੋਲੀ ਪਾ ਕੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦੀ ਰਸਮੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2. ਚੂੜਾ ਤੇ ਕਲਿਰੇ :- ਵਿਆਹ ਦੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁੜੀ ਲਾਲ ਜੋੜਾ ਅਤੇ ਚੂੜਾ (ਲਾਲ ਚੂੜੀਆਂ) ਪਵਾਈ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲਾਲ ਰੰਗ ਸਨੇਹ ਤੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਦਾ ਪਰਤੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੀ ਰੰਗ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਆਦਿ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਕਲਿਰੇ ਬੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਆਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ।

3. ਮਾਈਆਂ ਤੇ ਹਲਦੀ :- ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਲਹੇ-ਦੁਲਹਨ ਨੂੰ ਹਲਦੀ (ਚੋਲੇ) ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਸਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਖਾਰ ਵਧਾਉਣ ਤੇ ਮਾੜੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵਟਣਾ ਮਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਰਸਮ ਕੁੜੀ ਅਤੇ ਮੁੰਡੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰੀਤੀ ਰੀਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

4. ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਾਈ :- ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦੁਲਹਾ ਸਵਾਗਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਘੋੜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵਿਆਹ ਪੰਡਾਲ ਜਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਸਮੇਂ ਭਾਬੀ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰਮਾਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਘੋੜੀ ਨੂੰ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦਾਲ ਖਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਬਾਰਾਤੀ' ਨਾਲ ਨਾਲ ਭੰਗੜਾ ਤੇ ਗਿੱਧਾ ਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

5. ਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਫੇਰੇ :- ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਰਸਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਲੜਕਾ-ਲੜਕੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਲਾਵਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਗਨੀ ਦੇ ਸੱਤ ਫੇਰੇ ਲੈ ਕੇ ਵਿਆਹ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਰਸਮ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

6. ਵਿਦਾਈ :- ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਭਾਵੁਕ ਰਸਮ ਜਿੱਥੇ ਦੁਲਹਨ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਲੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਲੜਕੀ ਵਾਲੇ ਦੁਲਹਨ ਨੂੰ ਡੋਲੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਾਟ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਨ।

7. ਪਾਗ ਫੇਰਾ :- ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਇੱਕ-ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਦੁਲਹਨ ਆਪਣੇ ਮਾਇਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਪਾਗ ਫੇਰਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਮਾਰੋਹ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਇੱਕ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਘੋੜੀਆਂ ਸੁਹਾਗ ਆਦਿ ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੀਤ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੌਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ :- ਜਿੱਥੇ ਜਨਮ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਮੌਤ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਮਾਜ ਅੰਤਿਮ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਕਈ ਉਦੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਪੱਖ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

1 ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ (ਅਗਨ ਸੰਸਕਾਰ):- ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਅਗਨਿ ਸੌਂਪਣੀ ਜਾਂ ਜਲਾਉਣ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਸੋਹਿਲਾ ਸਾਹਿਬ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2 ਅੰਤਿਮ ਅਰਦਾਸ :- ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਚ ਸੰਮਤ ਹੋ ਕੇ ਅੰਤਿਮ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋਲ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

3 ਅਖੰਡ ਪਾਠ :- ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਲਗਾਤਾਰ 48 ਘੰਟਿਆਂ 'ਚ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

4 ਭੋਗ ਦੀ ਸੇਵਾ :- ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦੇ ਸਮਾਪਤ ਉਤੇ “ਭੋਗ” ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲੋਕ ਰਵਾਇਤਾਂ :-

1. ਤਰਹੀਂ ਲਾਉਣਾ :- ਕੁਝ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਪਿੰਡਵਾਸੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਦੁੱਖ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

2. ਸਾਂਝੀ ਰੋਟੀ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ :- ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਤੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਰੋਟੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

“ਮਰਨ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਰੋਣ ਨਾ, ਜੀਉਣ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝ - ਕਿਉਂਕਿ ਮੌਤ ਇੱਕ ਸੱਚ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਟਾਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਤੇ ਇਹ ਅਟੱਲ ਹੈ।

ਦੁਰਗਾ ਮਲਹੋਤਰਾ
ਰੋਲ ਨੰਬਰ 23

ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਹਕੀਕਤ : ਏ.ਆਈ. ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਕ੍ਰਿਤਿਮ ਬੁੱਧੀ (ਐਆਈ) ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਤਕਨੀਕ ਹੈ ਜੋ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਬੁੱਧੀ ਵਾਂਗ ਸੋਚਣ, ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਗਣਿਤ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਸਗੋਂ ਕਲਾ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਰਗੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਹੁਣ ਏ.ਆਈ. ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਿਖਾਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤਕ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਏ.ਆਈ. ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੋ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਖੁਦ ਹੀ ਇੱਕ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਨਾਵਲਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਦੌਰਾਨ ਏ.ਆਈ. ਅਧਾਰਿਤ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁੱਧਤਾ, ਨਵਾਪਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਗੂਗਲ ਅਤੇ ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਾਫਟ ਵੱਲੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਲਿੰਗਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਡਲ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਲੇਖ ਸੰਵਾਰਣ, ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਏ.ਆਈ. ਅਧਾਰਿਤ ਟੂਲ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚੈਟਬੋਟ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟ-ਜਨਰੇਟਰ, ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਨਵਾਪਨ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਏ.ਆਈ. ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਜਗਤ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਧਾਰਣਾਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਲੇਖਕ ਹੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਰਚਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਏ.ਆਈ. ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਮਸ਼ੀਨੀ ਲਿਖਤ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਲੇਖਕ? ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਏ.ਆਈ. ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਲੇਖਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜੁਰਬਿਆਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਏ.ਆਈ. ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਭਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਏ.ਆਈ. ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਸਕਣਗੀਆਂ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸਹੀ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਏ.ਆਈ. ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਇੰਨਕਲਾਬ ਲਿਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਮਾਹੌਲ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਰੋਚਕ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਏ.ਆਈ. ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਲੇਖਕ ਮਿਲਕੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਨਵੀਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਉਭਾਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮਨਮੀਤ ਸਿੰਘ
(ਰੋਲ ਨੰਬਰ - 13)

ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ : ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਕਲਮਬੱਧ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ, ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ, ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ, ਬੁੱਲੇ ਸ਼ਾਹ, ਗੁਲਾਮ ਫਰੀਦ ਅਤੇ ਮੀਰਾ ਸ਼ਾਹ ਜਲੰਧਰੀ ਆਦਿ ਸੂਫੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਸੂਚੀ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਭੀਵਿਅਕਤੀ ਵਿਭਿੰਨ ਕਾਵਿ-ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਵਿ ਦਾ ਭਾਵ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਵਿਚਾਰ ਸੋਹਣੇ ਅਤੇ ਦਿਲ ਖਿੱਚਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੋਣ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੂਖਮ ਕਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦ ਉਪਜਾਉਣਾ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ ਅਨੁਸਾਰ "ਸੂਫੀ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਨੰਗਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਮਨ ਦੀ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਬੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, "ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਸਮਈ ਬਾਣੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵ ਬੁੱਧਈ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਅਰਥ ਤੇ ਬਿੰਬ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਾਵਿ ਸੁਹਜ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ-ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕਾਫੀਆਂ ਤੇ ਦੋਹੜੇ ਆਦਿ ਅਧੀਨ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

'ਸਲੋਕ' ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੈ। 'ਸਲੋਕ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਅਰਥ ਹੈ ਜਸ ਦਾ ਗੀਤ, ਪ੍ਰਸੰਸਾ, ਉਸਤਤਿ ਜਾਂ ਤਰੀਫ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਸੂਫੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਅਰਥਾਤ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਜਮਤਾ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪਤਾ ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਉਹੀ ਕਵੀ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਅਤੇ ਵਜੀਦ ਦੇ ਸਲੋਕ ਵਧੇਰੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦਾ ਸਲੋਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

ਫਰੀਦਾ ਗਲੀਏ ਚਿਕੜੁ ਦੂਰਿ ਘਰੁ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹੁ ॥

ਚਲਾ ਤ ਭਿਜੈ ਕੰਬਲੀ ਰਹਾਂ ਤ ਤੁਟੈ ਨੇਹੁ

ਸ਼ਬਦ :- ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਅਨੁਸਾਰ "ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਹਨ ਧੁਨੀ ਅਵਾਜ਼। ਮਹਾਂ ਪੁਰਸਾ, ਸੰਤਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਰਚਨਾ ਹੋਣ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਰਹਾਉ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਨਿਯਮ ਹੈ। 'ਰਹਾਉ ਵਾਲੀ ਸਤਰ ਜਾਂ ਤੂਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ 'ਰਹਾਉ' ਠਹਿਰਾਉ ਦਾ ਅਰਥ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਦੇਰ ਠਹਿਰ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਉਚਾਰੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਾਥ ਤੱਤ ਨੂੰ ਅੰਤਰਮਨ ਜਾਂ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਮੁੱਢਲੇ ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਰਾਗ ਆਸਾ ਤੇ ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਅਧੀਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਥੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਸਾਰਥਕ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਵੇਂ :-

ਬੇੜਾ ਬੰਧਿ ਨ ਸਕਿਓ ਬੰਧਨ ਕੀ ਵੇਲਾ ॥
ਭਰਿ ਸਰਵੁਰ ਜਬ ਉਛਲੇ ਤਬ ਤਰਣੁ ਦੁਹੇਲਾ ॥
ਹਥੁ ਨਾ ਲਾਇ ਕਸੁੰਭੜੇ ਜਲਿ ਜਾਸੀ ਢੇਲਾ ॥

ਕਾਫੀ :- ਇਹ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਸੂਫੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਮਨਭਾਉਂਦਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ। ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਅਨੁਗਾਮੀ ਛੰਦ ਦਾ ਉਹ ਪਦ ਜੋ ਸਥਾਈ (ਰਹਾਉ) ਹੋਵੇ, ਪਿੱਛੇ ਹੋਰ ਤੁਕਾ ਗਾਉਣ ਤੋਂ ਹੈ। ਪ੍ਰਿੰ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ "ਇਹ ਕੋਈ ਖਾਸ ਰਾਗ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਦੀ ਕਈ ਖਾਸ ਜਾਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇਮ ਹੇਠ ਬੰਨਿਆਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਾਫੀ ਦਾ ਮਾਇਨਾ ਵਾਰ ਵਾਰ ਆਉਣਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਭਰੇ ਪਦ ਗਾਉਣ ਲਈ ਅਖਾੜਾ ਰਚਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਕ ਮੁਖੀਆ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾ-ਹਿਲਾ ਕੇ ਤਾਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਬੰਦ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਸਤਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਸ ਇੱਕ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਰਲ ਕੇ ਗਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਸਬੱਬ ਇਸ ਗੀਤ ਦਾ ਨਾਂ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਕਾਫੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਹੋਰ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਦੂਜਾ ਪ੍ਰੇਮਾਤਮਕ ਕਾਫੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਭੂ ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਟੇਕ ਅਤੇ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਬਿਖੇੜਾ, ਬੰਦਗੀ, ਇੰਤਜ਼ਾਰ, ਵਸਲ, ਹਿਜ਼ਰ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ, ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ ਸੂਫੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਕਾਫੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :-

ਨੀ ਮਾਏ ਮੈਨੂੰ ਖੇੜਿਆ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਆਖ
ਰਾਂਝਣ ਮੇਰਾ ਮੈਂ ਰਾਂਝਣ ਦੀ, ਖੇੜਿਆਂ ਦੀ ਕੂੜੀ ਝਾਕੁ
ਲੋਕ ਜਾਨੈ ਹੀਰ ਕਮਲੀ ਹੋਈ, ਹੀਰੇ ਦਾ ਵਰ ਚਾਕੁ
ਕਹੈ ਹੁਸੈਨ ਫਕੀਰ ਸਾਈ ਦਾ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਲਾ ਆਪ।

ਸੀਹਰਫੀ :- ਇਹ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਅਰਬੀ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਵਰਣਮਾਲਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਸੀਹਰਫੀ ਸ਼ਬਦ 'ਸੀ ਅਤੇ ਹਰਫੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ। 'ਸੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਤੀਹ ਅਤੇ ਹਰਫੀ ਤੇ ਭਾਵ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੀ ਤੋਂ ਹੈ। ਅਰਬੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਤੀਹ ਅੱਖਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਬੀ-ਵਾਰਸੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਕਵਿਤਾ ਸੀਹਰਫੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਸੂਫੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ ਤੇ ਮਜਾਜੀ ਅੱਲ੍ਹਾ ਤੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਸੂਫੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੂਫੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਖੁਦਾ ਨਾਲ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ

ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਖੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੀ ਇਸੇ ਮਾਰਗ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਅਲਫ-ਅੱਲ੍ਹਾ ਚੰਬੇ ਦੀ ਬੂਟੀ, ਮੁਰਸ਼ਦ ਮਨ ਵਿਚ ਲਾਈ ਹੂ
ਨਬੀ ਅਸਬਾਤ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮਿਲਿਓਸ, ਹਰ ਰੰਗੇ ਹਰ ਜਾਈ ਹੂ।

ਬਾਰਾਮਾਹ :- ਬਾਰਾਮਾਹ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਸੂਫੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਰਾਮਾਹ ਕੇ ਭਾਵ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਉਹ ਰਚਨਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਰਾ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਰਾਮਾਹ ਲੋਕ ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਉਹ ਕਿਸਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਬਿਰਹਣੀ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਸਾਲ ਦੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸਾਹ ਰਚਿਤ ਬਾਰਾਮਾਹ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :-

ਭਾਦੋਂ ਭਾਵੇ ਤਬ ਸਖੀ ਜੋ ਪਲ ਪਲ ਹੋਵੇ ਮਿਲਾਪ।
ਜੋ ਘਟ ਦੇਖੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਘਟ ਘਟ ਕੇ ਵਿੱਚ ਆਪੇ।

ਸਤਵਾਰਾਂ/ਅਠਵਾਰਾਂ :- ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਫੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਹਫਤੇ ਦੇ ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ। ਡਾ. ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਰੂਬੀ ਦੇ ਸਬਦਾ ਵਿੱਚ "ਸਤਵਾਰਾ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਇੱਕ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਲੋਕਮਨ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਮਨ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿਰਜਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਤਵਾਰਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਵੀ ਲੋਕ-ਚਿੱਤ ਦੀ ਆਤਮ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹਫਤੇ ਦੇ ਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਵਹਿਮ ਭਰਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਮੰਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਮੰਨ-ਮਨੋਤਾ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਭਾਵਨਾ ਆਦਿ ਜਿਸ ਲੋਕ ਗੀਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ। ਉਸ ਲੋਕ ਗੀਤ ਤੋਂ ਹੀ ਸਤਵਾਰਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸੋਮਵਾਰ :- ਸੋਮਵਾਰ ਨਾ ਜਾਈਏ ਬਾਹਰ ਜਿੱਤੀ ਬਾਜ਼ੀ ਜਾਈਏ ਹਾਰ।

ਬੁੱਧਵਾਰ :- ਬੁੱਧ ਕੰਮ ਸੁੱਧ।

ਐਤਵਾਰ :- ਬੁੱਧ ਸ਼ਨਿਚਰ ਕੱਪੜਾ ਗਹਿਣਾ ਐਤਵਾਰ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਸਤਵਾਰਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਥਮ ਕਵੀ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸਾਹ ਹੈ। ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸਾਹ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੀਰਾ ਸਾਹ ਜਲੰਧਰੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਅਠਵਾਰਾਂ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਸਤਵਾਰਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਬੋਗੋਵਾਲ ਦੇ ਸਬਦਾ ਵਿੱਚ "ਕਈ ਵਾਰ ਸੱਤਾਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੇ ਕਵੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਕ ਵਾਰ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਨਾਂ ਵਰਤ ਕੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਸੱਤਾ ਵਾਰਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੋਰ ਦਰਜ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ 'ਅਠਵਾਰਾ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇੱਕ 'ਅਠਵਾਰੇ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੁੰਮੇ (ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ) ਤੇ ਆ ਤੇ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਆਰੰਭ ਬਿਰਹਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤ ਜੁੰਮੇਰਾਤ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਮਸਤੀ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੰਢ :- ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ। ਆਦਿ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਲਿੱਪੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ ਤਾਂ ਚਿੱਤਰ ਲਿਪੀ ਅਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਿਪੀ ਵਾਂਗ ਗੰਢ ਲਿੱਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਲੋਕ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੱਪੜੇ ਜਾਂ ਧਾਗੇ ਉੱਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਗੰਢਾਂ ਮਾਰਕੇ ਭੇਜਦੇ ਸਨ। "ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਿਪੀ ਦੀ ਕਾਢ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਮਨੋਭਾਵ ਆਦਿ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਸਮਝਾਏ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਅਧੀਨ 40 ਗੰਢਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪਤੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਰਹੀ ਘੜੀ ਅਰਥਾਤ ਵਿਆਹ ਦੇ 'ਸਾਹੇ' ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਘੜੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤੀ (ਧਿਆਨ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪਤੀ ਦੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪਤਨੀ ਜੀਵਾਤਮਾ ਸਾਹੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਜੋ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰਮਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ੰਕਾਗ੍ਰਸਤ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀ ਜਿਵੇਂ :-

ਕਰ ਬਿਸਮਿਲਾਹ ਖੋਹਲੀਆਂ, ਮੈਂ ਗੰਢਾਂ ਚਾਲੀ
ਜਿਸ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵੰਜਾਇਆ, ਸੇ ਸੁਰਜਨ ਵਾਲੀ
ਜੰਝ ਸੋਹਣੀ ਮੈਂ ਭਾਉਂਦੀ, ਲਟਕੇਦਾਂ ਆਵੇ।
ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ਼ਕ ਹੈ ਲਾਲ ਦਾ, ਸੇ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਦੋਹੜਾ :- ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋਹੜਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ "ਦੋਹੜਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤਰਿਕ ਛੰਦ ਹੈ" ਜਿਸ ਦੇ ਦੋ ਚਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੀ ਚਰਨ ਵਿੱਚ 24 ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਸ਼ਰਾਮ 13 ਅਤੇ ਦੂਜਾ 11 ਉੱਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਲਘੂ। ਦੋਹਰੇ ਨੂੰ ਦੋਹਾ ਵੀ ਕਹਿ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹਾਸਮ ਸ਼ਾਹ, ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ, ਮੁਹੰਮਦ ਬਖਸ਼ ਅਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੋਹੜੇ ਸੂਫੀ ਵਕੀਰਾਂ, ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਜਲਿਸਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੋਹੜਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੱਬੀ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ, ਇਸ਼ਕ ਮਜਾਜੀ, ਮੁਰਸ਼ਦ ਦਾ ਦਰ, ਇਸਲਾਮੀ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਅਤੇ ਬਿਰਹਾ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੋਹੜਿਆ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ :-

ਨਾ ਖੁਦਾ ਮਸੀਤੇ ਲੱਭਦਾ ਨਾ ਖੁਦਾ ਵਿੱਚ ਕਾਅਬੇ

ਨਾ ਖੁਦਾ ਕੁਰਾਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾ ਖੁਦਾ ਨਿਮਾਜੇ।

ਡਿਉਢ :- ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਹਾਸ਼ਮ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ। ਉਸਨੇ 7 ਡਿਉਢ ਰਚੇ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੀ ਦੋਹਰਾ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵੀ ਮਾਤਰਿਕ ਛੰਦ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ 24 ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਡਿਉਢ ਦੀਆਂ 16 ਮਾਤਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੁਕਾਂਤ ਮੇਲ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਲੈਅ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ ਦੀ ਸੁਹਜ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਸਲ-ਹਿਜ਼ਰ (ਮਿਲਾਪ-ਵਿਛੜਾ) ਦੋਵਾਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ-

ਮਜ਼ਨੂੰ ਦਰ ਦੀਵਾਨਾ ਲੱਲਾ,

ਮੈਂ ਗਿਰਦ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਤੇ ਕੈਦ ਚੁਫੇਰਾ

ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਪੱਖੋਂ ਕੁਝ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਝ ਹੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਹਰੇਕ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਇਹਨਾ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝ ਹੋਣੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦੀ ਉੱਤਪਤੀ ਸੂਫੀ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਪੀਬੱਧ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਕਸ਼ਾ ਭਾਟੀਆ

ਰੋਲ ਨੰਬਰ 2216

ਮੇਰੀ ਕਾਬਿਲ ਤਕਦੀਰ

ਇਸ ਤਕਦੀਰ ਦੀ ਕੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂ।
ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ, ਨਵੀ ਉਮੀਦ ਚ ਤੁਰਾਂ।
ਹਾਂ ਪਤਾ! ਮੈਨੂੰ
ਚਲਦੀ ਗੱਡੀ ਦਾ ਨਾਅ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਏ।
ਪਰ ਇਹ ਗੱਡੀ ਕਦ ਰੁਕਜੇ
ਪਤਾ ਨਹੀ..
ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਤਕਦੀਰ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।
ਰੱਬ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਕੋਈ ਐਸੀ ਸੋਗਾਤ ਨਹੀਂ ਤੇ
ਉਸ ਤੋਂ ਮੰਗੀ ਐਸੀ ਕੋਈ ਦਾਤ ਨਹੀਂ।
ਇਸ ਤਕਦੀਰ

ਤੇਰੇ ਕਿ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਤਕਦੀਰ ਦ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਤਕਦੀਰ ਮੇਰੇ ਅਨੁਸਾਰ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਹ ਅਹਿਮ ਪਹਿਲੂ ਏ।
ਜਿਹੜਾ ਮਿਟਾਇਆ ਮਿਟ ਨੀ ਸਕਦਾ।
ਇਸ ਤਕਦੀਰ

ਜਿਹੜਾ ਉਹਦੇ ਲਿਖੇ ਫਰਮਾਨ ਤੋਂ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।
ਇਹ ਰੱਬ ਦੀ ਲਿਖੀ ਤਕਦੀਰ ਏ।
ਜਿਹੜਾ ਪਲ 'ਚ ਫਰਸ਼ ਤੋਂ ਅਰਸ਼ ਤੇ
ਅਰਸ਼ ਤੋਂ ਫਰਸ਼ ਲਿਆ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ।
ਇਸ ਤਕਦੀਰ ਦੀ ਕੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂ।
ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ, ਨਵੀ ਉਮੀਦ ਚ ਤੁਰਾਂ।

ਪ੍ਰਭਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਰੋਲ ਨੰਬਰ 2148

ਕਾਗਜ਼

ਬੰਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ
ਪਰ ਕਾਗਜ਼ ਬੰਦਾ ਨੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ,
ਕਾਗਜ਼ ਉੱਤੇ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ
ਫੈਸਲਾ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ
ਪਰ ਓਹ ਫੈਸਲਾ ਕਾਗਜ਼
ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।
ਓਵੇਂ ਹੀ ,
ਇਨਸਾਨ ਪੈਸੇ ਤਾ ਕਮਾ ਸਕਦਾ ਹੈ
ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਪੈਸਿਆਂ ਤੇ ਖਰੀਦੀ ਲੱਕੜਾਂ
ਆਪਣੇ ਸਿਵੇ ਤੇ ਨੀ ਲਾ ਸਕਦਾ ।

ਹਾਰ

ਬੰਦਾ ਹਾਰ ਦਾ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਹਰਾਉਂਦਾ
ਬੰਦਾ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਦਾ ਜਾਲ ਮਰਵਾਉਂਦਾ
ਪੈਸਾ ਟਿਕਦਾ ਨਹੀਂ ਤਜੋਰੀਆਂ
ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ।
ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਮਰਵਾਉਂਦਾ,
ਉਸ ਦਾ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ
ਬੰਦਾ ਪੈਸੇ ਪਿੱਛੇ ਭੱਜਦਾ, ਪਰ
ਫਿਰ ਵੀ ਫਕੀਰ ਬਣ ਮਰਦਾ ।

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਜੀ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਚਾਹੇ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਹੋਵੇ, ਵਪਾਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿਰਫ਼ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਆਨਲਾਈਨ ਸਿੱਖਿਆ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਆਸਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਆਨਲਾਈਨ ਕੋਰਸ, ਵਰਚੁਅਲ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਣ-ਸਿਖਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੁਧਾਰਿਆ ਹੈ। ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਨਵੇਂ ਦਰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਹਨ। ਈ-ਕਾਮਰਸ ਨੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਆਨਲਾਈਨ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਵੇਂ ਮੌਕੇ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਲਬਰਟ ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਜੋ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ 'ਦੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਸੰਚਾਰ ਬਹੁਤ ਆਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ' ਸਮਾਰਟਫੋਨ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਡੀਕਲ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੀ ਬੇਹੱਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਮ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਆਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਿੱਥੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਇਸਦੇ ਨਕਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਹਨ। ਲੋਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਮੋਬਾਈਲ ਜਾਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਤੁਲਿਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸਦੇ ਲਾਭ ਮਿਲ ਸਕਣ ਪਰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਦਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸਟਨ ਲੂਸ ਚਿੰਤਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ। ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਵੇਂ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਸਾਨ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਰਹੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸਦਾ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਪਯੋਗ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅਭਿਸ਼ੇਕ ਭੱਲਾ

ਰੋਲ ਨੰਬਰ :- 1520

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ : ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਵੱਲ ਇੱਕ ਕਦਮ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੱਕ, ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤ ਨੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਰਾਹ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਪਿੱਤਰ ਸਤਾਮਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀਬਾਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਅਤੇ 'ਸਰੋਜਨੀ ਨਾਇਡੂ' ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ, ਵਰਗੀਆਂ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇਖਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵੇਖੋ ਕਿ ਉੱਥੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਆਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਉੱਥੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹਥਿਆਰ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਹਿਲਾ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ, ਕਰੀਅਰ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਵਧੀਆ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ “ਬੇਟੀ ਬਚਾਓ, ਬੇਟੀ ਪੜ੍ਹਾਓ” ਵਰਗੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਅਜੇ ਵੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਮਹਾਂ ਸਕੱਤਰ ਕੋਫੀ ਅੰਨਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਆ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।” ਜਦ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਤੋੜ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਵੀ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਵਪਾਰ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਲਿੰਗ ਅਧਾਰਿਤ, ਤਨਖਾਹ ਅੰਤਰ, ਕੰਮਕਾਜ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਵਿਤਕਰਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਿਲਾ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਰੁਝਾਨ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੂਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। “ਮੁਦਰਾ ਯੋਜਨਾ” ਨੇ ਕਈ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵਪਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ

ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਵੇਂ-ਉਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤਾਕਤ ਵੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਵਰਗੀ ਇੱਕ ਮਹਿਲਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਹਾਲੇ ਵੀ ਘੱਟ ਹੈ। “ਮਹਿਲਾ ਆਰਕਸ਼ਣ ਬਿੱਲ” ਜੋ ਲੋਕ ਸਭਾ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਲਈ 33% ਰਾਖਵਾਂ ਕੋਟਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ ਮਲਾਲਾ ਯੂਸਫ਼ਜ਼ਈ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਅਸੀਂ ਸਭ ਤਕ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਜੇਕਰ ਅੱਧੀ ਆਬਾਦੀ ਪਿੱਛੇ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ।” ਇਕ ਸੱਚੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਜਾਵੇ। ਭਾਵੇਂ ਤਰੱਕੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਕਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਲਿੰਗ ਅਧਾਰਿਤ ਹਿੰਸਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ, ਦਹੇਜ਼ ਹਿੰਸਾ, ਅਤੇ ਯੋਨ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅਜੇ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਸਲੇ ਹਨ। ਪਿਤ੍ਰ-ਸਤਾਤਮਕ ਸੋਚ ਅਜੇ ਵੀ ਕਈ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਮਹਿਲਾਵਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਚਿਤ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੰਮਕਾਜੀ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵੀ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਧਣ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਠੱਥ ਪਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਮੂਹ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਹਾਨ ਸੰਤ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਕ ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਜੇਕਰ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸੁਧਾਰੀ ਨਾ ਜਾਵੇ” ਭਾਰਤ ਨੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਪਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੇਕਰ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਮੌਕੇ, ਸੁਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਕਸਤ ਤੇ ਤਰੱਕੀਸ਼ੀਲ ਭਵਿੱਖ ਵੱਲ ਵੱਧ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ

ਰੋਲ ਨੰਬਰ - 1510

ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਕੰਪਿਊਟਰ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਉਪਕਰਣ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਡਿਜ਼ੀਟਲ ਮਾਧਿਅਮ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਇਸ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਰੀਵਰਤਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੱਥ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਛਾਪਾ ਮਿਡੀਆ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਸੀ ਪਰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ, ਛਾਪਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਖੁੱਲ ਗਏ। ਯੂਨੀਕੋਡ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ੀਟਲ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਕੰਪਿਊਟਰ 'ਤੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਈ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਨੁਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਕੋਡ ਟਾਈਪਿੰਗ ਆਦਿ। ਇਹ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਦਦਗਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਮੀਡੀਆ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਫੇਸਬੁੱਕ, ਟਵਿੱਟਰ, ਇੰਸਟਾਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਯੂਟਿਊਬ ਵਰਗੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਕਈ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਟਿਊਬ ਚੈਨਲ ਅਤੇ ਬਲੌਗ ਆ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਨਵਾਂ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹੁਣ ਆਨਲਾਈਨ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਪਾਠਕ ਸੰਸਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਆਰਟੀਫੀਸ਼ਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਲਰਨਿੰਗ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਪਿਊਟਰ 'ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਪਰ ਇਸਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਮੋਬਾਈਲ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀਕ ਮਾਧਿਅਮਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਉਚਾਈ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਜਾਂ ਕਲਾਸਕ ਲਿਖਤਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਡਿਜ਼ੀਟਲ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਮਰਥ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਨਹੀਂ ਇਹ ਇੱਕ ਪਛਾਣ ਹੈ” ਅਸੀਂ ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਾਂਗੇ ਇਹ ਉਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਰਹੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸਦਾ ਹੋਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰੇਗੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਸਦੀਵ ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥ ਰਹੇ।

ਨਵਲੀਨ ਕੌਰ
ਰੋਲ ਨੰਬਰ :- 2300

ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ : ਅਰਥ ਤੇ ਮਹੱਤਤਾ

ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ ਜੋ ਹੋਲੀ ਦੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਪੰਜਾਬ) ਵਿੱਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 1701 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਸੀ। "ਹੋਲਾ" ਸ਼ਬਦ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਹਮਲਾ' ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਸ਼ਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਰੀਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। "ਮਹੱਲਾ" ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਅਰਬੀ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਫਤਿਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਰਵੀਰਤਾ ਅਤੇ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਚਲਾਈ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵੱਲੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਸਿੱਖ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਵਧੀਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਹਥਿਆਰਬੰਧ ਹੋ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਤਲਵਾਰਬਾਜ਼ੀ, ਗਤਕਾ, ਕਵਚ ਯੁੱਧ, ਘੋੜਸਵਾਰੀ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਯੋਧਾ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਯੋਧਾ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਕੱਠ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਹਥਿਆਰਾਂ ਸਮੇਤ ਜ਼ੋਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਇਹ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਧਾਰਮਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਦੌਰਾਨ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ, ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦਾਂ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੰਗਰ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਮਿਲ ਬੈਠ ਕੇ ਇੱਕੋ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਲੰਗਰ ਛੱਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਰੀਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਸਾਡੀ ਵਿਰਾਸਤ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਸ਼ਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਨਿਰਭੈ, ਨਿਸ਼ਕਾਮੀ, ਅਤੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਤਿਉਹਾਰ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਇੱਕ ਮਾਰਸ਼ਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿੱਸੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅੱਜ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਹੈ, ਜਿੰਨੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਸੀ।

ਅਮਨਜੋਤ ਸਿੰਘ
(ਰੋਲ ਨੰਬਰ :- 2145)

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਲਾਕੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਰਾਜ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ, ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਬੰਗਾਲੀ, ਗੁਜਰਾਤ ਦੀ ਗੁਜਰਾਤੀ ਆਦਿ। ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਾਧਨ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਔਖੇ ਤੋਂ ਔਖੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਮਨ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਤੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਲ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲਿੱਪੀ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਿੱਪੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਸਾਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ 14 ਕਰੋੜ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਅਤੇ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੌਮੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ, ਪਰਿਵਾਰ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਪਹਿਲ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ, ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਜਾਂ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਸਾਡੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣਾ ਸਦਾ ਹੀ ਕੌਮ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਚਾਹੇ ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਤਕਨੀਕੀ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਵਰਗੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਜਿਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਜੁਬਾਨ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਭਾਵਾਂ, ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਪੱਧਰ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਜਸਕਰਨ ਸਿੰਘ
(ਬੀ. ਕਾਮ. ਆਨਰਸ)

ਬਾਰਾਮਾਹ : ਅਰਥ, ਥੀਮ ਤੇ ਮਹੱਤਤਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਬਾਰਾਮਾਹ ਕਾਵਿ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਕਲਪਨਾ ਤੇ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਰਾਮਾਹ ਨੂੰ ਵਿਛੋੜਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਰਾਮਾਹ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਹੋਈ ਜੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚੀ ਬਾਰਾਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਨਾਮ ਅਧੀਨ ਰਚੀ ਗਈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਲ ਦੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਮੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਜਾਂ ਰੱਬ ਨਾਲ ਵਿਛੋੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਸਿਰਫ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਮਹੱਤਵ ਵੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਰਾਮਾਹ ਮਾਹ ਮਾਝ ਵੀ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਚੱਕਰਵਾਤੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਰਾਮਾਹ ਕਾਵਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਵਰਣਨ ਤੇ ਸੰਦਰਭ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਮੌਸਮ ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਜਾਂ ਕਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

1. ਚੇਤ (ਮਾਰਚ-ਅਪ੍ਰੈਲ) ਬਸੰਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ।
2. ਵਿਸਾਖ (ਅਪ੍ਰੈਲ-ਮਈ) ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਪੱਕਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ
3. ਜੇਠ (ਮਈ-ਜੂਨ) ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ
4. ਹਾੜ (ਜੂਨ-ਜੁਲਾਈ) ਮੀਂਹ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਯਾਦਾਂ
5. ਸਾਵਣ (ਜੁਲਾਈ-ਅਗਸਤ) ਮੀਂਹ ਅਤੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ
6. ਭਾਦੋਂ (ਅਗਸਤ-ਸਤੰਬਰ) ਧੀਮੀ ਰਫਤਾਰ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ
7. ਅੱਸੂ (ਸਤੰਬਰ-ਅਕਤੂਬਰ) ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ
8. ਕੱਤਕ (ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ) ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ
9. ਮੱਘਰ (ਨਵੰਬਰ-ਦਸੰਬਰ) ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ
10. ਪੋਹ (ਦਸੰਬਰ-ਜਨਵਰੀ) ਕਠੋਰ ਠੰਡ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ
11. ਮਾਘ (ਜਨਵਰੀ-ਫਰਵਰੀ) ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ

12. ਫੱਗਣ (ਫਰਵਰੀ-ਮਾਰਚ) ਬਸੰਤ ਅਤੇ ਉਮੀਦ

ਥੀਮ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਾਰਾਮਾਹ ਮਾਹ ਕਾਵਿ ਦਾ ਮੂਲ ਥੀਮ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਹੈ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਹਨ।

1. ਵਿਛੋੜਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਮਹਿਲਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੋਂ ਵਿੱਛੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਜੋੜਦੀ ਹੈ।
2. ਰੂਹਾਨੀ ਯਾਤਰਾ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਤਾਂਘ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
3. ਮੋਸਮ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਉਤਰਾਅ ਚੜ੍ਹਾਅ, ਨਫ਼ਾ-ਨੁਕਸਾਨ ਤੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਆਦਿ ਪੱਖ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਰਾਮਾਹ ਰਚਨਾ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਗਹਿਰੇ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗੀਕਤਾ ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਾਰਾਮਾਹ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਧਾਰਮਿਕ ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਾਵਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਰਾਮਾਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਗਹਿਰਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਬਾਰਾਮਾਹ ਸਿਰਫ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੱਚ ਰੂਹਾਨੀ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਇਹ ਮੂਲ ਅੱਖਰ ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਧਰੋਹਰ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਭਵਿੱਖ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਰੋਲ ਨੰਬਰ-2135

ANNUAL DAY 2024

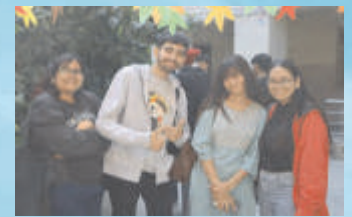
FRESHERS' PARTY

FOUNDER'S DAY 2024

MINI SURLOK

ENGLISH SECTION

Editor
Mr. Avichal Bhatnagar

Student Editor
Shreya and Kamakshi

Contents

Editorial Pen		3
1. Oh my love	Shaurya Srivastava	4
2. In my Whispers of Renewal	Mansi Sharma	5
3. Eyes of Cosmos	Gurleen Kaur	6
4. Hope	Shreya	7
5. Lesson of 2024	Palak Gupta	8
6. Someone is lost	Prerna Rajput	9
7. Viksit Bharat 2047	Shreshth Khatri & Bisman Singh Anand	10
8. Everything I Lost	Anushka Narang	13
9. Glitter and light	Kushum	14
10. The Ultimate option	Sanjmees Gupta	15
11. What is inside?	Kamakshi	16
12. I wake up to the Echo of your voice	Rajnandani	18
13. I was a seed but you made a flower	Anushka Narang	19
14. Why are you looking at the sky?	Prerna Rajput	20
15. Loving a Soul	Prerna Rajput	21
16. Sun rise with a hope	Gurleen Kaur	23
17. Sylvia, Diana, Marylin	Tina Durgani	24

Editorial Pen

It fills me with immense joy and profound gratitude to have been entrusted with the role of editor for the English section of *Surlok* Magazine for the second consecutive year. This honor is both deeply humbling and personally meaningful, and I extend my sincere thanks to the Department of English for their continued faith in my abilities. To be chosen once again is not merely a privilege—it is a reminder of the responsibility that comes with curating the voices, visions, and creative energies of our college community.

The position of editor brings with it a dual sense of exhilaration and accountability. What makes this role especially fulfilling is the unique opportunity it offers to glimpse into the imaginative realms crafted by our budding writers and poets. Each submission is a testament to the vibrant inner lives of our students—rich with emotion, intellect, and originality. To be a conduit through which these voices find a platform is an experience that is both inspiring and deeply rewarding.

Reflecting on my editorial journey, I can say with pride that the magazine has grown in leaps and bounds in its thematic depth and creative experimentation. Each edition becomes a canvas of boundless thought, where conventional ideas are reimagined and new paradigms of expression are explored. The contributions this year are no exception—they represent a stunning spectrum of ideas, from personal reflections and poetic meditations to bold commentaries and narrative innovations.

The growing popularity of *Surlok* and the enthusiasm it generates among both students and faculty is a powerful indication of its evolving role on campus. It would not be an exaggeration to describe the magazine as a nurturing patron of literary and intellectual culture—one that encourages exploration, celebrates individuality, and fosters a shared sense of community. The pages of this magazine are more than just a collection of writings; they are a living archive of the creative spirit that defines our college.

The brilliance showcased in this edition reaffirms the impact of visionary leadership and mentorship. Under the guidance of our respected Principal Sir and the unwavering support of our exceptional faculty members, the students of Sri Guru Nanak Dev Khalsa College continue to chart new paths and set exemplary standards. The writing submitted for this section reflects not only artistic flair but also a thoughtful engagement with the world—where imagination meets insight, and creativity is infused with critical awareness.

It is truly heartening to see the students and faculty members carrying forward the rich literary legacy of our institution with renewed passion, energy, and commitment. This dedication ensures that our cultural and intellectual traditions remain alive, relevant, and constantly evolving.

As I draw this editorial to a close, I would like to offer my heartfelt thanks to Dr. Mamta Ahuja, our chief editor, for her invaluable guidance, constant encouragement, and for leading the editorial team with such clarity and grace. I am also deeply grateful to Shreya and Kamakshi, our devoted student editors, whose dedication, efficiency, and attention to detail ensured that every step of the process—from collecting entries to the final formatting—was carried out seamlessly and with excellence. Their support has been instrumental in shaping this section into what it is.

Lastly, I offer a prayer to Guru Nanak Dev Ji, seeking his blessings for all our students—that they may continue to illuminate every sphere they enter, whether through their words, actions, or aspirations. May they bring continued laurels to the college and emerge as torchbearers of creativity, compassion, spirituality and wisdom.

Avichal Bhatnagar
Assistant Professor
Department of English

Oh my love

Oh my love,
When I met you, my eyes shut never
Because when I tried to close them, all I could see was you forever.
Oh my love, it's now quarter to nine
Every second I am wishing, what if you were mine;
But I guess destiny planned something other,
May be more beautiful than one another.
Oh my love, we aren't together
But I wish that you were still my lover;
And I want to live like the moments we created
Till the point we saw each other and hated.
Oh my love, come back home
Only you not your clone
Someone's waiting for you at the cliff, all alone.
May be, one night you'll come and look for me
Oh my love, until then I will be waiting
Only and only for you to hold me.
Oh my love. Oh my love.

Shaurya Srivastava
B.A. History (Hons.)
2nd Year

In my Whispers of Renewal

It feels like the heart's quiet garden,
Once yearning for roses, now adorned
With a sunflower blazing brighter than dreams,
Outshining even the crimson bloom.
It feels like a white, untouched wall,
Now graced with a tapestry so fine,
A masterpiece woven with timeless care,
The finest art it could ever find. It feels like an atheist lost in doubt,
Finding divinity to kneel down ,
A shrine of faith where none had been,
A soul awakened, seeking more.
It feels like a field, barren for years,
Suddenly blooming, a rosarium vast,
A haven full of fragrance, colour, and life,
Where every season finds its path.
It feels like a moonless, endless night,
Now kissed by stars that endlessly shine,
A celestial beauty of dance to grace,
A silent symphony, pure and divine .
It feels like a dense and shadowed forest,
Touched by komorebi's golden light,
A beam of light full of shades and shines.
Nature's finest art in sight.

Manshi Sharma
B.A. History (Hons.)
3rd year

Eyes of Cosmos

Amber eyes like molten dreams
A fire born where twilight gleams
The sun's last kiss on the ocean's crest
A whispered warmth, a soul undressed.

Blue eyes vast as endless seas
Where sky meets tide in gentle pleas
A realm of storms and quite calm
An echoing hymn, a timeless psalm

Green eyes the forest's core
Veiled in secrets, rich folklore
An emerald flame where life unfolds
Earth's wild heart in a gaze that holds

Gray eyes, the mist of dawn
Where shadows linger never gone
A silver veil of moonlit haze
Tides of fate, the cosmic maze

Golden eyes, the Alchemist's gold
Stars reborn in stories untold
A comet's fire, a phoenix's wings
The ancient glow of forgotten kings

Black eyes the void's embrace
A boundless depth, a timeless space
The midnight's song, a raven's flight
The quiet pull of infinite night

Each hue, a portal a scared door
To realms unseen, forevermore
Eyes like spells, their depth profound
In them the universe is found

Gurleen Kaur
B.A. English (Hons.)
2nd year

Hope

Pearls of ocean dripped from eyes,
Thinking what went wrong there.
Realized soon enough, nothing was left to repair.
Dreams were flown through those salty tears,
Silent screams echoing through the silence that rose fears.
Realized that's not how everyone appears,
Hiding behind that mask just to appear fierce.
Shattered dreams, once again, were brought together,
In the hope that everything, in the end, repairs.

Shreya
B.A. English (Hons.)
2nd year

Lesson of 2024

See this year is also passing by,
Teaching so much as it goes.
Changing once again, it shows,
The changing colors of people's lives.
Some hopes this year remained unfulfilled,
Some nights were restless, sleepless and chilled.
Some bonds broke, new ones were formed,
Some stayed behind, while others transformed.
Some relationships endured from a distance,
While others grew distant despite nearness.
This year is departing, lessons to impart,
A reminder that sometimes, dreams demand a part.
This year taught that for dreams, one must fight,
Even against loved ones, if that's what's right.
To be your own, even when alone,
That's what this year made me atone.
This year taught that fate decides one's lot,
Without hard work, success is not got.
Those who seem like yours, might not truly be,
And faded dreams aren't always lost, you see.
This year is going, leaving memories behind,
And meetings unfulfilled, of a different kind.
Now 2025 arrives, with new dreams to chase,
New promises, and a different pace.
Once again, we hope and we pray,
To fulfill our dreams in a new way.
We lived for others, now it's our turn,
To leave behind sorrow, and in new light burn.
Let's leave behind the bad memories, and move on,
With 2025, a new hope is born.

Palak Gupta
B.A. Hindi Journalism
1st year

Someone is lost

Someone is lost
Must have been missed by God;

So he escaped from the cage
Leaving the rest in regret and rage
He got better place to stay
But to him I had many things to say

Tell him he was dear to me so much
World's biggest bliss was his touch

Can't believe God hid him so well this time
He will never be seen, no matter how much I find

Echoes of his voice ringing in my ears
I move on and suddenly his face appears

It will take some time to get over it and accept
The truth brought to me that I could never expect

They tell me these events are inevitable
Every practical thing sounds impractical

Theories of Detachment -so insensitive
You should move on – its imperative

Wealthy from heart and the loss hurts great
He'll never come back, no matter how much I wait

I wish I did not pick the call yesterday
I wish his train was delayed.

Perna Rajput
B.Com (Hons.)
3rd year

Article on *Viksit Bharat 2047*

Q. How can India achieve sustainable economic growth under the “Viksit Bharat 2047” vision and what role does technology play in this transformation?

To achieve sustainable economic growth the “Viksit Bharat 2047” vision plays a fundamental role.

Introduction

In 2047, India would complete 100 years of its independence and aims to realise the dream of “Viksit Bharat 2047” of a developed nation. This is a forward-looking vision, a wish for stable economics, sure, but a framework that incorporates social equity, environmental sustainability and strong governance. To achieve these ambitious goals, India must utilize technology as a catalyst for innovation and advancement.

Core Components of Viksit Bharat 2047

1. Economic Growth and Innovation

Strategic Investments: Targeted investments through strategic expenditure in technology along with manufacturing and infrastructure form the bedrock of Viksit Bharat. Supporting entrepreneurial activities and innovative methods in India results in job production alongside economic development success.

Focus on High-Quality Production: A transformation from basic cost-effective output towards premium industrial goods marks the fundamental step needed for progress. Through “Make Smart in India” initiatives the manufacturing industry strives to Implement AI robotics and data analytics technologies for superior production efficiency and market competitiveness.

2. Social Inclusivity

Education and Skill Development: Equitable access to quality education stands as a fundamental matter. The integration of STEM (Science Technology Engineering Mathematics) programs along with vocational training programs provides essential skills for modern industry jobs.

Healthcare Accessibility: Under this vision society should attain universal health care access which functions as a basic human right. Telemedicine and digital health tools enable better healthcare service delivery especially in underserved rural areas.

3. Environmental Sustainability

Commitment to Net Zero by 2070: India's mission for zero net carbon emissions represents a fundamental driver of its economic targets. The transition to solar energy together with wind power and hydrogen streams complements the drive towards advanced sectorwide energy efficiency measures.

Circular Economy Initiatives: By prioritizing waste recycling and resource sustainability alongside waste management practices the economy will both grow more successfully and harm the environment less.

4. Good Governance

Transparent Governance Framework: Strong institutions need anti-corruption measures and enhanced bureaucratic efficiency to develop public trust. Services through E-governance initiatives become more efficient while officials become more accountable.

Citizen Engagement: Public involvement in governance creates policies based on citizen needs which builds both responsibility and ownership among the populace.

The Role of Technology in Transformation : Technology is the linchpin of the Viksit Bharat vision, facilitating advancements across

Various sectors:

Digital Infrastructure Development: The expansion of broadband coverage will provide citizens with equal access to both information and essential public services. Through Digital India programs the national government looks to build a sustainable digital environment that fosters economic growth.

Harnessing Data for Decision-Making: Big data analytics brings policy benefits through its ability to reveal both economic and social patterns along with challenges facing the nation. Data-based decision systems will make governance solutions more successful.

Innovative Agricultural Practices: The deployment of precision agriculture technologies adjusts the way farmers utilize resources so they achieve both food security alongside environment friendly farming operations. The combination of drones with crop monitoring capabilities and the predictive intelligence of AI illustrates how technology will redefine agricultural operations.

Sustainable Urban Development: Interconnecting smart cities through IoT (Internet of Things) technology enables advanced urban systems which optimize transportation networks while improving waste collection and lowering energy utilization.

Research Aspects for Future Growth

To ensure that Viksit Bharat 2047 remains relevant and impactful, several research-oriented strategies should be prioritized.

Investment in R&D: The level of Indian research and development funding stands lower than worldwide benchmarks. Boosting R&D and spending to 2% of GDP will create improved innovation opportunities within biotechnology sectors along with renewable energy technologies and information technology sectors.

Collaboration with Global Institutions: International research institutions with which the partnerships enable beneficial knowledge transfer to support innovative local industries through connected innovation eco systems.

Focus on Climate Resilience Research: Interdisciplinary research into sustainable urban planning systems alongside climate-resilient agricultural practices helps India build resilience against upcoming environmental risks.

Challenges Ahead :

While the vision is promising, several challenges must be addressed:

Income Inequality: The socio-economic divide needs redirected interventions to raise vulnerable communities by providing education together with skill programs and resource access.

Infrastructure Deficits: The development of transportation networks and energy systems and digital infrastructure requires substantial investments to support inclusive development.

Climate Change Adaptation: Indian society requires sector-wide adaptive plans because rising climate damages now present significant risks to the country.

Conclusion

India has launched an ambitious plan called “Viksit Bharat 2047” which aims to develop the nation into a fully industrialized modern country through environmentally sustainable advancement. India can successfully manage modern world challenges through a technological revolution combined with inclusive policies and environmental sustainability.

The successful realization of this vision hinges on collaborative efforts among government bodies, private sector players, civil society organizations and citizens themselves. Through careful strategic mapping and innovative problem-solving combined with steadfast determination India will achieve its objectives by 2047 to establish a future which genuinely respects its history and builds a vastly improved tomorrow.

Shreshth Khatri and Bisman Singh Anand
B.Com (Prog.)
2nd year

Everything I Lost

If I were Given a Box full of everything I ever Lost
I would look for the old me—invisible like a ghost.
I would look for the smile people admired on my face,
Which became cursed and got locked and lost in the case.

I would find the love I had for the rain,
Look for the time when it provided peace instead of pain.
I would look for the pieces of the letters I tore.
I would look for my favourite lost poem, which I once wrote.
I would look for the moment you said, “I love you.”
And yes, I would also look for you.

I would look for the people who were real,
Whom I never valued but were special.
I was the moon that got loved
Because they were my stars, getting burned.
I was the tune of the guitar
Because they were the strings, getting stunned.
But at the end of the road, I lost them because I took them for granted,
And it made me realize it was not me that was special—
It was my soul that they enchanted.

Anushka Narang
B.A. (Prog.)
1st year

Glitter and Light

It is like glitter and light,
Rooting the “I” inside.

And I promise I tried
To open up for the very last time.
Is that speech to silence,
Dragging me down
From silence to sorrow?

And again, it's not me,
But the mettle of masters
Doing all of this
And rooting the “I” inside.

Kushum
B.A. (Prog.)
3rd year

The ultimate option

Happy with my life?
Yes I was.
Until the growing up hit
And being the chosen one became the limit.
Always there , not going anywhere
Title I adapted but didn't aspire
Saying yes , I am here.
Made the lonesome severe.
Do I want to give up?
Yes I do.
But what if I disappear
'Being an option' or 'be absent' is the question causing despair.
Loved to be needed
But it took away my need to be wanted
Backup is what they think of me
Priority is my plea.

Sanjmees Gupta
B.A. English (Hons.)
3rd year

What is inside?

I really no longer understand my own feelings.
I can't fathom where or why these thoughts are coming from.
How justified are these thoughts?
What I am experiencing is true or not ?
I am unsure about that too.
My heartbeat clashes like a thunderstorm.
These emotions are invading my daily routine.
I try to put my mind into my work,
and I find myself
in the middle,
tossed by these tides of feelings—
away from the shore.
Swimming and diving deep,
plunging into the vast, unknown depths,
basking in crystal water,
cleansing my mind,
sunlight piercing through each droplet of water,
and tranquillising my soul,
lulling me into a peaceful slumber,
like Belle reading in her quiet corner,
slowly drifting off as the world fades into peaceful sleep.
I am imagining and yearning.
I am smiling and blushing,
like a little girl,
excited to receive
balloons, chocolates, candy, new clothes, a pair of shoes and flowers.
I don't understand anything.
What is happening to me ?
But, for once, I am feeling secured inside these foreign thoughts,
which are not mine, I assume,
but the part I am living feels mine.
I will let myself experience it.
I no longer want to hold myself back.
I don't feel the need for

repression and denial
beneath the weight of these unfamiliar feelings
I will open myself to trust,
trust in the unknown, in the unfamiliar
let life unfold as it will,
as I release the need for control.
I chose to live in all these moments,
as they are not futuristic,
not hollow,
not scary,
they feel like present moment,
not the past, not the future,
Even if I am unaware of their roots.
All that matters to me
Is I,
myself,
Now & forever.

Kamakshi
B.A. English (Hons.)
3rd year

I wake up to the echo of your voice

"I wake up to the echo of your voice,
Winter mornings never felt this light.

It haunts me like a mother's warning call of what could've been if we didn't escape the fate at all.

Only the thought of it sends shivers, colder than winters chill.
And I thank God for the distance, the love we never made,
And for keeping my heart safe from the ache.

But truth be told, I wonder what could've been,
If distance hadn't kept us apart, unseen.
Would we have met, like strangers in the night?
And would our hearts have beaten with a different light?"

Rajnandini
B.A. (Prog.)
2nd year

I was a seed but you made a flower

From tiny seeds to towering trees,
You've watched me grow, with gentle ease.
Through laughter, tears, and every stage,
You've been my strength, my guiding sage.
Now I stand tall, with wings unfurled,
Forever grateful for your love, this world.
I was a small hut but you made me a tower
I was a carefree cloud but you taught me how to share rain
It was you who taught me how to bear pain
I dedicate you all the things i gain
Now i want, no one to share my pain
The warmth of your embrace, a haven so dear,
Your gentle voice, banishing all fear.
Your laughter, a melody, sweet and true,
Reflecting the love I hold for you.
More than words can say, my heart's desire,
To honor you, my mother, my guiding fire.
You made me so hard to live in this crowd
So before i could say it for my death
I want to speak this out loud
Now i cant keep my feelings mute
So this poem is a small tribute

Anushka Narang
B.A. (Prog.)
1st year

Why are you looking at the sky?

Flowing with the winds
Over the clouds
Apart from the skin
Away from your sounds

I see everything
I want to stay back
I see everything
I don't want to stay back

Stepping the clouds
Watching you cry
I know I was there
But did I just die?

'Cause you are hurt so bad
And I feel nothing
Your touching my hand
But I cannot do anything

“You said we are one “
But I cannot remember
Watching myself flowing
Over the embers

All I can do is
Smile you goodbye.
I am standing right here
Why are you looking at the sky?

You claim those are my clothes
Those jewels and those photos
You say I was that person
I find my memory hollow

I saw everything
I wanted to stay back
I see everything
I don't feel any of that

One step above
I'm ascending
Why so stubborn?
Did we have something pending?

Why can't you let go?
I'm nothing right now.
Drenched and swollen eyes,
I guess I hurt you somehow.

But the back of my mind
is summer sky
Don't know what we were?
don't ask me why

All I can do is to
smile at you a goodbye
I am talking to you,
Why are you looking at the sky?

Having seen you all shattered
It must have been beautiful
I know you are stabbed in heart
But I cannot pull the knife for you.

With no existence
I am no one to say
But this river will dry
The pain will erode one day.

You will get too old to remember
Who I was and what was mine
My emotions got numb but
I feel you will be fine

Now all that is left to do
Is to smile at you a goodbye.
I'm standing right here
Why are you looking at the sky?

Prerna Rajput
B.Com (Hons.), 3rd year

Loving a Soul

You love me so much
I feel your love is out of the world
You make me feel I'm so beautiful
I'm so happy you find me adorable

With my hair all set
And skin so fresh
With my red cherry lips
And my tempting scent

Did all that make you fall for me
That was enough for you, but there is more to
me.

Will your love last after
My scent expires
Will you still adore me
When my skin looks tired

Will your fingers untangle my hair
When the color fades
It seems beautiful now
But will it last for decades

And if it is all for my vanity
Save yourself from my bluff
Appreciate the art and go
Because loving a soul is tough.

You think my face is pretty
So you buy me flowers.
Comparing my looks
With moons and stars

But do you know
Beauty ages like the flowers do
Do you like moon for its scars too
If yes, then you are a star too.

But if exterior made you fall for me
I must tell you that there is more to me

If your love is all for my vanity
Save yourself from my bluff
Appreciate the art and go
Because loving a soul is tough

I have met many before
They wanted someone for their show

It is not their fault
But the world raised them this way
I still hope I will find
An exception some day

You saw me once
You said you fell in love
Are you sure about it?
Will you never doubt it?

Tell me, will your love last after
My scent expires
Will you still adore me
When my skin looks tired

Will your fingers untangle my hair
When the color fades
It seems beautiful now
But will it last for decades

And if it is all for my vanity
Save yourself from my bluff
Appreciate the art and go
Because loving a soul is tough.

Purna Rajput
B.Com (Hons.)
3rd year

Sun rises with a hope

Sun rises with a hope
And sets with stars in the sky
When nights are full of despair
And the world feels so wry

Sun rises with a hope
Of dewy leaves and shiny petals
Spreading golden rays in the clouds
Where peace of life settles

Sun rises with a hope
Of each day to cherish
Framing a gleeful world
To enjoy before we perish

Sun rises with a hope
And gives artistry a glow
The colourful world of faith
Where winds of bliss blow

Sun rises with a hope
And has a tranquil gaze of beauty
Melts away the snow of terror
And nature takes upon its duty

Gurleen Kaur
B.A. English (Hons.)
2nd year

The utopia inside our closed eyes

The utopia inside our closed eyes
And mind full of fantasies
In heart, a dandy truth sustains
Resides a dream beyond oceans and seas

Touching the skies, embracing the clouds
A zeal to reach the pearlescent moon
Essence of hopes and wishes scattered
And life composes a dulcet tune

Tales of pursue and what lies thither
The passion to ace our aspirations
The bliss of our contented dreams
Euphoria of reaching the success stations

We choose our nirvana dream
And the longingness of that delight
The serendipitous smile of our soul
Limits down the seething plight.

Gurleen Kaur
B.A. English (Hons.)
2nd year

Sylvia, Diana, Marylin

As I boarded this flight,
Carrying 25 young poets
I didn't know I'd lose my ability and time to write
Ended up losing all my verses, elegies and proses.

When I finally started to love my academics,
All the semesters ended, all six.

I used to love taking the bus,
But now I hate the closeness to the misery out of the window and the dust.

I loved my big box of earrings,
But now my ears hurt when my mind clamorously sings.

All of my kind ladies,
That came and left before me,
Now visit me in my dreams.
Diana advises me not to drive recklessly,
And just walk with my dignity towards the quiet path.
My oven's glass reflects a shadow of my dearest Sylvia Plath,
Telling me to not repeat the history,
As with my decisions, she strongly disagrees.
And at last comes Marylin, begging me to not give into my desires.
But how do I tell them that my mind is like theirs,
It loves the light of the wild fires.
As I'm also just a girl,
Finding her way through the world.

Tina Durgani
BA English (Hons.)
3rd year

STAFF COUNCIL COMMITTEE

Admission Committee

Academic Development Committee

Students Advisory Committee

Examination Committee

Time Table Committee

Maintenance Committee

STAFF COUNCIL COMMITTEE

**Students' Welfare
Committee**

Purchase Committee

**Provident Fund
Committee**

Staff Council Secretary

Magazine Committee

Library Committee

STAFF COUNCIL COMMITTEE

Sports Committee

**Administration Reforms
Committee**

STATUTORY COMMITTEE

Anti Ragging Committee

North East Committee

**Umang - The Enabling
Unit**

**Scrap And E-Waste
Committee**

STATUTORY COMMITTEE

G-20 Presidency Committee

E - Newsletter Committee

Website Committee

YUVA

INTERNAL QUALITY ASSURANCE CELL

IQAC

NON - TEACHING

Non - Teaching Staff

Non - Teaching Staff (Accounts)

Library Non-Teaching Staff

हिन्दी विभाग

संपादिका
डॉ. हरदीप कौर

छात्र-संपादिका
आयुषी कुमावत
मानसी सिंह

अनुक्रम

1	संपादकीय लेखन	डॉ. हरदीप कौर	3
2	छात्र-संपादिका - 1	आयुषी कुमावत	4
3	छात्र-संपादिका - 2	मानसी सिंह	5
4	सफलता की सोच	डॉ. हरनेक सिंह गिल	6
5	भारतीय ज्ञान परंपरा और गुरु गोबिंद सिंह	डॉ. हरदीप कौर	7
6	शब्दों का चक्रखेल	आशुतोष शर्मा	10
7	क्या गलत	डॉ. नेहा अत्री	11
8	प्यारी कोयल	रमण कुमार पाण्डेय	12
9	माँ-एक जादूगर	आयुषी कुमावत	13
10	घर से दूर	शुभम कुमार	14
11	ज्ञान की पूंजी	डॉ. हरनेक सिंह गिल	15
12	इंटरनेट और तकनीकी युग में हिंदी	आशुतोष शर्मा	16
13	खोया हुआ कमरा	अम्बर पाण्डेय	18
14	महलों की ध्वनिरोधी दीवारों में	आशुतोष पांडेय	19
15	अपनी काबिलियत को तुम्हें दिखाना होगा	पलक गुप्ता	20
16	कविता! कौन हो तुम?	सोनी सिंह	21
17	ब्याह दी गई	मानसी सिंह	22
18	गाँव से अपना रिश्ता भूले थोड़ी हैं	राशिक चौहान	23
19	प्रेम की राह	आदित्य अभिषेक	24
20	मैं क्या लिखूँ	अनामिका झा	25
21	सकारात्मक सोच: सफलता और खुशहाली की कुंजी	रुद्राक्ष शर्मा	26
22	वापस नहीं जाना फिर से उन रास्तों पर	रशिक चौहान	28
23	अलंकार	प्रशस्ति सिंह	29
24	कैसी हो तुम	आयुषी मिश्रा	30
25	सपनों का शहर	सूचना नंदा	31
26	समय की अवधारणा (चित्र)	नीरज शर्मा	32
27	भारतीय शास्त्रीय नृत्य (चित्र)	नीरज शर्मा	32

संपादक की कलम से...

‘सुरलोक’ पत्रिका अनेक वर्षों से अपनी यात्रा निर्विघ्न पूर्ण करती हुई सफलतापूर्वक आगे बढ़ रही है। पत्रिका की इस उपलब्धि के लिए मैं हार्दिक बधाई प्रेषित करती हूँ। पत्रिका की संपादक बनना मेरे लिए प्रसन्नता की बात है। प्रसन्नता की बात यह भी है कि इस पत्रिका द्वारा हमारे विद्यार्थियों की अकादमिक और साहित्यिक गतिविधियों में निरंतर बढ़ोतरी हो रही है। साथ ही, हिंदी की बढ़ती हुई उपयोगिता और महत्त्व को पहचानने में सफलता भी प्राप्त हो रही है। अब वह दिन दूर नहीं, जब हिंदी पूरे विश्व में अपना झंडा फहराएगी।

हमारे विद्यार्थियों की प्रतिभा पत्रिका में उपस्थित साहित्य की विविध विधाओं – कविता, कहानी, निबंध, लेख और चित्रों के माध्यम से पहचानी और देखी जा सकती है। पत्रिका में लिखित प्रत्येक विधा जीवन के किसी न किसी दिलचस्प पहलू के बारे में बात करती है। डॉ. हरनेक सिंह गिल जी की कविता से हमें यह ज्ञात होता है कि सार्थक ज्ञान और कर्मशीलता ही जीवन में सफलता और महासफलता के द्वार खोलती है। भारतीय ज्ञान परंपरा और गुरु गोबिंद सिंह – डॉ. हरदीप कौर का यह लेख भारत की विशाल ज्ञान-परंपरा में भारत के राष्ट्रनायक का सार्थक परिचय देता है। डॉ. नेहा अत्री द्वारा रचित कविता ‘क्या गलत’ जीवन के प्रति नवीन उत्साह और जिज्ञासा को प्रोत्साहित करती है। आयुषी कुमावत की ‘माँ’ कविता यह बताती है कि माँ एक जादूगर के समान है, उस जैसा इस संसार में कोई नहीं है। वह अपने बच्चों की समस्याओं का एकमात्र हल है। इसी प्रकार हमारे महाविद्यालय के उभरते नन्हें रचनाकारों ने समसामयिक विषयों पर लेखनी चलाकर हमें अपनी रचनात्मक क्षमता से अवगत करवाया है। सभी विषय अपना सकारात्मक मूल्य और महत्त्व रखते हैं।

आशा करती हूँ कि यह पत्रिका निरंतर विकास के पथ पर आगे बढ़ती हुई अपने आने वाले समय में और भी अधिक प्रभावशाली होकर सफलता की सीढ़ियाँ निरंतर चढ़ती रहेगी।

डॉ. हरदीप कौर
असिस्टेंट प्रोफेसर, हिंदी विभाग

छात्र-संपादिका की कलम से-1

नमस्कार पाठको !

श्री गुरु नानक देव खालसा कॉलेज के शब्दों के रंगमंच पर सजीव होती भावनाएँ, आशाओं की लौ सी जगमगाती, सृजन और संवेदनाओं की कहानी कहती हमारे महाविद्यालय की पत्रिका 'सुरलोक' के इस हिंदी विभाग में, मैं आयुषी कुमावत, बी. ए. हिंदी विशेष, तृतीय वर्ष से आप सभी का हार्दिक स्वागत करती हूँ।

महाविद्यालय सभी विद्यार्थियों को ऐसा मंच उपलब्ध करवाता है, जहाँ विद्यार्थी का कौशल और सृजनात्मक विकास होता है और इसी प्रकार महाविद्यालय की पत्रिका 'सुरलोक' के हिंदी अंक में छात्र संपादिका बनने का अवसर मुझे प्राप्त हुआ है, जिससे मुझे बहुत कुछ सीखने और करने को मिला है।

पत्रिका 'सुरलोक' के हिंदी अंक की सफलता के लिए मुझे संपादिका डॉ. हरदीप कौर मैडम का मार्गदर्शन और सहयोग मिला और मानसी सिंह के सुझाव भी मेरे लिए बहुत उपयोगी रहे, जिससे पत्रिका का कार्य सुचारु रूप से संपन्न और सफल हो सका। हर चुनौती अपने भीतर एक नई संभावना छुपाए रखती है, जो हमें अपनी क्षमताओं को अनंत बनाने का अवसर देती है। यही चुनौतीपूर्ण कार्य ने मुझे संभावनाओं से मिलाया, जो छुपी हुई थी और मेरी क्षमताओं को अनंत बनाने का अवसर दिया। इसी प्रकार क्षमताओं को अनंत बनाते हुए आगे बढ़ने का रास्ता बना और सुरलोक पत्रिका की सफलता की संभावना गढ़ती गई।

महाविद्यालय की 'सुरलोक' पत्रिका का हिंदी अंक कॉलेज के सभी छात्र-छात्राओं की हिंदी में सृजनात्मकता, अभिव्यक्ति, संवेदना और उनकी साहित्यिक अभिरुचि को सफल बनाने के लिए एक स्वतन्त्र मंच प्रदान करती है। जहाँ विद्यार्थी अपनी भावनाएँ, अनुभव, विचार और समाज की सच्चाई को अभिव्यक्त कर स्वयं को आत्मविश्वासी और गौरवान्वित महसूस करने के साथ-साथ कुछ बदलाव करने की कोशिश में रहता है। सभी रचनाकारों का मैं हृदय से हार्दिक आभार अभिव्यक्त करती हूँ। मुझे पूर्ण विश्वास है कि हमारे महाविद्यालय की पत्रिका 'सुरलोक' अपने बहुआयामी दायित्व का निर्वाह करते हुए पूर्ण रूप से सफल होगी।

आयुषी कुमावत
बी.ए हिंदी विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6
अनुक्रमांक-708

छात्र-संपादिका की कलम से-2

नमस्कार पाठको !

श्री गुरु नानक देव खालसा महाविद्यालय के पाठको के मन के अंधेरों में विश्वास का प्रकाश फैलाती, हर विचार को नई दिशा देने वाली महाविद्यालय की पत्रिका 'सुरलोक' के हिंदी विभाग में, मैं मानसी सिंह बी.ए हिंदी विशेष, तृतीय वर्ष से आप सभी का हार्दिक अभिनंदन करती हूँ।

महाविद्यालय अपने सभी विद्यार्थियों को एक ऐसा मंच प्रदान करता है, जहाँ वे अपने रचनात्मक विचारों को एक विशेष स्थान देते हैं। इस पत्रिका के माध्यम से विद्यार्थी अपनी कौशल क्षमता का विकास कर सकते हैं य क्योंकि विद्यार्थी जीवन सदैव सृजनात्मकता की ओर आगे बढ़ना चाहता है, जिसके अंतर्गत, वह अपनी दैनिक क्रियाओं को रोजाना अपनी कल्पना शक्ति के माध्यम से नवीन साहित्यिक विधाओं में लिखता है।

लेखन की इस निरंतर प्रक्रिया से विद्यार्थी की विचारात्मक शक्ति व बौद्धिक क्षमता का निरंतर विकास होता है। मुझे महाविद्यालय की पत्रिका 'सुरलोक' के हिंदी अंक में छात्र संपादिका बनने का अवसर प्राप्त हुआ, जिससे मुझे बहुत कुछ सीखने और करने को मिला है।

मुझे पूर्ण विश्वास है कि प्रत्येक वर्ष की तरह इस वर्ष भी यह पत्रिका प्रसिद्धि प्राप्त करेगी व आगामी वर्षों में सफलता की उड़ान भरेगी।

मानसी सिंह
बी. ए हिंदी विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6
अनुक्रमांक-712

सफलता की सोच

जो अपने जीवन में
सफलता की नई-नई ऊँचाइयों को छू लेता है,
वह अपने दैनिक कार्यों के साथ-साथ
दिन-रात यह भी सोचता है —
जिन सीढ़ियों पर,
दिन-प्रतिदिन मैं चढ़ता और उतरता हूँ,
वो मेरे इस जीवन में काफी नहीं,
और भी सीढ़ियाँ अभी चढ़नी हैं बाकी ॥

भाई हरनेक ! तू समझता क्यों नहीं—
तेरा विचार ही बनता है कर्म !!

निरंतर सार्थक ज्ञान और कर्मशीलता जीवन में,
सफलता और महासफलता का द्वार खोलती जाती है ।

— डॉ. हरनेक सिंह गिल
पूर्व एसोसिएट प्रोफेसर, हिन्दी-विभाग

भारतीय ज्ञान परंपरा और गुरु गोबिंद सिंह

भारतीय ज्ञान परंपरा का क्षेत्र बहुत विस्तृत है, यह विश्व की सबसे प्राचीन परंपरा है। हमारा पूरा भारत राष्ट्र, भारतीय संस्कृति, परिवार व्यवस्था, वैज्ञानिक परंपरा, साहित्य दर्शन, चिकित्साशास्त्र, अध्यात्म, व्यापार, भक्ति और शक्ति की प्रतीक नारियाँ, सभी राष्ट्रीय जागरण के महानायक, हमारे सभी श्रद्धा के केंद्र आदि महत्वपूर्ण ज्ञान परंपरा के प्रतीक हैं। भारत की ज्ञानभूमि पर कबीरदास, गुरु नानक देवजी, तुलसीदास, विराट हिंदू साम्राज्य, राष्ट्रीय जागरण के महानायक स्वामी विवेकानंद, गुरु गोबिंद सिंह आदि जैसे महान विचारक, संत, समाज सुधारक हुए। इन सभी ने ज्ञान को प्रमुखता दी। ये सभी ज्ञान लेने और ज्ञान देने में आनंद का अनुभव करते थे।

गुरु गोबिंद सिंह के साहित्य को जीवन का विज्ञान कहा जा सकता है। उनके लिखित साहित्य के द्वारा उनके युग की विषम परिस्थितियों को जाना जा सकता है। "उनके समय पर मुगल शासन अपनी राजनीतिक शक्ति के चरमोत्कर्ष पर था। अपने पिता को बंदी बनाकर, अपने भाइयों को मौत के घाट उतार कर और स्वयं आलमगीर की उपाधि ग्रहण कर औरंगजेब को मुगल भारत का सम्राट बने लगभग 8 वर्ष हो चुके थे। दशम ग्रंथ के रचयिता गुरु गोबिंद सिंह का संपूर्ण कार्यकाल औरंगजेब के शासनकाल के अंतर्गत आता है। औरंगजेब कट्टर सुन्नी मुसलमान था, उसका प्रत्येक कार्य इस्लाम की शरीयतों के अनुसार संपन्न होता था।" अतः गुरुजी का समय राजनीतिक दृष्टि से अशांति और अराजकता का था। राजनीतिक परिस्थितियों से पूर्णतः अवगत होकर गुरुजी ने खालसा पंथ की स्थापना की और एक नवीन मार्ग का निदर्शन किया।

भारतीय ज्ञान परंपरा को गुरु जी की साधना दृष्टि, सांस्कृतिक दृष्टि, दार्शनिक दृष्टि, धर्म बोध, साहित्यबोध और राष्ट्रबोध के द्वारा समझा जा सकता है। साधना दृष्टि के अंतर्गत भगवती चण्डी का स्मरण विशेष श्रद्धा के साथ किया।

भगवती चण्डी को युद्ध की देवी के रूप में प्रतिष्ठित किया। देवी की महिमा का वर्णन करते हुए वह कहते हैं कि हो चण्डी तुम संसार के प्राणियों का इस संसार सागर से उद्धार करने वाली हो। दैत्यों का संहार करने वाली हो, जब-जब दैत्यों का पृथ्वी पर अत्याचार बढ़ जाता है, ब्राह्मण और धर्मात्मा दुखी होने लगते हैं, तब-तब तुम अवतार धारण कर दैत्यों का विनाश और सज्जनों की रक्षा करती हो।

तामसता मत्ता नामक कविता कवि के मन मध्य गुई है।
कीनों है कंचन लोग जगत में पारस मूरत जापु दुही है॥

गुरुजी भारतीय ज्ञान परंपरा के अनुसार जीवन का मूल तत्व सत्य को मानते हैं। सत्य एक ही है। विद्वान उसे अनेक नाम से पुकारते हैं कोई उसे ब्रह्म कहता है तो कोई उसे आत्मा कहता है तो कोई परमात्मा।

गुरु जी ने देवी को परमेश्वरी, निराकार, सर्वशक्तिमान आदि अनेक नामों से स्मरण किया है। उनका मानना है की संपूर्ण जीव ईश्वर से ही उत्पन्न होते हैं और ईश्वर में ही विलीन हो जाते हैं।

ब्रह्म को महाकाल, राम, रहीम आदि कई नाम से संबोधित करते हुए गुरु जी ने हिंदू-मुस्लिम समन्वय पर बल दिया है।

भारतीय ज्ञान परंपरा को भारतीय संस्कृति में भी देखा जा सकता है। गुरुजी ने सत्य की रक्षा करते हुए शुभ कर्मों से कभी पीछे नहीं हटने और निश्चित रूप से विजय हासिल कर भारतीय संस्कृति को पहचाना। भारतीय संस्कृति के अनुरूप भक्ति और शक्ति का अद्भुत समन्वय चण्डी चरित्र के माध्यम से किया है। चण्डी युद्ध की देवी के रूप में इस देश में युगों से चली आ रही है। गुरुजी ने भी चण्डी को इस परंपरागत रूप में स्वीकार किया। जिस युग में गुरुजी का आविर्भाव हुआ उस समय हिंदू जनता धर्मांध औरंगजेब के आतंक, अत्याचार, अनीति और अन्याय के कारण दुखी, निराश और हताश थी। उस अन्याय और अत्याचार से मुक्ति पाने का एक ही साधन शेष रह गया था, वह था हिंदुओं द्वारा शक्ति संधान और शक्ति का आह्वान, इसी लक्ष्य को ध्यान में रखते हुए गुरुजी ने चण्डी को शक्ति रूप माना। भारतीय संस्कृति के मूलाधार धर्म, अर्थ, काम और मोक्ष उनके व्यक्तित्व की तरह अनायास ही उनके साहित्य में अभिव्यक्त हुए हैं। धर्म, जाति की संकीर्ण भावना में जकड़ा हुआ नहीं था, अपितु धर्म उनके साहित्य में राष्ट्र धर्म, राष्ट्रप्रेम और राष्ट्रीय भावना के रूप में देखा जा सकता है। उन्होंने देश और धर्म की रक्षार्थ अत्याचारियों का विनाश करना ही मनुष्य का सबसे बड़ा धर्म माना।

भारतीय ज्ञान परंपरा में भाषा को भी बहुत अधिक महत्व दिया गया है क्योंकि भाषा से अपनी संस्कृति का बोध होता है। सभी भारतीय भाषाएं समान रूप से हमारी राष्ट्रीय एवं सांस्कृतिक अस्तित्व को अभिव्यक्त करती हैं। भाषा हमारे विचारों के आदान-प्रदान का साधन तो है ही साथ ही यह हमारी संस्कृति और संस्कारों की भी संवाहिका है। गुरुजी ने ब्रजभाषा और हिंदी के माध्यम से भारतीय संस्कृति को अभिव्यक्ति दी और अपनी मातृभाषा पंजाबी के माध्यम से भी संस्कृति का प्रचार-प्रसार किया। "ब्रजभाषा को संस्कृत का तत्सम शब्द समूह यद्यपि विरासत रूप में युगों से प्राप्त रहा तथापि इसके ग्रहण और सही प्रयोग में ब्रज भाषा कवियों के संस्कारों और उनकी शिक्षा का सर्वाधिक योग्य कहा जा सकता है।"³ भारतीय ज्ञान परंपरा का आधार तप, त्याग, सेवा आदि है। गुरु जी ने भी भारतीय संस्कृति के अनुरूप तप, त्याग और सेवा, साधना को जीवन का लक्ष्य बनाकर देश की रक्षा की और समाज में नवरक्त का संचार किया। उन्होंने हिंदू जाति में युगों-युगों से सोई हुई शक्ति को पहचाना और इस शक्ति का सदुपयोग देवी की स्तुति करते हुए औरंगजेब के विरुद्ध किया। गुरु जी के समय की सामाजिक व्यवस्था इतनी अव्यवस्थित थी कि सामान्य जन किसी भी दृष्टि से जीवन निर्वाह मानव के रूप में नहीं कर सकता था, एक जागरूक नेता के रूप में गुरु जी ने उन सब अव्यवस्थाओं का भली प्रकार से अध्ययन किया और उनको दूर करने का सफल प्रयत्न भी

किया। भारतीय ज्ञान परंपरा जनहित, राष्ट्रीयहित और विश्व कल्याण की रही है। मानवता सभी मानव मूल्यों का आधार रही है। मूल्यों की दृष्टि से गुरुजी के साहित्य को समाज के लिए माना जा सकता है या यूं कहा जा सकता है कि गुरुजी का काव्य समाज से निरपेक्ष नहीं बल्कि समाज सापेक्ष है। उन्होंने समाज में हो रहे विभिन्न राजाओं द्वारा अत्याचारों को देखा ही नहीं स्वयं भी सहा। कट्टरपंथी होने के कारण औरंगजेब ऐसे इस्लामी राज्य की स्थापना करना चाहता था जिसमें गैर मुस्लिम कोई न हो। सभी सहर्ष इस्लाम धर्म को ग्रहण करके मुसलमान बन जाएँ। जिन हिंदुओं ने उनकी इस बात को स्वीकार नहीं किया उन्हें असहनीय यातना दी जाती थी। गुरुजी ने औरंगजेब की दमनपूर्ण कट्टर नीति का विरोध किया। वह अपने युग की इन परिस्थितियों को देखकर चुप नहीं रह सके।

उन्होंने प्रत्यक्ष रूप से अत्याचारी शासकों का विरोध किया व जनता में भक्ति और वीर रस का संचार किया। गुरुजी ऐसे महामानव के रूप में उभरे जिन्होंने अपने अद्भुत त्याग, संयम तथा साधना के बल पर समाज को एक समान धरातल पर एकत्रित किया। समाज में व्याप्त अनेक प्रकार के आचारिक और मानसिक विकारों को निर्मूल करके आदर्श समाज और आदर्श मानव की संकल्पना की। उन्होंने देवी से याचना की कि हे देवी ! मेरी आपसे याचना है कि जब भी शत्रु से युद्ध करना पड़े तो मेरे मन में कभी भी भय न आने पाए और मुझे शत्रु पर विजय पाने का निश्चय और विश्वास बना रहे और जब मेरे जीवन का अंत निकट आ जाए, मेरी आयु समाप्त हो तो मैं उस संयम के साथ युद्ध में लड़ते हुए ही प्राण त्याग करूँ, युद्ध भूमि में ही मेरी मृत्यु हो।

निष्कर्ष रूप से यह कहा जा सकता है कि भारतीय ज्ञान परंपरा को आगे बढ़ाने में गुरु गोबिंद सिंह जी का महत्वपूर्ण योगदान है। उन्होंने पीड़ित, शोषित, त्रस्त जनता के स्वर को दृढ़ आधार प्रदान किया। लोगों की सोई हुई भावनाओं को जगा कर, भय को दूर किया। समाज और धर्म में फैली कुरीतियों पर कठोर आघात कर सच्ची मानवता का पाठ जनता को पढ़ाया।

संदर्भ—

1. A story of India-W-H- Morland, A-C- Chatterji, pg.241
2. चंडी—चरित्र— सं. ओमप्रकाश शर्मा, छंद—4
3. रीतिकाय्य की भूमिका—डॉ. नगेंद्र, पृष्ठ—36

डॉ. हरदीप कौर
असिस्टेंट प्रोफेसर
हिंदी विभाग

शब्दों का चक्रखेल

शब्द डोलते हैं प्रतिदिन, जीवन के घोर प्रभंजन में,
हों शब्द सिंहासन को समर्पित, तो धिक्कार उठे अंतरमन में ।

शब्द उनको हैं समर्पित, जो दीन-हीन सुख वंचित हैं,
शब्द मेरे हैं प्रेम समर्थक, मनुष्यों के दुख संचित हैं ।

मैं मानवता का श्रोता हूँ, मानवता ही बोता हूँ,
न ही आलोचन के भय से, निरपेक्ष मर्यादा खोता हूँ ।

न ही सिंहासन का चाकर मैं, न ही सरकारी भक्ता हूँ,
सच कहता मैं कवि नहीं, जनता का मुखर प्रवक्ता हूँ ।

आशुतोष शर्मा
बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6 अनुक्रमांक-921

क्या गलत

ख्वाहिशों के संग जीने की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
फैलाकर आरजुओं के पंख आसमान की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
हँस-हँस कर जार-जार रोने की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
इस बिन दिल की दुनिया में इश्क की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
है तमाशों का शोर चारों ओर, मैं खामोशी की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
जलता है कलेजा जब, उसे धुएँ में उड़ाने की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
होश की जंजीरे जकड़ती हैं जब, तब बेहोशी की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
डराता है जब अंधेरा, तो माँ की गोद की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
दिखावों से मन भर गया अब, कुछ गहराई की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
बादलों के शोर और इन बारिशों में भी इक इन्द्रधनुष की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
बोझिल-सा मन बहलाने को चंद दोस्तों की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
तुम लोगों की झूठी-सी महफिल में सच की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
बिखरी-सी जिंदगी में भी लहराती-सी जिंदगी की तलब रखता हूँ,
तो क्या गलत करता हूँ ?
हाँ, गलत करता हूँ,
कि तुम्हारी बेतलब दुनिया में, इक तलब की तलब रखता हूँ ।

डॉ. नेहा अत्री
असिस्टेंट प्रोफेसर
अर्थशास्त्र विभाग

प्यारी कोयल

प्यारी कोयल पिहक—पिहक, आज मेरी बगिया आयी है ।
न चहल—पहल, न मधुर स्वर, घोर उदासी लायी है ।
मैं बोला, मल्हार सुना दे, दर्द—ए—राग सुनाई है ।
किसने सितम ढ़हा उस पर, क्यों मधुर संगीत भूल आयी है ?
छलक रहे हैं नैना, उसके विषाद में मदमाती है ।
प्यारी कोयल देखकर तुझको, हृदय में वेदना भर आई है ।
बदरा वर्षा, भीगा तन उसका, कली—सी वह मुरझाई है ।
शामत सिहरन में भी वह, बैठी पंख फैलाई है ।
कहाँ है उसका रैन—बसेरा, किसकी वह अभिलाषी है ?
दाना—पानी छोड़कर अपना, क्यों भूखी और प्यासी है ?

रमण कुमार पाण्डेय

बी.ए हिन्दी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर—6
अनुक्रमांक—917

माँ-एक जादूगर

बीमार होने पर, माँ क्यों तेरी याद आती है ?
क्यों तेरी प्यार भरी गोद की याद आती है ?
बस सिर पर एक हाथ फेर देने से, बीमारी भी छू-मंतर हो जाती है,
इसलिए ही माँ ! तेरी प्यार भरी गोद की याद आती है ।
मैं सुबह उठती हूँ तोय उस मिठास से भरे दूध के कप की याद आती है,
जब बनाती हूँ खाना तो, माँ तेरे प्यार से बनाये उस खाने की याद आती है,
जिससे सारी बीमारी छू-मंतर हो जाती है ।
दवाई लेती हूँ तो एक हाथ में पानी का गिलास,
और एक हाथ में बिस्कुट लेकर खड़ी माँ याद आ जाती है ।
रात को फिर 'थोड़ा सा खा ले' यह बात दिल ले जाती है,
क्योंकि यहाँ कोई नहीं पूछता ।
सारे दिन थक कर भी रात भर पास में सोकर हाथ फेर-फेरकर,
बीमारी को दूर करने के लिए जादू करती रहती तो,
बस यहाँ अकेले सोते समय ये बात रुला जाती है ।
ऐसे जादू कर-करके बीमारी को दूर कर देती है,
इसलिए माँ, बीमार होते समय तेरी प्यार भरी गोद की याद आती है ।
जादू है मेरी माँ के हाथों में !! इस संसार की सभी माँ जादूगर होती है ।

आयुषी कुमावत
बी.ए हिंदी विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6
अनुक्रमांक-708

घर से दूर

छोड़ आया मैं पूरा घर, मित्र, परिवार और अपने शहर को ।
माँ की हर पल याद सताए, इस विचलित मन को कौन समझाए ?
नैनों में कई सपने संजोकर, आ गया हूँ नए सफर पर ।
कामयाब होना आसान नहीं है, खानी पड़ेगी दर-दर की ठोकर ।
मेरी माँ भी मुझे याद करेगी, यह सोच-सोच कर आहें भरेगी ।
कौन उसके बच्चे का ख्याल रखेगा, नालायक, जैसी मीठी गालियाँ कौन कहेगा ?
बहिन की राखी भी मुझे बुलाएगी, पर मेरी कलाई सूनी पड़ जाएगी ।
इस साल भी तीज-त्यौहार सब आएंगे, लेकिन घर वाले मुझे न पाएंगे ।
जिस भाई ने ढाल बनकर मुझे बचाया, उसे भी मैं पीछे छोड़ आया ।
जिस पिता ने कभी कुछ न बोला, जुदाई की घड़ी ने उन्हें भी टटोला ।
लेकिन यह भी जीवन का एक हिस्सा है, सभी कामयाब लोगों का ऐसा ही किस्सा है ।
बहुत बार मन करता है वापस लौट जाऊँ, पर यही सोचकर मैं रुक जाता हूँ !
कामयाब होने के लिए घर से दूर जाना ही पड़ता है ।

शुभम कुमार

बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष

तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6

अनुक्रमांक-913

ज्ञान की पूँजी

डॉ. हरनेक सिंह गिल
का
विचार—वैभव

1. आपका ज्ञान ही आपका परम मित्र है और अज्ञान परम शत्रु !
2. नवीनता और आधुनिकता का स्वागत करो। नया विचार, नया ज्ञान जड़ता को तोड़ता है और मानसिक जागरूकता देता है।
3. सबके ज्ञान की सीमाएँ होती हैं, पर मूर्खताएँ और अज्ञान सीमाहीन होते हैं। ज्ञान मनुष्य को ऊँचाइयों तक ले जाता है, जबकि अज्ञान अनंत गहराइयों में गिरा देता है।
4. भाग्य हमको मिलता है, सौभाग्य की हम रचना करते हैं।
5. सारा मनुष्य—जीवन एक लेन—देन है— ईश्वर के साथ, प्रकृति के साथ, समाज के साथ और स्वयं अपने साथ भी। लेन—देन अगर शुभ है, मंगलकारी है, सार्थक है तो आपका जीवन सफल, सुखमय और समाज के लिए प्रेरणा का स्रोत बनेगा।
6. किसी भी विद्यार्थी द्वारा समय की बर्बादी का एक ही अर्थ होता है और इसकी एक ही व्याख्या है — स्वयं अपना ही शत्रु बनकर मूर्ख बने रहना और अपने ही संगी—साथियों से पिछड़ जाना।
7. जिन घरों में औलादें निकम्मी निकलती हैं, उनकी पैतृक सम्पत्ति बिक जाया करती है।
8. अपनी मानसिक शक्तियों की असीम—अपार शक्ति को पहचानो और समझो! एक प्रकृति को छोड़कर सारे संसार की सभ्यताओं, अर्थव्यवस्थाओं का निर्माण और सम्पूर्ण वैज्ञानिक विकास का आधार केवल और केवल मनुष्य की मानसिक शक्तियों की देन है।
9. हरनेक! समझो !! जानो और पहचानो !!
क्या होता है कल आज और कल।
मेरे भाई ! जल ही बनता है बादल,
और फिर बादल ही बन जाता जल ।।

इंटरनेट और तकनीकी युग में हिंदी

साहित्य से विज्ञान तक वैश्विक प्रासंगिकता और आर्थिक-सांस्कृतिक उत्थान की भाषा तीसरी तकनीकी क्रांति (1980) के बाद इंटरनेट के आगमन से मानव जीवन में एक क्रांतिकारी परिवर्तन आया है। आज यह सूचनाओं के आदान-प्रदान का सबसे सशक्त और सुलभ माध्यम बन चुका है। भारत जैसे विविधता से भरे देश में, जहाँ हिंदी सबसे अधिक बोली और समझी जाने वाली भाषा है, इंटरनेट ने इसे नए आयाम प्रदान किए हैं।

भारत में हिंदी का महत्व न केवल सांस्कृतिक बल्कि आर्थिक दृष्टिकोण से भी बढ़ा है। यह देश की सत्तर प्रतिशत से अधिक आबादी की मातृभाषा है। आज हिंदी सिर्फ भारत तक सीमित नहीं है, बल्कि यह अमेरिका, ब्रिटेन, कनाडा, दक्षिण अफ्रीका जैसे कई देशों में अपनी उपस्थिति दर्ज कर चुकी है। पचास से अधिक देशों के लगभग पांच सौ केंद्रों पर हिंदी का शिक्षण इसका प्रमाण है। वैश्वीकरण के इस युग में बहुराष्ट्रीय कंपनियों ने भी यह समझ लिया है कि जनभाषा के माध्यम से ही वे आम जनता तक पहुँच सकती हैं। हिंदी इस दिशा में एक प्रभावी माध्यम के रूप में उभर रही है।

इंटरनेट पर हिंदी का सफर 2000 में शुरू हुआ, जब पहला हिंदी वेबपोर्टल अस्तित्व में आया। देवनागरी लिपि के लिए तकनीकी चुनौतियों को पार करते हुए, यूनिकोड और मंगल जैसे फॉन्टों ने हिंदी को नई ऊंचाइयों पर पहुँचाया है। आज ई-पत्रिकाओं, ब्लॉग, और सोशल मीडिया के माध्यम से हिंदी न केवल साहित्यिक सीमाओं को तोड़ रही है, बल्कि चिकित्सा, विज्ञान और तकनीकी क्षेत्रों में भी अपनी मजबूत उपस्थिति दर्ज करा रही है। 'अभिव्यक्ति', 'अनुभूति', 'कविताकोश' और 'रचनाकार' जैसी ई-पत्रिकाओं ने हिंदी के प्रसार में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई है।

ब्लॉग और सोशल मीडिया प्लेटफॉर्मस ने हिंदी को नई पीढ़ी के साथ जोड़ा है। स्वतंत्र अभिव्यक्ति का यह माध्यम न केवल रचनात्मकता को बढ़ावा दे रहा है, बल्कि हर वर्ग के लोगों को अपनी बात कहने का मंच प्रदान कर रहा है। ट्विटर, गूगल, फेसबुक जैसे प्लेटफॉर्मस पर हिंदी की बढ़ती उपस्थिति यह दर्शाती है कि यह भाषा अब वैश्विक स्तर पर पहचान बना रही है।

आर्थिक और प्रशासनिक क्षेत्रों में हिंदी की प्रासंगिकता तेजी से बढ़ रही है। सरकारी वेबसाइटों और बैंकों के हिंदी संस्करण, राजभाषा अधिनियम और राष्ट्रीयकृत बैंकों में हिंदी का अनिवार्य उपयोग इसका प्रमाण है। रिजर्व बैंक और इसरो जैसी संस्थाओं की हिंदी पहल ने यह सुनिश्चित किया है कि तकनीकी विकास की भाषा भी हिंदी हो।

हालांकि, हिंदी को और अधिक समृद्ध और प्रभावी बनाने के लिए कुछ क्षेत्रों में सुधार की आवश्यकता है। विज्ञान और चिकित्सा के क्षेत्र में अभी भी अधिक कार्य किए जाने की आवश्यकता

है। इसके अतिरिक्त, हिंदी के वैश्विक प्रचार-प्रसार के लिए सरकारी और निजी प्रयासों में सामंजस्य और गति लाने की जरूरत है।

आज हिंदी न केवल सांस्कृतिक पहचान का प्रतीक है, बल्कि यह बाजार की भाषा बनकर आर्थिक संभावनाओं का द्वार भी खोल रही है। यह कहना अतिशयोक्ति नहीं होगी कि आने वाला समय हिंदी का है। इसके लिए मजबूत इच्छाशक्ति, योजनाबद्ध प्रयास और हिंदी के प्रति सकारात्मक दृष्टिकोण आवश्यक हैं।

हिंदी ने इंटरनेट और तकनीकी विकास के माध्यम से खुद को साबित किया है। अब इसे और अधिक व्यापक बनाने और वैश्विक मंच पर स्थापित करने का समय आ चुका है। यह न केवल हमारी सांस्कृतिक धरोहर को सहेजने का साधन है, बल्कि यह आर्थिक और सामाजिक विकास का आधार भी है।

आशुतोष शर्मा

बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6
अनुक्रमांक-921

खोया हुआ कमरा

कल मैं अपने कॉलेज के सामने खड़ा था। ठीक सामने अचानक मेरी नजर तीसरी मंजिल के उस खाली कमरे में पड़ी जहाँ कोई नहीं रहता था। जिसकी खिड़की आधी खुली हुई और काँच टूटा हुआ था। शायद उस कमरे में अब कोई क्लास नहीं होती है और न ही उस कमरे में कोई जाना चाहता है, क्योंकि काफी दिनों से उसका दरवाजा बंद है जिसके कारण मकड़ियों के जाले और डेस्कों पर धूल- मिट्टी के अलावा वहाँ कुछ नहीं था। मेरा मन हुआ कि चलो चलकर देख लेता हूँ। ऐसा लगा शायद वह कमरा खुद बुला रहा है। मैं चल पड़ा तीसरी मंजिल के उस खाली कमरे की ओर, जिसके लिए काफी सीढ़ियाँ चढ़ने का एक टास्क भी तो पूरा करना था, पर बिना आलस किए, मैं निकल पड़ा उसकी ओर वैसे तो मैं बहुत आलसी लड़का हूँ, काम करने के लिए मुझे खुद को मनाना पड़ता है, मगर छोड़िए उन सब बातों को तो, मैं कहाँ था, हाँ सीढ़ियों पर। एक लंबी चढ़ाई के पश्चात् आखिरकार मैं अपनी तीसरी मंजिल तक पहुँच ही गया। दरवाजे पर भी जाले लग गए थे, ऐसा लगा कभी ऊपर से भी सफाई नहीं हुई है। जब उस कमरे को देखा तो मन में एक अजीब से उत्कंठा उमड़ी। उस कमरे के वातावरण में बसी उदासी और सहायता की एक खुशबू थी। यह कमरा कभी खुलता ही नहीं जैसे उसने कभी बाहर जाने की कोशिश ही न की हो। मैंने कमरे की खिड़की की ओर मुड़ कर देखा लेकिन वहाँ सिर्फ अंधेरा ही था। किसी भी इंसान का नहीं, सिर्फ एक अजीब सी चिल्लाहट का, जो मेरी हृदय को भयानक आंदोलन में डाल देती थी। कमरे को देखकर लगा कि अभी भी यहाँ शिक्षा की रोशनी झिलमिला रही है या फिर किसी विद्यार्थी की हँसी गूँज रही है। मैंने धीरे-धीरे कमरे में कदम रखा, कमरे के भीतर रोशनी थोड़ी कम थी मानो कमरा खुद को छुपा रहा है। मन के अंदर एक अजीब डर के बावजूद वहाँ जाने को मैं उत्साहित था। मैं अंदर गया तो पाया कि कमरा खुद को धुंधला दिखा रहा है जैसे एक अपूर्ण कहानी का अंत होने को हो। वहाँ पड़ी किताबें धूल से ढकी थी, जो शायद अपना सारा ज्ञान लिए धूल को सहारा दे रही थी। इस कमरे की भावना ऐसी थी जैसे कोई किसी विचित्र कहानी के एक नए अध्याय की रिपोर्ट कर रहा हो। जो सिर्फ सुनाई गई है मगर कभी किसी ने नहीं देखी। मैंने अपने दिल की धड़कन को नियंत्रित करके कमरे के अंदर कुछ और खोजने का निर्णय लिया। क्या यह कमरा सिर्फ अवशेष था, या फिर कुछ और। अपनी उत्सुकता की रोशनी में मैंने एक छोटी-सा बॉक्स देखा, जब मैंने उसे खोला तो उसमें चॉक पड़ी थी जो आज भी अपने मास्टरजी का इंतजार कर रही थी। वहाँ पर अनुभव की खुशबू, पुरानी यादों की एक महक और विद्यार्थी जीवन की मिठास थी।

यह कमरा न केवल एक कहानी का अंश था बल्कि यह भी एक समय की यादें और सपने थे। मेरी आँखों के सामने छाया की एक बहुत ही खूबसूरत झिलमिलाहट थी, जो मुझे वहाँ खोने के लिए आकर्षित कर रही थी। मैं एक कुर्सी पर बैठकर उस पुराने कमरे में खो गया। वहाँ से मैंने अपने सपनों की यात्रा शुरू की और उस समय की मिठास को अनुभव किया, जो किताबों की धूल और टूटी हुई खिड़की के हर हिस्से में बसी थी। वह कमरा न केवल वास्तविक था, बल्कि एक भावना, एक अनुभव, एक अद्वितीय कहानी थी और इस कहानी का नायक मैं ही नहीं बल्कि हर वह विद्यार्थी था जो इस कमरे में खो जाता था।

अम्बर पांडेय

बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष

तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6

अनुक्रमांक-919

महलों की ध्वनिरोधी दीवारों में

मन में बसता है शकुनि, कर्मों में बसता दुश्शासन,
रावण परिधि को लांघ रहे खंडित होता अनुशासन ।
वैभव, सरकारी महलों में ,जनता करती शीर्षासन,
न जन के संताप मिटे न वंचितों की उत्ताप क्षुधा की ।
फिर भी सिंहासन सुख भोगता,
महलों की ध्वनिरोधी दीवारों में ।

आशुतोष पांडेय

बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
द्वितीय वर्ष, सेमेस्टर-4
अनुक्रमांक-901

अपनी काबिलियत को तुम्हें दिखाना होगा

दुनिया कहेगी कि तुम नाकाबिल हो, अपनी काबिलियत को तुम्हें दिखाना होगा ।
तुम टूटोगे, गिरोगे, बिखर जाओगे, पर तुम्हें खुद—ही—खुद को उठाना होगा ।
संघर्षों में हो भले ही अकेले तुमय लेकिन जब होंगे कामयाब,
तो साथ में ये सारा जमाना होगा ।
दुनिया कहेगी कि तुम नाकाबिल हो, अपनी काबिलियत को तुम्हें दिखाना होगा ।
कभी लगेगा कि अब नहीं हो पाएगा, तब तुम्हें खुद को समझाना होगा ।
तुम कर सकते हो मेरी जान, तुम्हें यह करके दिखाना होगा ।
जब छा जाए अज्ञान का अंधेरा, तब तुम्हें ज्ञान का दीप जलाना होगा ।
यह दुनिया गिराती है मनोबल अक्सर, तुम्हें आत्मविश्वास खुद में जगाना होगा ।
सुनो पार्थ, यह बात सुनो !
अब तुम्हें खुद कुछ करके दिखाना होगा ।

पलक गुप्ता
बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
प्रथम वर्ष, सेमेस्टर-2
अनुक्रमांक-903

कविता! कौन हो तुम?

एक प्यारे से प्यार का एहसास हो तुम, एक प्यासे की जैसी प्यास हो तुम।

मिठाई की जैसी मिठास हो तुम,

एक दुखियारे की मुस्कान हो तुम।

मेरे लिए बहुत खास हो तुम।

मेरे लिए मेरा गुलाब भी तुम, मेरा ख्वाब भी तुम।

मेरे लिए मेरा प्यार भी तुम, मेरा दुलार भी तुम।

मेरी मर्ज भी तुम, मेरा इलाज भी तुम।

मेरे लिए मेरी दोस्त भी तुम, मेरा खुदा भी तुम।

मेरे लिए बहुत खास हो तुम।

मेरी चाहत भी तुम, मेरी राहत भी तुम।

मेरी आदत भी तुम, मेरी इबादत भी तुम।

मेरी हिम्मत भी तुम, मेरी ताकत भी तुम।

मेरा सब कुछ ही तुम, मेरी हर चीज ही तुम।

मेरे लिए बहुत खास हो तुम।

सोनी सिंह

तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6

बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष

अनुक्रमांक-912

ब्याह दी गई

ब्याह दी गई घर की लड़कियाँ, जो रहती थीं आजादी से ।
अब रहने लगी पाबंदी में, जहाँ मिलता है उन्हें हर पल ताना ॥
बेशक एक पिता की एड़ियां घिस गई हों ,
दहेज दिया हो, अपनी औकात से बढ़कर ,
फिर भी उसमें कमी बताना, एक अफसाना है पुराना ॥
ब्याह में कोई कमी न आए, पैसा गिनता रह गया बेचारा,
लोग हाल-चाल तो दूर, दे गए व्यवस्था का बयाना ।
यह कैसी है विडंबना ?
युगों-युगों से क्यूं सहे स्त्री ही हर दुख का घराना ॥
ए साथी न मुझ जैसा है कोई, इस क्रूर संसार में कोई,
और न होगा तुझ जैसा दुर्भाग्यी कोई,
तू मनुष्य है, तू स्त्री सा पोसा जाएगा,
तुझे केवल हर क्षण भोगा जाएगा ।

मानसी सिंह
बी.ए हिंदी विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6
अनुक्रमांक-712

गाँव से अपना रिश्ता भूले थोड़े हैं!!

तो भले ही शहर चले आए हैं,
पर अपने गाँव से अपना रिश्ता भूले थोड़े हैं ।
यहाँ भले ही चमचमाते मार्बल्लस लगे हो,
पर अपने गाँव की मिट्टी की खुशबू भूले थोड़े हैं ।
भले ही कॉलेज में टीचर को गुड मॉर्निंग और गुड इवनिंग कहने लगे हैं,
पर गाँव आकर ताऊय राम—राम करना भूले थोड़े हैं ।
हाँ, माना शहर में ए.सी. में रहने की आदत सी हो गई है,
पर गाँव में पेड़ के नीचे सुकून की हवा में सोना भूले थोड़े हैं ।

माना शहर में काफी दोस्त बन गए हैं,
पर गाँव के उन दोस्तों को भी भूले थोड़े हैं ।
हाँ, माना शहर से मिला बहुत कुछ है,
पर गाँव के बचपन का प्यार भूले थोड़े हैं ।
माना अब यहाँ मेट्रो की लाइनें भी याद हो गई हैं,
पर गाँव के कच्चे रास्ते भी भूले थोड़े हैं ।

रशिक चौहान
बी.ए हिन्दी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6
अनुक्रमांक-937

प्रेम की राह

जिंदगी तब हसीन बन जाएगी, जब तुम मुस्कुराना सीखोगे ।
किसी के नाम से धड़कनें बढ़ जाएँगी, जब तुम प्यार निभाना सीखोगे ।

हर लम्हा मेरा एहसास होगा, जब तुम अपनी बाँहों में समेटोगे ।
विश्वास की डोरी से बंध जाओगे, जब तुम मेरे करीब आओगे ।

मुश्किलें भी आसान लगेंगी, जब साथ चलने का वादा करोगे ।
हर खुशी मेरी बन जाएगी, जब तुम मुझे अपना कहोगे ।

दिल से दिल की बात होगी, जब सच्चे जज्बात दिखाओगे ।
नजरिया बदल कर देखो, मोहब्बत की बारिश बरस जाएगी ।

जिंदगी तब हसीन बन जाएगी, जब तुम मुस्कुराना सीखोगे ।

आदित्य अभिषेक
बी.ए हिन्दी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6
अनुक्रमांक-925

मैं क्या लिखूँ

मैं कलम कोई आज़ाद लिखूँ , या कुछ अधूरे आश लिखूँ।
मैं कोई बुलंद आवाज़ लिखूँ , या अंकुशों का रिवाज लिखूँ।
मैं कोई ऊँची उड़ान लिखूँ या रेंगता छटपटाता प्राण लिखूँ।
मैं लिखूँ समंदर में उठे लहरों को या मैं ठहरा कोई तालाब लिखूँ।
मैं शहर कोई आबाद लिखूँ या कोई जर्जर हालात लिखूँ।
मैं लिख दूँ पतझड़ का सूखापन या बसंत के हरे-भरे पात लिखूँ।
मैं लिखूँ किसी भूखे नंगे के हालात या लिख दूँ किसी घराने की औकात।
मैं उन ऊँची इमारतों की शान लिखूँ या मैं टूटे-टपकते मकान लिखूँ।
मैं लिख दूँ खून-पसीने की मेहनत या लिखूँ विरासत की दौलत।
मैं यौवन का अनुराग लिखूँ या कोई नया सुहाग लिखूँ।
मैं लिखूँ विरह का खालीपन या लिखूँ प्रेम का आलिंगन।
मैं फसलों का मैदान लिखूँ या पर्वत और चट्टान लिखूँ।
मैं सूरज का प्रकाश लिखूँ या चंद्रमा का दाग लिखूँ।
मैं स्थिर चित्त, मन चंचल लिखूँ मैं जीवन या फिर मरण लिखूँ।
मैं उमड़े सारे सवाल लिखूँ या अनकहे सभी जवाब लिखूँ।
मैं क्या लिखूँ ?

अनामिका झा
बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
द्वितीय वर्ष, सेमेस्टर-4
अनुक्रमांक-909

सकारात्मक सोच : सफलता और खुशहाली की कुंजी

सकारात्मक सोच एक ऐसी मानसिकता है जो न केवल जीवन के प्रति हमारे दृष्टिकोण को बदलती है, बल्कि हमारे व्यक्तित्व और कार्यशक्ति को भी प्रभावित करती है। यह जीवन में आने वाली चुनौतियों का सामना करने का एक बेहतर तरीका प्रदान करती है और हमारे सपनों को साकार करने की दिशा में एक मजबूत सहारा भी बनती है। आज के तेजी से बदलते और प्रतिस्पर्धी वातावरण में सकारात्मक सोच को अपनाना अत्यंत आवश्यक हो गया है। इस निबंध में हम सकारात्मक सोच के महत्व, इसके लाभ और इसे अपनाने के उपायों पर विस्तार से चर्चा करेंगे।

• सकारात्मक सोच का महत्व

1. सकारात्मक सोच का सबसे बड़ा लाभ यह है कि यह जीवन को समझने और समस्याओं का समाधान ढूँढने का तरीका बदल देती है। जब हम किसी समस्या का सामना करते हैं, तो सकारात्मक सोच हमें उसे एक अवसर के रूप में देखने की क्षमता प्रदान करती है, न कि एक बाधा के रूप में। यह मानसिक शांति और संतुलन बनाए रखने में मदद करती है, जिससे हम किसी भी स्थिति में अपने निर्णय बेहतर तरीके से ले सकते हैं।

2. सकारात्मक सोच का एक और बड़ा लाभ यह है कि यह हमारे आत्मविश्वास को बढ़ाती है। जब हम अपने विचारों को सकारात्मक दिशा में मोड़ते हैं, तो हम खुद को अधिक सक्षम और सशक्त महसूस करते हैं, जिससे हमें मुश्किल समय में भी अपना सर्वश्रेष्ठ देने की प्रेरणा मिलती है। यह हमें जीवन के किसी भी मोड़ पर असफलता के बजाय सफलता के रास्ते पर अग्रसर करती है।

• सकारात्मक सोच के लाभ

1. मानसिक और शारीरिक स्वास्थ्य में सुधार : सकारात्मक सोच न केवल हमारी मानसिक स्थिति को स्थिर रखती है, बल्कि यह शारीरिक स्वास्थ्य पर भी गहरा प्रभाव डालती है। अध्ययन से यह सिद्ध हो चुका है कि जो लोग सकारात्मक सोच रखते हैं, वे मानसिक तनाव, चिंता और अवसाद से कम पीड़ित होते हैं, और उनका इम्यून सिस्टम भी मजबूत रहता है। इससे उनका शरीर अधिक ऊर्जावान और स्वस्थ रहता है।

2. आत्मविश्वास और प्रेरणा में वृद्धि : सकारात्मक सोच आत्मविश्वास को संबल देती है। जब हम खुद पर विश्वास करते हैं, तो हमारे अंदर चुनौतियों का सामना करने की ताकत आती है। यह हमें अपनी विफलताओं को सीखने के अवसर के रूप में देखना सिखाती है और प्रत्येक विफलता के बाद एक नई उम्मीद से आगे बढ़ने की प्रेरणा देती है।

3. सफलता की दिशा में मार्गदर्शन : सफलता केवल कठिन परिश्रम और सही दिशा में प्रयास करने से मिलती है। सकारात्मक सोच यह सुनिश्चित करती है कि हम अपनी मेहनत को सही दिशा

में लगाते हैं। यह हमारे लक्ष्य को प्राप्त करने में निरंतर प्रेरित करती है और हमें किसी भी स्थिति में हार मानने की बजाय नए रास्ते खोजने के लिए प्रेरित करती है।

4. समस्याओं का समाधान : जब हम समस्याओं को सकारात्मक दृष्टिकोण से देखते हैं, तो हम उन्हें बेहतर तरीके से हल करने के रास्ते खोज लेते हैं। सकारात्मक सोच के माध्यम से हम हर समस्या में एक समाधान ढूँढने की क्षमता विकसित करते हैं। यह हमें जीवन में आने वाली कठिनाइयों से निपटने के लिए मानसिक रूप से तैयार करती है।

• सकारात्मक सोच को कैसे अपनाएं?

1. आभार की भावना को विकसित करना : जीवन में छोटी-छोटी खुशियों और उपलब्धियों के लिए आभार व्यक्त करना सकारात्मक सोच को बढ़ावा देता है। जब हम अपने जीवन में अच्छाईयों को पहचानते हैं, तो हम हर स्थिति में सकारात्मक पहलू देख पाते हैं।

2. आत्म-संवाद में बदलाव : अपने आप से सकारात्मक तरीके से बात करना महत्वपूर्ण है। जब हम खुद से "मैं यह कर सकता हूँ" जैसे शब्द कहते हैं, तो यह हमारे मानसिक संतुलन को बनाए रखता है और हमें आगे बढ़ने की प्रेरणा मिलती है।

3. नकारात्मक विचारों को बदलना : जब भी नकारात्मक विचार आएँ, तो उन्हें सकारात्मक विचारों में बदलने की कोशिश करें। यह मानसिक रूप से हमें मजबूत बनाता है और हमें अपने लक्ष्य के प्रति समर्पित रखता है।

रुद्राक्ष शर्मा

बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष

प्रथम वर्ष, सेमेस्टर-2

अनुक्रमांक-907

वापस नहीं जाना फिर से उन रास्तों पर

वापस नहीं जाना फिर से उन रास्तों पर,
नहीं उखाड़ने गड़े मुर्दे फिर से।
उन पुरानी यादों को ताजा नहीं करना फिर से,
फिर से उन्हीं रास्तों पर चलकर खुद का समय बर्बाद नहीं करना।
नहीं करना फिर से उन लम्हों को याद,
फिर से यह दिल नहीं चाहता उन पुरानी जगह पर जाकर उन खास लम्हों को याद करना।
नहीं जाना फिर से उन रास्तों पर जिन्होंने गहरे जख्म दिए हैं,
नहीं करना फिर से खुद को सही साबित।
अब चलने दो जैसा चल रहा है !
पर हाँ इतना कुछ बीत जाने के बाद यह तो पता चल गया –
हमेशा तुम्हारे लिए मेरा इंतजार करते रहना गलत था।
गलत था हमेशा मेरा समय से पहले पहुँच जाना
और एक बात भले ही तुम्हारी नजरों में मेरी लाख गलतियाँ रही होंगी
पर अपनी नजरों में तो मैं कभी गलत था ही नहीं !!

रशिक चौहान
बी.ए हिन्दी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6
अनुक्रमांक-937

अलंकार

चरम चारु, चंचल चरित्र,
तू चपल चंद्रकला जैसी।

लोभक लहर लय लालिमा में,
लावण्य लोक लीला जैसी।

कंटक कक्ष की कठिन कल्पना में,
करुणा की कोमल कलकल जैसी।

व्याकुल विरह व्यर्थ वेदना में,
वसंत वीना वाणी जैसी।

दारुण दग्ध दैन्य दशा में,
दर्शित दिव्य दर्शन दीप्ति जैसी।

मोहपाश की मायूसी में,
मोहक मधुर मुक्ति जैसी।

शरद शीतल शुष्क शामों में,
सावन की श्रृंगारों जैसी।

श्मशानों की शोक शय्या में,
शुद्ध शंखनादो जैसी।

जटिल ज्वार ज्वाला जकड़न में,
जीवंत जीवन जलधारा जैसी।

प्रशास्ति सिंह
बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
प्रथम वर्ष, सेमेस्टर-2
अनुक्रमांक-904

कैसी हो तुम?

पूछा किसी ने यूं ही आज कैसी हो तुम ?
कैसी हो तुम
एक ऐसा सवाल जिसका, शायद किसी ने भी किसी को
कभी भी सही जवाब नहीं दिया होगा।
शायद वो खुद भी नहीं जानते होंगे, जैसे अभी मैं भी नहीं जानती।
एक ऐसा सवाल, जो इंसान खुद से करने से बहुत कतराता है।
कितना मुश्किल होता है कहना ठीक नहीं हूँ मैं।
फिर लाखों सवाल और कई सलाह
जो जानती हूँ, मैं बस मानना नहीं चाहती।
मैं बताना चाहती हूँ कि नहीं मैं ठीक नहीं हूँ।
हाँ, मैं स्वस्थ अवश्य हूँ, पर विचारों में एक द्वंद्व है।
मुस्कुराना भूली नहीं हूँ, पर मुस्कान अपनी-सी नहीं लगती।
ये सुहाना मौसम जो खुशी दे रहा है,
मैं इसे बता नहीं पा रही कि आखिरी बार कब खुश थी।
किसे कहा था मैं ठीक नहीं?
कब आखिरी बार बात वाली, बात की थी।
ये याद नहीं कर पा रही।
बताना तो बहुत चाहती हूँ, कैसी हूँ मैं ?
पर लोगों के जवाबों से डरती हूँ।
डरती हूँ चेहरे के भावों से,
डरती हूँ उनके नजरिए से
डरती हूँ कि उन्होंने भी कह दिया
कि मैं भ ,
तो क्या कहूंगी
इन ख्यालों में ही मैं उलझी हुई थी
कि अपना नाम कहीं से सुनाई पड़ा
फिर पूछा उसने ठीक तो हो न ?
और वही सालों से परंपरागत चलता हुआ
वही झूठा जवाब मुस्कुराते हुए कह दिया
मैं ठीक हूँ।
तुम बताओ,
और वो बोली – मैं भी।

आयुषी मिश्रा

बी.ए. हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष

प्रथम वर्ष, सेमेस्टर-2

अनुक्रमांक-915

सपनों का शहर

सपनों का शहर, जिसे अक्सर हम कल्पना और साहित्य में देखते हैं, एक ऐसा स्थान है जहाँ अनगिनत उम्मीदों और इच्छाओं का संगम होता है। यह शहर किसी एक स्थान पर स्थित नहीं होता, बल्कि यह हर व्यक्ति के दिल और दिमाग में अपनी अलग परिभाषा लेकर आता है। इसे हम एक आदर्श स्थल मान सकते हैं, जहाँ हर किसी की चाहतें पूरी होती हैं, जहाँ हर किसी को अपनी मंजिल मिलती है। यह शहर उन सारे ख्वाबों का प्रतीक है, जिनकी हम लगातार तलाश करते रहते हैं। सपनों का शहर न केवल भौतिक रूप से बल्कि मानसिक रूप से भी हमारे जीवन का एक अभिन्न हिस्सा बन जाता है।

हमारे समाज में सपनों का शहर कई तरह से परिभाषित किया जा सकता है। यह शहर वह स्थान हो सकता है, जहाँ हमारी सभी इच्छाएँ पूरी होती हैं, जहाँ हम अपने सारे दुखों और परेशानियों से मुक्त होते हैं और जहाँ हमारी जिंदगी का हर दिन एक नई उम्मीद और खुशी लेकर आता है। यहाँ हर व्यक्ति को अपनी मेहनत का फल मिलता है और उसकी आत्म-संप्रभुता की भावना को भी सम्मान मिलता है।

सपनों का शहर और आधुनिक जीवन

आधुनिक जीवन में, लोग अक्सर ऐसे शहरों की कल्पना करते हैं जो तकनीकी, आर्थिक और सामाजिक दृष्टि से बेहद विकसित हो। इन शहरों की मूलभूत संरचना शानदार होती है, जहाँ की सड़कों पर अत्याधुनिक गाड़ियाँ दौड़ती हैं। आधुनिक इमारतों की ऊँचाइयाँ आसमान छू रही होती हैं और शहर में रोजगार के ढेर सारे अवसर होते हैं। यहाँ लोग अपनी मेहनत से सफलता की ऊँचाइयों तक पहुँचने की कोशिश करते हैं। ऐसी जगहों पर बहुमंजिला अपार्टमेंट्स, अत्याधुनिक तकनीकी यंत्र और बेमिसाल शॉपिंग मॉल्स आमतौर पर देखने को मिलते हैं, उदाहरणस्वरूप, दुनिया के कुछ बड़े महानगर जैसे न्यूयॉर्क, टोक्यो, लंदन, और मुंबई को सपनों का शहर माना जा सकता है।

इन शहरों में हर कोई अपनी पहचान बनाने के लिए संघर्ष करता है। यहाँ पर लोगों के पास अनेक अवसर होते हैं, लेकिन इसके साथ ही यह शहर प्रतियोगिता और तनाव से भी भरे होते हैं। लेकिन, फिर भी यह स्थान लोगों के सपनों को पूरा करने के लिए एक आदर्श स्थान होते हैं, जहाँ एक नई शुरुआत करने का हौसला मिलता है।

सूचना नंदा

बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष

तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6

अनुक्रमांक-920

समय की अवधारणा

“समय का सुंदर और शांत चित्रण, जहां हर एक पल एक नई कहानी कहता है।”

उद्देश्य :-

यह चित्र समय की अवधारणा (घड़ी) और ध्यान की शक्ति (मंडला) को एक साथ लाता है। यह हमें याद दिलाता है कि समय का सदुपयोग करते समय हमें अपनी आंतरिक शांति और ध्यान को भी बनाए रखना चाहिए।

— नीरज शर्मा

बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6
अनुक्रमांक- 910

भारतीय शास्त्रीय नृत्य

“भारतीय संस्कृति की जीवंतता को दर्शाती यह उत्कृष्ट कलाकृति, रंगों और आकृतियों के माध्यम से एक अद्भुत कहानी कहती है।”

उद्देश्य :-

यह चित्र भारतीय शास्त्रीय नृत्य और पारंपरिक कला शास्त्रीय (जैसे कि मंडला) का एक सुंदर मिश्रण है। इसे बनाने का एक उद्देश्य भारतीय संस्कृति और कला के प्रति प्रेम और सम्मान की भावना व्यक्त करना है।

— नीरज शर्मा

बी.ए हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार विशेष
तृतीय वर्ष, सेमेस्टर-6
अनुक्रमांक - 910

ACADEMIC SOCIETIES

Asankh Society

CIVIL Society

ENCORE Society

KALAM Society

KIRT Society

**MANTHAN - Hindi Sahitya
Sabha**

ACADEMIC SOCIETIES

VANAJ Society

Virsa Society

ART & CULTURE SOCIETIES

Bhangra Society

Gidda Society

IMPASTO - The Fine Arts Society

MAGUS Society

ART & CULTURE SOCIETIES

MUSOC - The Music Society

NZM- The Poetry Society

PHOTOBUG

VEDANG - The Debating & Quizzing Society

BISMAN - The Centre For Human Values

Certatus - MUN

CENTRAL SOCIETIES

CYBERCLAN - The IT Society

APRAMPAAR - The Divinity Society

ENACTUS - Social Entrepreneurship Club

GIRLUP PREET

Har Ghar Dhyaan

CRECIDO-The Placement Cell

CENTRAL SOCIETIES

Project S.E.V.A.

SAMYA - The Gender Sensitisation Society

Social Media Cell

SOFICA

UDYAMITA - The Entrepreneurship Society

NCC (Boys)

NCC (Girls)

NSS

Viksit Bharat Club

Staff Association

Sarbloh Warriors

Equal Opportunity Cell

Voter Awareness Forum

Raj Bhasha

CENTRE FOR INNOVATION & INCUBATION

IIIC - Industry Institute Interaction Cell

CSRC - Corporate Social Responsibility Cell

संस्कृत विभागः

सम्पादकः

डॉ. धर्मेन्द्र कुमारः

छात्र-सम्पादकः

टी. श्रीहर्ष

यशस्वी पाठक

विषयानुक्रमणिका

विषयाः	नाम	पृ०सं०
1. सम्पादकीयम्	– डॉ० धर्मेन्द्र कुमारः	3
2. गुरुनानकदेव महोदयस्य व्यक्तित्वम्–कृतित्वच	– डॉ० धर्मेन्द्र कुमारः	4
3. संस्कृतभाषाया महत्वम्	– टी० श्रीहर्ष	6
4. गीता के अनुसार स्थितप्रज्ञ	– यशस्वी पाठक	8
5. दशम त्वमसि	– उत्कर्ष मिश्रा	9
6. अंतर्राष्ट्रीय योग दिवस	– तुषार कुमार वर्मा	10
7. ईशोपनिषद् के अनुसार ईश्वर, ब्रह्म का स्वरूप	– गौरी अग्रवाल	11
8. ईशोपनिषद् के अनुसार विद्या और अविद्या का लक्षण–	मनिक तिवारी	12
9. पंच कोश	– पलक गुप्ता	13
10. नचिकेता	– रिद्धिमा सराफ	15
11. बुद्धिर्यस्य बलं तस्य	– ऋषिकेश रॉय	16
12. अस्माकम् उत्सवाः	– सार्थक शर्मा	17
13. योग–व्यायाम का दूसरा स्तम्भ “प्रणायाम” है	– डॉ० धर्मेन्द्र कुमार	18

सम्पादकीयम्

“सुरलोकः” अस्माकं महाविद्यालयस्य पत्रिका वर्तते । अस्यां पत्रिकायाम् छात्राणाम् कविताः, निबन्धाः, लेखाः सन्ति ।

अनेन कारणेन छात्रेषु लेखन-क्षमता वर्धते । चिन्तन-क्षमता च जायते । पत्रिका माध्यमेन छात्रेषु मौलिकं चिन्तनं, चिन्तनस्य च विकासः जायते । येन भविष्यति काले छात्राः स्वविचारान् प्रकटयितुं समर्थाः भवेयुः । येन च समाजोन्नतौ, देशोन्नतौ च एतेषां योगदानं भवेत् ।

– डॉ० धर्मेन्द्र कुमारः

गुरुनानकदेव महोदयस्य व्यक्तित्वम्-कृतित्वञ्च

सिखधर्मस्य गुरोः नानकस्य नाम को न जानाति? समाजसुधारकेषु अयम् अग्रगण्यः। गुरु नानकः श्रेष्ठः समाजसुधारकः तथा चिन्तकः आसीत्। अस्य महापुरुषस्य जन्म 1467 तमे वर्षे पंचनदप्रान्ते तलवण्डी ग्रामे अभवत्। अस्य पितुः नाम श्रीमान् कालुचन्द्रः आसीत्। बाल्यादेव गुरु नानकः, एकान्तप्रियः आसीत्। तस्य मनः क्रीडने न रमति स्म। अस्य पिता नानकस्य वैराग्यवृत्तिः दृष्टवा; तथा एकान्तप्रिय स्वभावमवलोक्य खिन्नः आसीत्। तस्य इच्छा आसीत् यत् नानक अपि व्यापार कार्ये संलग्नः भवेत् किन्तु नानकस्य रुचिः व्यापारकार्येनासीत्। अकिंचिनाय धनं वस्त्ररहिताय वस्त्रं, क्षुधापीडिताय भोजनं एतदेव नानकस्य कर्म आसीत्। एकदा नानकस्य पिता तस्मै कानिचित् रुप्यकाणि व्यापारार्थम् अयच्छत्। किन्तु नानकः तै रुप्यकैः साधवेभ्यः भोजनम् अददात् तथा च रिक्तहस्तः गृहमागच्छत्। एतत् दृष्ट्वा तस्य पिता अतीव दुःखितः अभवत्। तेन ज्ञातं यत् नानक कदापि व्यापारी न भविष्यति। ईश्वरभक्तौ संलन्ः नानक एकस्मिन् दिने गृहमत्यजत्।

गृहं त्यक्त्वा नानक साधूनां समीपे अवसत्। ईश्वरभक्त्या सः देवीसम्पन्न अभवत्। तस्य मुखे अद्वितीयं तेज विलसति स्म।

गुरुनानकस्य उपदेशाः श्रवणीयाः। ते सर्वे समाजकल्याणार्थम् एव सन्ति। तान् उपदेशान् अनुसृत्य नानकस्य अनेके शिष्याः अभवन्। अद्यत्वे अपि गुरुनानकस्य उपदेशाः सर्वत्र पठन्ति।

तेन अनेकानि समाजकार्याणि कृतानि। स्थाने स्थाने पेयजल व्यवस्था कृता। अद्यपर्यन्तं नानकशिष्याः जनकल्याणं कुर्वन्ति।

नूनं, भारतीयानाम् एतत् महद्भाग्यं, यत् नानकसदृशाः महापुरुषाः अत्र अजायन्त। एते महापुरुषाः सर्वेः पूजनीयाः खलु।

गुरुनानकदेवस्य शिक्षा— तस्य शिक्षायाः इदमेवादेश्यम् आसीत्।

स हि एकं परमेश्वरमेव उपास्यदेवम् अमन्यत। तस्य वर्णनं कुर्वता तेन लिखितम्। स ईश्वरः एक एव अनन्तः, सर्वशक्तिमान्, कर्ता, निर्भयः, निर्वैरभावः, अयोनिः स्वयम्भूश्चकास्ति। स एव सर्वत्र व्याप्तोऽस्ति। नानादेवी देवतानाम् अवतारवादश्च स पतनहेतुकमेव अमन्यत। तस्यैव नामस्मरणम् प्रमुखं तत्वमस्ति। नाम्नःप्राप्ति गुरोः माध्यमेनैव भवितुं शक्यते। गुरुनानकमहोदयस्य या वाक् वर्तते सा भक्ति—ज्ञान—वैराग्येण च ओतप्रोता अस्ति।

गुरुनानकमहोदयः नारीजातिम् पूजनीयाम् अमन्यत। स्त्रीशिक्षां विना कोऽपि समाजः नैव स्वोन्नतिम् कर्तुम् शक्नोतीति तस्य दृढो विश्वासः। अतएव तस्यायं विश्वासः यत् सर्वेऽपि पुरुषाः,

स्त्रियश्च समाना एव । मूर्तिपूजनम्—अस्पृश्यता— अन्धविश्वासः इत्यादीनां भूतप्रेतादिदम्भजालानाम् स हि प्रबलतमो विरोधी आसीत् ।

सर्वत्र सत्यप्रचारप्रसारेण । द्वेषभावं विहाय परस्परस्थिर—सुप्रीति संयोजनेन सर्वेरेव सर्वान् लाभान्वितान् कर्तुं मे प्रयत्नोऽभिप्रायश्च इति गुरुनानकदेवस्य जीवनस्य चरम् लक्ष्यमासीत् । गुरुनानकदेवो हि सामाजिकीम्, धार्मिकीम् आध्यात्मिकां च क्रान्तिम् व्यदधात् । अन्धश्रद्धाच दूरीकृत्य सफलराष्ट्र निर्माणंअकरोत् ।

गुरुनानकदेवो हि धर्मजाग्रतिम् भारतीयसंस्कृतिम् प्रति समाजे प्रेमभावमवर्धयत् । अस्पृश्यताकलङ्क पर्यमार्जयत् ।

विश्वेऽस्मिन्समाजे विश्वबंधुत्वम्, विश्वमैत्री, विश्वकल्याणम्, विश्वशांतिर्भवेदिति कृते तेन अनेका नियमा कृताः । एवञ्च एकस्यैव अकालपुरुषस्य परमेश्वरस्य पुत्रत्वेन सर्वे विश्ववासिनः परस्परं भ्रातरः एव इति तस्य दृढो विश्वास आसीत् । अतएव मानवयोर्मध्ये स्थितां भेदभित्तिम् स हि समूलम् उत्पाटयितुम् ऐच्छत् ।

तस्य व्यक्तित्वम् असाधारणम् आसीत् । स हि दार्शनिकः राजयोगी, गृहस्थः, त्यागी—धर्मसुधारकः—समाजसुधारकः— कविः—संगीतज्ञः—देशभक्तः—विश्वबंधुत्वभावना— इत्यादर्यैः नैके गुणाः तस्य जीवने द्रष्टुं शक्यन्ते । तस्य शिक्षायाः प्रचारः प्रसारः सर्वस्मिन् जगति भूयादिति वयं सर्वे कामयामहे ।

—डॉ० धर्मेन्द्र कुमार

संस्कृतभाषायाः महत्त्वम्

Sanskrit has many distinguishing qualities. First, it is an ancient language of our country, Secondary, it is our cultural national language. It is the bearer for Indian's ancient culture and civilization. Moreover Sanskrit is the mother of not only Indian languages but also of many languages of the world.

The fame of Sanskrit is universal. But it is no longer the language of everyday use as it once was in the past. Hence people are not able to feel a sense of oneness with the language. Mankind should come to know the greatness of Sanskrit. In this lesson, an attempt has been made to move in that direction.

A beginning is being made here to explain the special features of Sanskrit, the ability the language has for expression and the various alternatives that exist for this expression.

वयं जानीमः यत् संस्कृतभाषा सर्वासां भारतीयभाषाणां जननी वर्तते । अथ च संसारे याः भाषाः सन्ति तासु या प्राचीनतमा भाषा । अस्याः भाषायाः अनेकविधं वैशिष्ट्यम् अस्ति । अत्र उदाहरणरूपेण किञ्चित् वैशिष्ट्यं प्रदर्शयामः ।

प्रथमं वैशिष्ट्यम् । संसारस्य समस्तेषु पुस्तकालयेषु प्राचीनतमः ग्रन्थः वर्तते ऋग्वेदः । अयमपि संस्कृतभाषायाः एव ग्रन्थः । एवं संसारस्य प्रथमं पुस्तकमपि संस्कृतस्यैव वर्तते न तु कस्याश्चित् अन्यस्याः भाषाः ।

द्वितीयं वैशिष्ट्यम् । संस्कृतभाषायाः या वर्णमाला अस्ति, तत्र यः वर्णक्रमः निर्धारितः वर्तते, सः वैज्ञानिकः तार्किकः च अस्ति । प्रकृतितः सर्वेभ्यः मानवेभ्यः यत् उच्चारणतन्त्रं प्राप्तम् अस्ति, तस्य अनुसरणं कृत्वा अत्र वर्णमालायां वर्णानां क्रमः निर्धारितो वर्तते । उच्चारणतन्त्रस्य अनुसारम् अकारस्य उच्चारणम् प्रथमं भवति । अतः वर्णमालायाम् अकारः प्रथमः वर्तते । एवमेव व्यंजनवर्णेषु ककारस्य क्रमः पूर्वं चकारस्य च क्रमः पश्चात् वर्तते तस्यापि कारणमिदमेव । अन्यासु भाषासु याः वर्णमालाः सन्ति, तत्र एतादृशः तार्किकः वैज्ञानिकश्च क्रमः न मिलति ।

तृतीयं वैशिष्ट्यम् । आचार्येण पाणिनिना विरचितम् अष्टाध्यायीनाम्ना प्रसिद्धं संस्कृतव्याकरणं मानवमस्तिष्कस्य सर्वोत्तमा कृतिः वर्तते । एतादृशं व्याकरणम् अन्यत्र न उपलभ्यते ।

चतुर्थं वैशिष्ट्यम् । संस्कृतभाषायां महाभारतनाम्ना प्रसिद्धः एकः ग्रन्थः वर्तते । सः लक्षश्लोक-परिमितः । एतादृशः विशालकायः ग्रन्थः निखिलेऽपि संसारे नास्ति । इदमपि संस्कृतस्य अपरं वैशिष्ट्यम् ।

पंचम् वैशिष्ट्यम् । रामायणम् नाम सुप्रसिद्धम् आदिकाव्यम् अस्ति । पुरातने भारते अयं ग्रन्थः अनेकासु लिपिषु लिखितः । सम्प्रति सः नेवारी, मैथिली, बंगाली, देवनागरी, तेलगु, ग्रन्थ, मलयालम्, शारदा इत्यादिषु लिपिषु लिखितः मिलति । संस्कृतभाषायाः एतादृशाः बहवो ग्रन्थाः सन्ति ये प्राचीनकाले अनेकासु लिपिषु लिखिताः । एतादृशः उपक्रमः अपि संस्कृतस्यैव वैशिष्ट्यम् वर्तते ।

षष्ठं वैशिष्ट्यम् । संस्कृतभाषायाः पंचतन्त्रनामकः ग्रन्थः प्रायः विश्वस्य सर्वासु भाषासु अनूदितः वर्तते । एतादृशं सौभाग्यम् अन्यस्याः कस्याश्चित् भाषायाः ग्रन्थेन अद्यावधि न प्राप्तम् ।

सप्तमं वैशिष्ट्यम् । संस्कृतसाहित्ये दशकुमारचरितनाम्ना प्रसिद्धम् कथापुस्तकम् वर्तते । तस्य सप्तमं उच्छ्वासे एकं पात्रं प-वर्गप्रयोगरहितानि वाक्यानि वदति । वर्णमालायाः मनुकान् वर्णान् विहाय संवादकरणं संस्कृते एवं संभवति, नान्यत्र ।

अष्टमं वैशिष्ट्यम् । एकस्य वर्णस्य प्रयोगेण काव्यकरणम् संस्कृते एवं संभवति । महाकविना माघेन विरचिते शिशुपालवधमहाकाव्ये दकारस्य नकारस्य च एकमात्रस्य वर्णस्य प्रयोगेण निर्मितानि पद्यानि अस्य प्रमाणानि सन्ति ।

एवम् संस्कृतस्य अनेकानि वैशिष्ट्यानि सन्ति ।

टी० श्रीहर्ष
बी०ए० (प्रो०) सेमिस्टर 6th

गीता के अनुसार 'स्थितप्रज्ञ'

गीता के द्वितीय अध्याय के 54वें श्लोक से लेकर 72वें श्लोक तक 'स्थितप्रज्ञ' के बारे में बहुत ही सुन्दर विवेचन प्रस्तुत किया है। योगेश्वर श्रीकृष्ण ने अर्जुन से कर्मयोग की चर्चा करते हुए कहा कि कर्मयोग के द्वारा निष्काम कर्म के द्वारा मनुष्य की बुद्धि में स्थिरता रहती है। उसकी मानसिक बेचैनी या चंचलता समाप्त हो जाती है।

प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान्।
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥

अर्थ— श्रीकृष्ण कहते हैं कि "हे अर्जुन! जब मनुष्य अपने मन में उत्पन्न होने वाली सारी कामनाओं, इच्छाओं को त्याग देता है और अपने आपसे मन में (जैसी स्थिति है उसमें) सन्तुष्ट रहता है, तब वह स्थितप्रज्ञ (स्थिर बुद्धि वाला) कहलाता है, जिसका मन दुःखों में बेचैन नहीं होता है, सुखों की लालसा नहीं रखता, जो राग, भय और क्रोध से मुक्त है वही स्थिर बुद्धि वाला मुनि कहलाता है।"

(क) राग, भय और क्रोध— जो मनुष्य बहुत खुश में खुश ना हो और दुःख में बहुत दुःखी ना हो वो मनुष्य स्थितप्रज्ञ इंसान है। अर्थात् जब भी किसी व्यक्ति किसी भी विषय के प्रति आसक्ति होगा उसके प्रति उसका राग होगा तो उसे हमेशा भय लगा रहेगा कि कोई इसमें बाधा न डाल दे और यदि किसी ने बाधा डाल दी तो तुरन्त उसे क्रोध आयेगा और क्रोधी व्यक्ति कभी शान्त या स्थिरमति नहीं हो सकता। जहाँ राग और आसक्ति है वहीं भय और क्रोध होता है। अतः जहाँ राग नहीं है आसक्ति है वहाँ भय और क्रोध भी नहीं होगा और क्रोधरहित व्यक्ति ही शान्त, धीर और स्थिरमति रह सकता है। क्रोध व्यक्ति का विनाश कर देता है, मनुष्य के क्रोध का कारण भी कामना या आसक्ति है। इस विषय में गीता में लिखा है कि जब मनुष्य इंद्रियों के विषयों का बार-बार ध्यान करता है तो उनके प्रति उसकी आसक्ति बन जाती है और उसको प्राप्त करने की कामना जाग्रत होती है और यदि कामना में थोड़ा सा विघ्न आया तो उसे क्रोध आ जाता है। स्मृति खो बैठता है और स्मृति के बिगड़ने से उसकी बुद्धि नष्ट हो जाती है और जिसकी बुद्धि नष्ट हो जाती है उसका विनाश भी हो जाता है। इसलिए वही बुद्धि स्थिरमति वाला व्यक्ति है जो सुख, दुःख अवस्था में समान रहे और जो राग, भय और क्रोध से अपने स्वभाव को अलग रखता है।

यशस्वी पाठक
बी०ए० (प्रो०) सेमिस्टर 6th

दशम त्वमसि

एकदा एकस्य ग्रामस्य दश मित्राणि तीर्थयात्रायै अगच्छन् । मार्गे एका नदी आसीत् । ते नदी तर्तुं जले प्राविशन् । पारं गत्वा तेषां नेता तान् गणयितुम् आरभत—एकः, द्वौ, त्रयः, चत्वारः, पंच, षट्, सप्त, अष्ट, नव इति । सः तेषु स्वं न अगणयत् । अत्र तु अस्माकं नव एव जनाः सन्ति । अवश्यम् अस्माकम् एको जनः नद्यां निमग्नः इति स तान् अकथयत् ।

तदा तेषां कश्चिद् अन्यः गणयितुम् आरभत—त्वं प्रथमः, सः द्वितीयः, सः तृतीयः, चतुर्थः, पंचमः, षष्ठः, सप्तमः, अष्टमः, नवमः इति । सोऽपि तेषु स्वं नागणयत् । अस्मासु एको जनः मृतः, इति चिन्तयित्वा ते सर्वे रोदितुम् आरभन्त ।

तदा एव कोऽपि पथिकः तेन मार्गेण गच्छति स्म । तान् शोकग्रस्तान् जनान् दृष्ट्वा सः तेषां शोकस्य कारणमपृच्छत् । तेषां नेता अवदत्—वयं स्वग्रामात् दश मित्राणि तीर्थयात्रायै आगच्छन् । मार्गे इमां नदीम् उदतराम् । किन्तु अधुना वयं नव एव स्मः । अस्माकमेकः नद्यां निमग्नः । एतदस्माकं शोकस्य कारणम् ।

नेतुः कथनं श्रुत्वा सः पथिकः तान् जनान् गणयितुम् आरभत—एकः, द्वौ, त्रयः, चत्वारः, पंच, षट्, सप्त, अष्टौ, नव इति । ततः सः नेतारम् अकथयत्—न कोऽपि जनो युष्मासु न्यूनः । दशमेव त्वमसि ।

अस्याः कथाया अयमेवाभिप्रायो वर्तते यद् वयं अन्येषां जनानामेव दोषान् परिगणयितुं स्वकालं यापयामः । अनेन इदं कृतम् । अयम् इदम् न जानाति । त्वं मूर्खोऽसि । ते किमपि न जानन्ति । अतः परदोषाः नैव द्रष्टव्याः अस्माभिः अपितु स्वदोषाः एव अवलोकनीयाः । मम जीवने के के दोषाः सन्तीति विचारणीयं सर्वदा । कोऽहम्? कस्याहम्? किमिहागतः? को बन्धुर्मम् । इत्येते प्रश्नाऽस्माभिः स्वयमेव प्रष्टव्याः तदैवोन्नतिः भवितुं शक्यते नान्यथेति ।

हिन्दी अनुवाद— एक बार किसी गाँव के दस मित्र तीर्थ यात्रा पर गए । रास्ते में एक नदी पड़ी । वे नदी पार करने के लिए नदी में उतर गए । नदी के दूसरे किनारे पर जाकर उनके नेता ने उन्हें गिनना शुरु किया— एक, दो, तीन, चार, पाँच, छह, सात, आठ, नौ । उसने उनमें अपने आपको नहीं गिना । उसने उनसे कहा, हम तो केवल नौ ही लोग हैं । निश्चय ही हम में से कोई एक नदी में डूब गया है ।

इसके बाद उनमें से किसी दूसरे ने गिनना शुरु किया । तुम पहले हो, वह दूसरा है, वह तीसरा, चौथा, पाँचवा, छठा, सातवाँ, आठवाँ, नौवाँ है । उसने भी उनमें अपने आपको नहीं गिना । यह सोचकर कि हम में से एक मर गया है, वे सब रोने लगे ।

उसी समय कोई यात्री उस रास्ते से गुजर रहा था । उन दुःखी लोगों को देखकर उसने उनके दुःख का कारण पूछा । उनके नेता ने कहा, 'हम दस मित्र अपने गाँव से तीर्थ यात्रा के लिए निकले थे । रास्ते में हमने इस नदी को पार किया । परन्तु अब हम केवल नौ ही हैं । हममें से एक नदी में डूब गया है । हमारे दुःख का यही कारण है ।

नेता के कथन को सुनकर यात्री ने उन्हें गिनना शुरु किया । एक, दो, तीन, चार, पाँच, छह, सात, आठ, नौ । तब उसने नेता से कहा तुममें से कोई भी कम नहीं हुआ है । तुम दसवें हो ।

इस कथा का अभिप्राय यह है कि हम दूसरों के दोषों की गणना करने में समय नष्ट करते हैं । इसने यह किया, वह यह नहीं जानता । तुम मुख हो । वे कुछ नहीं जानते । अतः हमें दूसरों के दोषों को नहीं देखना चाहिए, अपितु स्वयं के दोषों का आकलन करना चाहिए । मेरे जीवन में क्या—क्या दोष हैं, सर्वदा उनका चिन्तन करना चाहिए । मैं कौन हूँ? किसका हूँ? यहाँ क्यों आया हूँ? मेरे बन्धु कौन हैं? उक्त प्रश्नों को स्वयं ही पूछना चाहिए, तभी उन्नति सम्भव है, अन्यथा नहीं

उत्कर्ष मिश्रा, बी०ए० (प्रो०) सेमिस्टर 6th

अंतर्राष्ट्रीय योग दिवस

पहला अंतरराष्ट्रीय योग दिवस 21 जून 2015 को पूरे विश्व में धूमधाम से मनाया गया। इस दिन करोड़ों लोगों ने विश्व में योग किया जो कि एक रिकॉर्ड था। योग व्यायाम का ऐसा प्रभावशाली प्रकार है, जिसके माध्यम से न केवल शरीर के अंगों बल्कि मन, मस्तिष्क और आत्मा में संतुलन बनाया जाता है। यही कारण है कि योग से शारीरिक व्याधियों के अलावा मानसिक समस्याओं से भी निजात पाई जा सकती है।

योग शब्द की उत्पत्ति संस्कृति के युग से हुई है, जिसका मतलब होता है आत्मा का सार्वभौमिक चेतना से मिलन। योग लगभग दस हजार साल से भी अधिक समय से अपनाया जा रहा है।

वैदिक संहिताओं के अनुसार तपस्वियों के बारे में प्राचीन काल से ही वेदों में इसका उल्लेख मिलता है। सिंधु घाटी सभ्यता में भी योग और समाधि को प्रदर्शित करती मूर्तियां प्राप्त हुईं। हिन्दू धर्म में साधु, संन्यासियों व योगियों द्वारा योग सभ्यता को शुरू से ही अपनाया गया था, परंतु आम लोगों में इस विधा का विस्तार हुए अभी ज्यादा समय नहीं बीता है। बावजूद इसके, योग की महिमा और महत्व को जानकर इसे स्वस्थ जीवनशैली हेतु बड़े पैमाने पर अपनाया जा रहा है, जिसका प्रमुख कारण है व्यस्त, तनावपूर्ण और अस्वस्थ दिनचर्या में इसके सकारात्मक प्रभाव।

तुषार कुमार वर्मा
बी०ए० (प्रो०) सेमिस्टर 6th

ईशोपनिषद् के अनुसार ईश्वर, ब्रह्म का स्वरूप

उप + नि इन दो उपसर्गों के साथ सद् धातु से 'उपनिषद्' शब्द बनता है। इसके अनुसार उपनिषद् विद्या वह है जो समस्त दुखों का नाश कर दे। अविद्या अज्ञान को शिथिल कर दे तथा ब्रह्म की प्राप्ति कराती है, वह उपनिषद् वह है। इस प्रकार 'ब्रह्मविद्या' को ही 'उपनिषद्' नाम से कहा गया है। इनकी संख्या 108 है। तथापि 11, उपनिषद् प्रमाण कोटि में आती है, जिनमें अनेक विद्याओं का प्रतिपादन किया गया है। शुक्ल यजुर्वेद का अन्तिम चालीसवां अध्याय कुछ मंत्रों में पाठ भेद के साथ 18 मंत्र ही ईशोपनिषद् कहलाता है।

उपनिषद् भारतीय संस्कृति के प्राण है। उपनिषद् शांति और विश्वप्रेम का महान् संदेश देते हैं। उपनिषदों का लक्ष्य ब्रह्मविद्या, अध्यात्मविद्या की प्राप्ति कराना है।

ईशोपनिषद् के प्रथम मंत्र में 'ईशा वास्यमिदं सर्वम्' में यह बताया गया है कि इस संपूर्ण चर-अचर, जड़-चेतन, समस्त दृश्य-अदृश्य संसार का स्वामी अधिपति ईश ईश्वर है। वही ईश्वर प्रकृति से लेकर पृथिवी पर्यन्त समस्त पदार्थों में व्याप्त है, उसकी सत्ता के बिना इस जगत् में कुछ भी गतिशील नहीं बन सकता। उसके द्वारा दिये गये समस्त पदार्थों का उपयोग एवं उपभोग त्याग भाव से करें।

किसी के भी धन की लालच न रखें। यह धन किसका है? यह प्रथम मंत्र का सार है।

4वें मंत्र में ब्रह्म का ईश्वर का स्वरूप बताया गया है— ब्रह्म अनन्त है। अतः जहां-जहां हमारा मन जाता है वहां-वहां पहले से ही वह व्यापक एवं आगे-आगे स्थित है। उस ब्रह्म का ज्ञान शुद्ध मन से ही होता है। उसे आँख, नाक, कान आदि इन्द्रियां और अविद्वान लोग नहीं देख सकते। वह स्वयं स्थिर रहता हुआ सब जीवों को नियम में चलाता है और सबको धारण करता है। जैसे आकाश में वायु क्रियाशील रहता है, वैसे ही प्रत्येक जीव उस ब्रह्म में क्रिया को करता है। वह ब्रह्म प्रभु 'अनेजत्' है कंपन रहित है। पर तमाम सृष्टि को चलाता है—

बिनु पग चले सुने बिनु काना।

बिनु कर कर्म करे विधि नाना।।

5वें मंत्र में बताया गया है कि ब्रह्म चलता है, वह नहीं चलता है। ऐसा मूढ़ समझते हैं। वह ब्रह्म सब प्रकृति ब्रह्माण्ड आदि के बाहर और भीतर के अवयवों में व्यापक होकर सब जीवों को अन्तर्यामी रूप से सब पाप और पुण्य कर्मों को जानता हुआ ठीक-ठीक फल प्रदान करता है। अतः इसी ब्रह्म को ही सबको ध्यान उपासना करनी चाहिए।

8वें मंत्र में ब्रह्म (ईश्वर) कैसा है? उसका स्वरूप कैसा है? इस विषय पर ऋषि कहते हैं— वह ब्रह्म सब जगह विद्यमान है। स्थूल, सूक्ष्म, कारण, शरीर से रहित है।

पिंड रहित नस-नाड़ी आदि के बंधन से रहित है। अविद्या आदि दोषों से रहित सदा पवित्र है। जो कभी भी पाप करने वाला नहीं होता, वह सर्वज्ञ है। सब जीवों के मनोविचारों को जानने वाला है।

गौरी अग्रवाल

बी०ए० (प्रो०) सेमिस्टर 4th

ईशोपनिषद् के अनुसार विद्या और अविद्या का लक्षण

इस उपनिषद् में विद्या और अविद्या का अर्थ बताया गया है।

अविद्या का अर्थ है— अनित्य को नित्य जानना। जैसे— शरीर यदि अनित्य है इसको नित्य समझने की भावना रखना।

इसी प्रकार अपवित्र को पवित्र समझना। दुखदायी पदार्थों को सुखदायी समझना।

जो आत्मा नहीं है उसे आत्मा जानना यह सब अविद्या है। अथवा कार्यकारण रूप परमेश्वर से भिन्न जड़ वस्तु की उपासना करने वाले गाढ़ अंधकार में प्रवेश करते हैं।

विद्या शब्द अर्थ और सम्बन्ध के जानने वाले तथा अवैदिक आचरण में रमण करते हैं। वे उससे कहीं अधिक अज्ञान में प्रविष्ट होते हैं।

कुछ विद्वान अविद्या का अर्थ कर्मकांड करते हैं। विद्या का अर्थ ज्ञान काण्ड करते हैं।

अविद्या का अर्थ भौतिक ज्ञान है। विद्या का मतलब जिससे स्वयं को जाना जाता है। आत्मज्ञान।

विद्या— ईशविद्या, ब्रह्मविद्या, आत्मविद्या।

अविद्या प्रकृतिविद्या, सृष्टिविद्या जगत्विद्या 'विद्ययाऽमृतमश्नुते' विद्या से मनुष्य अमृतम् Immortality को प्राप्त करता है।

इसी को पराविद्या कहा है। परा तथा आत्मज्ञान को विद्या का नाम दिया है। अपरा, अविद्या है।

विद्या कहते ही उस ज्ञान को हैं जिससे मनुष्य सब दुःखों से छुटकारा प्राप्त कर लेता है। अर्थात् मुक्ति को प्राप्त कर लेता है। इस प्रकार विद्या का अर्थ हुआ अध्यात्म विद्या आध्यात्मिक ज्ञान और अविद्या उसको कहते हैं जो आध्यात्मिक ज्ञान न हो पर तद् भिन्न कोई ऐसा ज्ञान हो जो उसका पूरक हो ऐसा ज्ञान है, "भौतिक ज्ञान"।

मनिक तिवारी

बी०ए० (प्रो०) सेमिस्टर 4th

पंच कोश

आप आत्मा के चारों ओर स्थित पांच कोशों की कल्पना एक प्याज या मैट्रियोशका की परतों के रूप में कर सकते हैं – एक लकड़ी की रूसी घोंसले वाली गुड़िया जिसमें स्वयं के छोटे-छोटे संस्करण होते हैं।

कोशों के साथ काम करने से आप अपने स्वयं या आत्मा के केंद्र में गहराई से जा सकते हैं। यह आपको अपने आध्यात्मिक अभ्यास को अगले स्तर तक ले जाने और अपने आप में, अपने जीवन में और अपने आस-पास की दुनिया में सकारात्मक बदलाव लाने में मदद कर सकता है।

भौतिक और मानसिक कोशों के प्रति जागरूकता आपके भीतर की गहरी परतों के प्रति जागरूक होने का प्रारंभिक बिंदु है।

अन्नमय

अन्नमय कोष वह भौतिक आवरण है जो बाहरी परत का निर्माण करता है। इसे कभी-कभी भोजन आवरण भी कहा जाता है।

आपके शरीर का वजन या आकार आपकी शारीरिक बनावट के साथ-साथ आपकी किसी भी शारीरिक बीमारी या चिंता को भी दर्शा सकता है। आप इस बात पर भी ध्यान दे सकते हैं कि आपका शरीर अलग-अलग तरह के खाने पर किस तरह से प्रतिक्रिया करता है।

प्राणमय

प्राणमय कोष प्राण ऊर्जा, श्वास या जीवन शक्ति का आवरण है। संस्कृत में, "प्राण" शब्द जीवन शक्ति को संदर्भित करता है और यह सांस के लिए शब्द है।

इस कोष के प्रति जागरूकता आपको रुकी हुई ऊर्जा को गतिशील करने में सक्षम बनाती है, जिससे आप अधिक जीवन शक्ति और स्वयं, दूसरों और प्रकृति के साथ ऊर्जावान संबंध का अनुभव कर सकते हैं।

मनोमय

मनोमय कोष अन्नमय और प्राणमय कोष के भीतर समाहित है। यह एक संदेशवाहक के रूप में कार्य करता है, जो बाहरी दुनिया से अनुभवों और संवेदनाओं को आपके अंतर्ज्ञानी शरीर में लाता है।

यह वह मानसिक आवरण है जो आपका प्रतिनिधित्व करता है:

- दिमाग
- भावनाएँ
- भीतर की दुनिया

इस परत में विचार रूप, मानसिक गतिविधि और विचारों के प्रति जागरूकता शामिल है। इस कोष से जुड़ने के लिए आपको अपनी धारणाओं और मानसिक पैटर्न को देखना होगा।

विज्ञानमय

विज्ञानमय कोष वह सूक्ष्म या मानसिक शरीर है जो आपकी अंतर्ज्ञान का स्थान है।

जागरूकता या ज्ञान कोष के रूप में जाना जाता है, यह आपको एक गहरी जागरूकता विकसित करने और वास्तविकता को देखने की अनुमति देता है। ध्यान से परे मनः के रूप में सोचा गया, यह कोष आपके विचारों की गहरी और अधिक सूक्ष्म परतों से जुड़ा हुआ है।

विज्ञानमय कोष स्पष्टता और आंतरिक प्रतिबिंब विकसित करने में मदद करता है क्योंकि आप अपने विचारों, अहंकार या स्वयं की भावना से अलग होना सीखते हैं। साक्षी बने रहने से, आप प्रत्येक क्षण के प्रति अधिक उपस्थित और जागरूक बनना सीख सकते हैं।

आनंदमय

आनंदमय कोष को आनंद शरीर कहा जाता है। यह सभी परतों में सबसे गहरी और सूक्ष्म है – इतनी कि कुछ लोग तो यहां तक कहते हैं कि आप इसे शब्दों में बयां नहीं कर सकते। इसके बजाय, इसे महसूस और अनुभव किया जाना चाहिए।

अपने आनंदमय कोष को विकसित करने के लिए लंबी अवधि तक आंतरिक कार्य और आध्यात्मिक अभ्यास को पूरा करने के अनुशासन की आवश्यकता होती है।

चेतना का यह स्तर आपके सच्चे स्व या स्वभाव के सार से संबंधित है, जो कि पूर्णता है।

सभी पाँच कोशों से ऊपर उठकर समाधि की स्थिति प्राप्त की जा सकती है, या व्यक्तिगत और सार्वभौमिक चेतना के बीच एकता प्राप्त की जा सकती है। इसे शुद्ध आनंद या खुशी कहा जाता है।

यद्यपि आप समाधि तक नहीं पहुंच सकते, फिर भी आप आनंद की झलक या क्षणों का अनुभव कर सकते हैं जो आपकी दुनिया को रंगीन बनाने के लिए पर्याप्त उज्ज्वल हैं और आनंद की इन भावनाओं को जागृत करते हैं, भले ही केवल कुछ क्षणों के लिए ही क्यों न हो।

पलक गुप्ता
बी०ए० (प्रो०) सेमिस्टर 2nd

नचिकेता

एकः पितृभक्तो बालकः अल्पे वयसि एव अध्यात्मज्ञानं प्राप्नोत् । तस्य नाम नचिकेता, तस्य पितुः नाम वाजश्रवाश्चासीत् । एकदा वाजश्रवाः सर्वमेधयज्ञम् अकरोत् । यज्ञे सम्पूर्णतां गते स ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणारूपेण दुर्बलानां वृद्धानां दुग्धदानेऽसमर्थानां धेनूनां दाने प्रवृत्तोऽभवत् । बालकः नचिकेता एतद् दृष्ट्वा अचिन्तयत् यत् एतादृशीनां धेनूनां दानेन मम पिता नरके पतिष्यति । बालकः पुत्रस्य कर्तव्यं मनसि निधाय जनकम् अवदत्— “हे पित! दक्षिणायां प्रियं वस्तु प्रयच्छेत् । भवतः सर्वाधिकं प्रियः अहमस्मि । अतः मां कस्मै दास्यति? यदा जनकः किमपि उत्तरं नायच्छत् तदा सः द्विः त्रिः एवमेव अवदत् । तदा तस्य पिता उद्विग्नो भूत्वा अकथयत्— ‘अहं त्वां मृत्यवे ददामि ।’ इति ।”

यद्यपि बालकः जानाति स्म यत् पिता क्रुद्धो भूत्वा एवम् अवदत्, तथापि सः पितुः आदेशं परिपाल्य यमपुरमगच्छत् । तत्र तदा यमः अनुपस्थितः आसीत् । बालकः त्रीणि दिनानि तत्रैव किमपि अभुक्त्वा अपीत्वा च यमस्य प्रतीक्षामकरोत् । चतुर्थे दिवसे यमः आगत्य त्रिभ्यः दिवसेभ्यः बुभुक्षितं पिपासितं चातिथिं दृष्ट्वा पश्चात्तापमकरोत् । यमः पितृभक्तं बालकं दृढनिश्चयं ज्ञात्वा प्रसन्नो भूत्वा च तं त्रीन् वरान् याचितुम् अवदत् । ततः बालकः प्रथमवररूपेण स्वपितुः प्रसन्नतां द्वितीयवररूपेण स्वर्गसाधिकाम् अग्निविद्यां च अयाचत् । यमः प्रथमं द्वितीयं च वरं बालकाय नचिकेतसे प्रायच्छत् । ततो नचिकेता अग्निविद्यायाः यादृशं वर्णनं यमात् अशृणोत् तथैव यथावत् अश्रावयत् । तेन प्रसन्नो भूत्वा यमः यज्ञाग्नेः नाम तस्य नाम्ना ‘नचिकेताः’ इति अकरोत् ।

बालकः तृतीयवररूपेण आत्मज्ञानम् अयाचत् । तत् श्रुत्वा यमः तस्मै विविधान् भोगपदार्थान् प्रदातुं प्रालोभयत्, किन्तु नचिकेतास्तु स्वनिश्चये दृढः आसीत् । अतः विवशः यमः तस्मै आत्मज्ञानम् उपादिशत् । एवं पितृभक्तः बालकः नचिकेताः पितुः कल्याणाय यमाय आत्मानं समर्पितवान् । अतएव बालकः पितुः प्रसन्नतां प्राप्तुं प्रथमवररूपेण पितुः प्रसन्नताम् एव अयाचत् । एवं सः पुत्रशब्दं सार्थकम् अकरोत्—पुंनाम—नरकात् त्रायते इति पुत्रः । उक्तञ्च—

‘यः प्रीणयेत् सुचरितैः पितरं स पुत्रः’ इति ।

रिद्धिमा सराफ
बी०ए० (प्रो०) सेमिस्टर 2nd

बुद्धिर्यस्य बलं तस्य

अथ कदाचित् मन्दारनामके पर्वते दुर्दान्तनामकः सिंहः अवसत् । सः नित्यम् असंख्यानां पशूनां वधम् अकरोत् । ततः स्वजातेः क्षयं दृष्ट्वा सर्वे पशवः मिलित्वा सिंहस्य समीपम् अगच्छन् । तस्मै च न्यवेदयन् “महाराज! अनेन पशुघातेन कः लाभः? प्रसीद त्वम् प्रतिदिनम् एकः पशुः तव आहाराय स्वयमेव आगमिष्यति” इति । सिंहः तान् अवदत् ‘एवं भवतु’ इति ।

ततः प्रभृति प्रतिदिनं स्वयमेव एकः पशुः सिंहस्य समीपम् अगच्छत् । सिंहः तं प्रीत्या अखादत् । कालान्तरे एकस्य वृद्धशशकस्य वारः समायातः । सः अचिन्तयत् ‘यद्यपि इदानीं जीवनरक्षणं दुष्करं तथापि भयात् त्राणाय यत्नः कर्तव्यः’ इति । एवं स्वमत्या उपायं चिन्तयन् सः शशकः मन्दं मन्दं गत्वा चिरं विलम्ब्य सिंहस्य अग्रे उपस्थितः अभवत् ।

तस्य विलम्बेन सिंहः अत्यन्तं कुपितः अतिष्ठत् । सः शशकं विलम्बस्य कारणम् अपृच्छत् । शशकः अकथयत्— ‘महाराज! नात्र ममापराधः, मार्गे एकः अपरः सिंहः मां विलोक्य अकथयत्— “रे शशक! त्वं कुत्र गच्छसि? अत्रैव तिष्ठ, मम आहारो भव” इति ।

तदाहं तम् अकथयम्— “अहम् अस्य वनस्य महाराजदुर्दान्तस्य समीपं गच्छामि ।” तत् श्रुत्वा सः सिंहः अकथयत्— “रे धूर्त! अहम् अस्य वनस्य राजा, नान्यः कश्चित् । त्वमत्रैव तिष्ठ” इति । “स्वामिन! तदाहं तस्मै पुनरागमनाय शपथं कृत्वा अत्र समागतः अस्मि” इति ।

अथ दुर्दान्तः अत्यन्तकोपेन अगर्जत् अकथयत् च, “कुत्र तिष्ठति स वञ्चकः? तं सत्वरं मां दर्शय, येन अहं तं क्षणादेव हनिष्यामि” इति ।

ततः शशकः तं सिंहम् एकं गभीरं कूपम् अनयत् । कूपस्य उपरि गत्वा सः सिंहम् अवदत् “देव! भीत्या सः दुष्टः अस्मिन् कूपे निलीनः तिष्ठति ।” सिंहः तत्र गत्वा कूपे स्वप्रतिबिम्बम् अपश्यत् । तं च अपरं सिंहं मत्वा तस्य वधाय कूपे न्यपतत् पञ्चत्वं चागच्छत् । एवं बुद्धिबलेन सः शशकः बलिनम् अपि सिंहं न्यपातयत्! । अतः हि साधूक्तम्— ‘बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलम्?’ इति ।

ऋषिकेश रॉय

बी०ए० (प्रो०) सेमिस्टर 2nd

अस्माकम् उत्सवाः

अस्माकं भारतं पर्वणामुत्सवानां च देशोऽस्ति । अत्र प्रतिवर्षं बहवः उत्सवाः सोत्साहम् आयोज्यन्ते ।

दीपावली प्रकाशस्य महोत्सवः अस्ति । असौ महोत्सवः कार्तिक्याम् अमावस्यायां संघटते । अमुष्मिन् दिने भगवान् रामचन्द्रः चतुर्दशवर्षमितं स्वकीयं वनवासं परिसमाप्य रावणवधानन्तरम् अयोध्यां प्रत्यागच्छत् । ततः प्रभृति अयम् उत्सवः प्रचलति । अमुष्मिन् महोत्सवे रात्रौ महालक्ष्म्याः पूजनं भवति । तां वयं सर्वे धनधान्यादिकं याचामहे । सर्वे जनाः स्वकीयान् गृहान् दीपमालया सज्जयन्ति, सायं वयं वीथीष्वापणेषु मार्गेषु गृहेषु च सर्वत्र दीपकानां प्रकाशं पश्यामः । अहो कियत् चाकचिक्यं प्रतिभवनं विद्युद्दीपानाम् । उत्सवेषु दीपावली प्रमुखः उत्सवः वर्तते । अस्माकं देशे अन्येऽप्युत्सवाः सन्ति— रक्षाबंधनम् विजयादशमी, होलिकोत्सव इत्यादयः ।

कार्तिकमासस्यैव पूर्णिमायां गुरुनानकदेवस्य जयन्ती भवति । अस्यामेव तिथौ गुरुनानकदेवस्य जन्म अभवत् । सिक्खधर्मावलम्बिनः जनाः अस्मिन् दिने विशेषरूपेण उत्सवान् आयोजयन्ति । तैः सह तेषाम् इष्टमित्राण्यपि इदं पर्वं मानयन्ति । ते गुरुद्वारायां परिवारजनान् नयन्ति । तत्र शिरः नमयित्वा ते 'गुरुग्रन्थसाहेब' इति नामधेयं स्वकीयं धर्मग्रन्थं शृण्वन्ति, मित्रैः सह संलपन्ति आनन्दं च लभन्ते । अमुष्मिन् पर्वणि सिक्खमहानुभावाः सर्वेभ्यः समागतेभ्यः जनेभ्यः संयावं प्रसादरूपेण वितरन्ति । भजन— कीर्तनादि—कार्यक्रमेण सह ते शोभायात्राम् अप्यायोजयन्ति ।

ईसाईजनानां रमणीयं पर्वं क्रिसमस—नामकम् अस्ति । अदः पर्वं दिसम्बर—मासस्य पञ्चविंशतितमे दिनाङ्के भवति । अमुष्मिन् दिवसे परमकारुणिकः ईसामसीहः स्वजन्मना भुवमलङ्कृतवान् । जनाः 'गिरजाघर' नामधेयेषु ख्रीष्टोपासनामन्दिरेषु प्रार्थनां कुर्वन्ति, ईशस्य कृपां च लभन्ते । गृहे—गृहे क्रिसमसवृक्षस्य निर्माणमपि भवति । सान्ताक्लाजः शिशुभ्यः उपहारान् प्रयच्छति । निशीथे असौ महोत्सवः पराकाष्ठाम् आरोहति ।

मुस्लिमसमाजस्य ईद—उल्—फितरनामधेयं मुख्यं पर्वं अस्ति । अमुष्यायोजनं रमजानमासस्य समाप्तौ भवति । रमजानमासे मुस्लिमजनाः एकमासमुपवसन्ति । केवलं सायम् एव मिलित्वा खादन्ति । सम्बन्धिनां मित्राणां च गृहं गच्छन्ति परस्परं वर्धापयन्ति, सुपरिचितेभ्यः मिष्टान्नादिकं वितरन्ति, मनोहराण्यभिनवानि वस्त्राणि च धारयन्ति । ईदोत्सवे ते स्वमित्राणां सम्बन्धिनां च परस्परम् आलिङ्गनं कुर्वन्ति ।

सार्थक शर्मा
बी०ए० (प्रो०) सेमिस्टर 2nd

योग-व्यायाम का दूसरा स्तम्भ 'प्राणायाम' है

प्राणायाम श्वास का सचेतन और जान-बूझकर किया गया नियंत्रण और विनियमन है (प्राण का अर्थ है श्वास और आयाम का अर्थ है नियंत्रण करना, विनियमन) हर श्वास में हम न केवल आक्सीजन ही प्राप्त करते हैं अपितु प्राण भी। प्राण ब्रह्माण्ड में व्याप्त ऊर्जा है, विश्व की वह शक्ति है जो सृष्टि-सृजन, संरक्षण और परिवर्तन करती है। यह जीवन और चेतनता का मूल तत्व है। प्राण भोजन में भी मिलता है, और इसीलिए स्वस्थ और संपूर्ण शाकाहारी खाद्य पदार्थ ग्रहण करना अति महत्वपूर्ण है।

प्राणायाम शरीर में प्राण का सचेतन मार्गदर्शन, पौष्टिकता, शारीरिक विषहीनता और सुधरी रोग-निरोधक शक्ति में वृद्धि करता है, और उसी के साथ-साथ आन्तरिक शांति, तनावहीनता व मानसिक स्पष्टता भी प्रदान करता है।

पुराणों में कहा जाता है कि प्रत्येक व्यक्ति के जीवन की लम्बी-अवधि का पूर्व-निर्धारण उसकी श्वासों की संख्या से ही है। योगी पुरुष 'समय-सुरक्षित' रखने का प्रयास करता है और अपने श्वास की गति धीमी रखकर जीवन को बढ़ाने, लम्बा करने का प्रयत्न करता है।¹..

प्राणायाम के प्रभाव

शारीरिक प्रभाव

- शरीर का स्वास्थ्य ठीक रखता है।
- रक्त की शुद्धि करता है।
- आक्सीजन को शरीर में पहुँचाने में सुधार करता है।
- फेफड़ों और हृदय को मजबूत करता है।
- रक्त-चाप को नियमित रखता है।
- नाड़ी-तंत्र को नियमित, ठीक रखता है।
- आरोग्य-कर प्रक्रिया और रोगहर चिकित्सा-प्रणाली सुदृढ़ करता है।
- संक्रामकता निरोधक शक्ति बढ़ाता है।

मानसिक प्रभाव

- मानसिक बोझ, घबराहट और दबाव को दूर करता है।
- विचारों और भावनाओं को शान्त करता है।
- आन्तरिक संतुलन बनाए रखता है।
- ऊर्जा-अवरोधों को हटा देता है।

आध्यात्मिक प्रभाव

- ध्यान की गहराइयों में पहुँचाता है।
- चक्रों (ऊर्जा-केन्द्रों) को जागृत और शुद्ध करता है।
- चेतना का विस्तार करता है।

प्राणायाम और उसका प्रभाव

योग साधना के आठ अंग हैं, जिनमें प्राणायाम चौथा सोपान है। अब तक हमने यम, नियम तथा योगासन के विषय में चर्चा की है, जो हमारे शरीर को ठीक रखने के लिए बहुत आवश्यक है।

प्राणायाम के बाद प्रत्याहार, ध्यान, धारणा तथा समाधि मानसिक साधन हैं। प्राणायाम दोनों प्रकार की साधनाओं के बीच का साधन है, अर्थात् यह शारीरिक भी है और मानसिक भी। प्राणायाम से शरीर और मन दोनों स्वस्थ एवं पवित्र हो जाते हैं तथा मन का निग्रह होता है।

पातंजलि योग सूत्र 2/49 के अनुसार— आसन के सिद्ध हो जाने पर श्वास और प्रश्वास की गति के अवरोध हो जाने का नाम 'प्राणायाम' है।

'प्राणायाम' शब्द दो शब्दों प्राण+आयाम से मिलकर बना है। प्राण का साधारण अर्थ जीवनी शक्ति और आयाम का अर्थ विस्तार अर्थात् जीवनी शक्ति का विस्तार। प्राण शब्द के साथ प्रायः 'वायु' जोड़ा जाता है, तब इसका अर्थ नाक द्वारा श्वास लेकर फेफड़ों में फैलाना तथा उसके ऑक्सीजन अंश को रक्त के माध्यम से शरीर के अंग-प्रत्यंगों में पहुँचाना होता है।

यह प्रक्रिया इतनी महत्वपूर्ण है कि यदि यह कुछ क्षणों के लिए भी रुक जाए तो जीवन का अंत हो जाएगा। सृष्टि में जो चेतनता दिखाई दे रही है, उसका मूल कारण 'प्राण' ही है। इस प्रकार प्राणायाम का प्रयोजन पूरा होता है।

प्राणायाम की मुख्य पद्धति में मुख्य रूप से तीन चरण हैं— श्वास को भरना (पूरक), श्वास को रोकना (कुंभक), श्वास को निकालना (रेचक)

कुंभक दो प्रकार का है, श्वास को अंदर भरकर रोकना अंतः कुंभक। श्वास को बाहर निकालकर रोकना बाह्यकुंभक।

महर्षि याज्ञवल्क्यजी प्राणायाम की प्रक्रिया को इसी प्रकार बताते हैं— प्राण और अपान वायु के मिलने को 'प्राणायाम' कहते हैं। प्राणायाम कहने से रेचक पूरक और कुंभक की क्रिया समझी जाती है।

हमारे शरीर में पांच महाप्राण तथा लघु प्राण हैं, जिनका वर्णन संक्षेप में निम्न प्रकार है—

1. प्राण : इसका निवास हृदय में है और इसके साथ इसका लघु प्राण 'नाग' भी वहीं रहता है। प्राण के द्वारा श्वासों, प्रश्वास, आहार आदि का खींचना, बल, संचार तथा शब्दोच्चार आदि क्रियाएं होती हैं। 'नाग' जो इसका उपप्राण है, उसके द्वारा हिचकी, डकार तथा गुदावायु की क्रिया होती है।
2. अपान : यह महाप्राण गुदा और जननेन्द्रिय के बीच मूलाधार के निकट स्थित है। इसके द्वारा हमारे शरीर के सभी मलों का विसर्जन होता है तथा इसके सहयोगी लघुप्राण 'कुर्म' के द्वारा पलकों का झपकना और नेत्रों संबंधी अन्य क्रियाएं होती हैं।

3. समान : इस महाप्राण का निवास स्थान उदर में नाभि के नीचे है। शरीर में पाचक रसों का उत्पादन तथा वितरण इसी महाप्राण के द्वारा होता है। इसका उपप्राण 'कृकल' भूख-प्यास आदि क्रियाओं का सम्पादन करता है।
4. उदान : प्राण का निवास कण्ठ है। यह शरीर को उठाए रखने, गिरने से बचाने का कार्य करता है अर्थात् शरीर का संतुलन पर नियंत्रण बनाए रखना इसी का कार्य है। उदान प्राण के साथ 'देवदत्त' लघुप्राण जम्माई और अंगड़ाई आदि क्रियाओं को कराता है।
5. व्यान : इस महाप्राण का स्थान मस्तिष्क का मध्य भाग है। यह पूरे शरीर में व्याप्त है। अतः अन्य चारों प्राणों और पूरे शरीर पर नियंत्रण रखना इसका कार्य है। अन्तर्मन की स्वसंचालित गतिविधियां इसी के द्वारा पूरी होती हैं। इसका लघुप्राण 'धनंजय' मृत्यु के पश्चात् शरीर को गलाने, सड़ाने का कार्य करता है।

प्राणायाम के द्वारा शरीर और मन पर पड़ने वाला प्रभाव महत्व तथा प्राणायाम के अभ्यास से होने वाले लाभों को भारतीय ऋषियों ने हजारों साल पहले अनुभव कर लिया था। प्राणायाम के द्वारा हमें शारीरिक तथा मानसिक समता प्राप्त हो जाती है और शरीर के सभी मल तथा मन के विकार भस्म हो जाते हैं।

प्राणायाम के अभ्यास से मनुष्य अपने रोगों को नष्ट करने की क्षमता प्राप्त कर लेता है। मनुष्य की बहत्तर हजार नस-नाड़ियों में शुद्ध रक्त का संचार होने लगता है, जो उत्तम स्वास्थ्य के लिए अत्यावश्यक है।

यूँ तो प्राणायाम अनेक प्रकार के हैं, किन्तु यहां हम उन्हीं प्राणायाम की चर्चा करेंगे, जिन्हें ग्रहस्थी, बाल, युवा, वृद्ध, पुरुष एवं महिलाएं सुविधापूर्वक करके लाभ प्राप्त कर सकें। प्राणायाम करने वाले को कुछ सावधानियों के साथ नियमों का पालन करना आवश्यक है—

सामान्य नियम

- प्राणायाम करने का सबसे उत्तम समय प्रातःकाल शौचादि से निवृत्त होने के पश्चात है। सायंकाल में की कुछ हल्के प्राणायाम किए जा सकते हैं।
- स्थान स्वच्छ, शांत और हवादार होना चाहिए।
- पद्मासन, सिद्धासन अथवा सुखासन पर बैठकर प्राणायाम करना चाहिए।
- प्राणायाम करने वाले साधक का आहार-विहार संतुलित, सात्विक एवं पवित्र होना चाहिए।
- प्राणायाम का अभ्यास श्रद्धा, प्रेम, धैर्य और सजगता के साथ नियमित करना चाहिए।
- किसी रोग की स्थिति में तथा गर्भवती महिलाओं को वेगयुक्त प्राणायाम नहीं करने चाहिए।
- दमा, उच्च रक्तचाप तथा हृदय रोगियों को कुंभक नहीं करना चाहिए।
- प्रत्येक प्राणायाम अपनी क्षमतानुसार करें, किसी स्तर पर किसी प्रकार के कष्ट का अनुभव न हो अथवा श्वास घुटने न पाए।
- प्राणायाम करने वाले साधक के वस्त्र मौसम के अनुकूल कम से कम तथा ढीले होने चाहिए।

हर एक प्राणायाम करने के पश्चात एक दो गहरे लंबे सांस भरकर धीरे-धीरे निष्कासित करके श्वास को विश्राम देना चाहिए। उखड़े श्वास में कभी भी प्राणायाम नहीं करना चाहिए।

— डॉ० धर्मन्द्र कुमार

NCC

78th Independence Day Celebration at College Premises

Recruitment Drive

New Cadets Enrollment

The First Batch Enrollment of Girl's Cadets

76th Republic Day Celebration at College Premises

NSS

Recruitment Drive Desk Duty

Orientation'24

Pledge Ceremony on Vigilance Awareness Week'24

Plantation Drive - Ek Vriksha Maa Ke Naam

Participation in Founder's Day

Donation Drive

Visit to Yamuna Khadar Slum Area - Donation Drive

Workshop and Training for Road Safety Skill and Awareness

Talk on Har Ghar Tiranga

Online Document Screening on Harmony with Nature

HAR GHAR DHYAN

Talk on 'Dealing With Stress and Anxiety Now-a-days'

Workshop on 'Importance of Meditation and Yoga in Modern Life'

ASANKH - THE MATHEMATICS SOCIETY

The "Dataverse" Webinar

Organised an Event Escape Room -
The Final Key

Department Orientation

ENCORE- THE ENGLISH LITERARY SOCIETY

Talk Session on 'Writing and
Activism'

Talk Session on 'Rememory and
Resists: Women's Writing'

Book Giving day

Talk Session on 'Rememory and Resists: Women's Writing'

ENVISAGE- THE ENVIRONMENTAL SOCIETY

Students' Visit to Sultanpur National Park, Gurugram

Organized an Event Jungle Jamboree

Orientation and Jumanji Quiz competition

KALAM - THE PUNJABI LITERACY SOCIETY

Organised an Intra-College Competition to Celebrate International Mother Language Day

KIRT- THE ECONOMICS & BUSINESS ECONOMICS SOCIETY

Industrial Visit to ATMA Industries, Manesar

Inauguration Lecture on Empowering Young Economists

Orientation session

MANTHAN - HINDI SAHITYA SABHA

Celebrated International Mother Language Day

VANAJ - THE COMMERCE SOCIETY

Orientation x The Last Call

Jashan-ae-vyapar 3.0

VIRSA - THE HISTORY SOCIETY

Talk on 'Revolutionaries in the Indian National Movement'

Educational Trip to Humayun's Tomb & Hauz Khas

Departmental Orientation

Aghaz-e-VIRSA: Freshers' Party

Heritage Walk to the National Museum

Educational Trip to Jaipur & Ajmer

CIVIL SOCIETY

Team Formation

A talk on 'Environmental, Globalism and Sovereignty'

Inaugural ceremony of Civil Society

BHANGRA SOCIETY

MSC College – 4th Position

ARSD College & PGDAV College -
1st Position

Inter-University Folk Dance
Competition

GIDDA SOCIETY

Bhaskaracharya College- 1st position

IILM University - 2nd Position

**INSTITUTE OF HOME ECONOMICS
2nd position**

**MAHARAJA AGARSEN COLLEGE
3rd position**

BHARTI COLLEGE-3rd position

**SGND Gidda society performed at
ETHNIC DAY**

MUSOC- THE MUSIC SOCIETY

Auditions

**Musoc brought a Musical Touch to
Ethnic Day**

IMPASTO - THE FINE ARTS SOCIETY

Orientation

Fresher's Party decorations by students.

NEPATHYA - THE DRAMATICS SOCIETY

Performed Annual Street Play at Bikaner Theatre Festival.

Performed Annual Street play at RDIAS College

Conducted annual audition for new recruitment on 15 October

Performed our annual street play production "India ke OG parsai" at IGDTUW

Performed our annual street play production "India ke OG parsai" at Bikaner theatre festival on 7 March

MAHARAJA AGARSEN COLLEGE
3rd position

MAGUS- THE WESTERN DANCE SOCIETY

Participated at ARSD College

HMR Institute of Technology & Management - 2nd position

NZM-THE POETRY SOCIETY

Orientation & Auditions

Poetry Recitation Competition

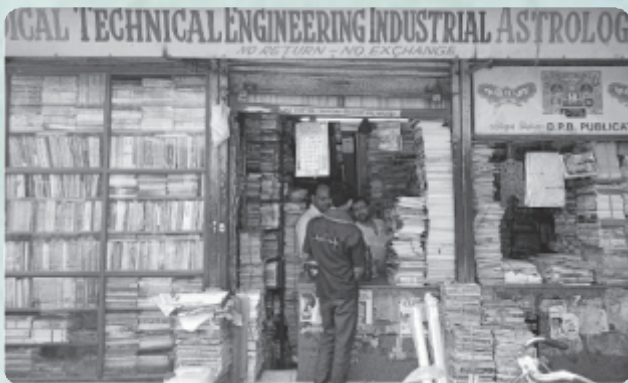
PHOTOBUG

Orientation Programme

Mini Surlok: Exhibition and Competition

PHOTOWALKS- Khari baoli

PHOTOWALKS- Ghazipur phool mandi

VEDANG - THE DEBATING & QUIZZING SOCIETY

**Wild n Wise (Quiz Competition)
Organized for Mini Surlok**

**Inter-College Workshop with the
Debating Society of SBSC**

BISMAN- THE CENTRE FOR HUMAN VALUES

Orientation X MovieMania

Rukh and Langar Sewa

BismanXAprampaar: Chai Sewa

CERTATUS - THE MUN SOCIETY

Orientation and Kootniti 2.0

An Interactive Session

MUN conference Certatus 7.0 on 16th and 17th April

CYBERCLAN - THE IT SOCIETY

Orientation X Cyberquest

Event - 'Hunar Beyond Boundaries'

APRAMPAAR-THE DIVINITY SOCIETY

Sehaj Path Arambhta for Founder's Day

Gungun Kaur & Harshleen Kaur Secured 1st position in Bani kanth Competition at Mata Sundari College For Women

Founder's Day Inter-College Competition

Secured 3rd position in Guru Nanak Paper Reading Competition at Mata Sundri College

Secured 3rd position at Mata Sundri College Gurmat Sangeet Competition

Secured 1st position at Giani Sant Singh Ji Maskin Gurmat Kirtan

ENACTUS - SOCIAL ENTREPRENEURSHIP SOCIETY

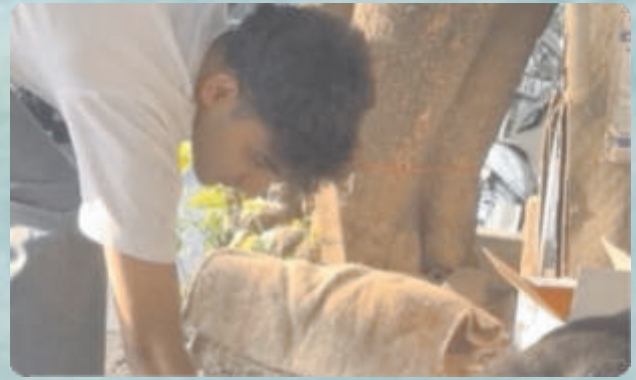
Orientation

Collection Drive for Project Pureka

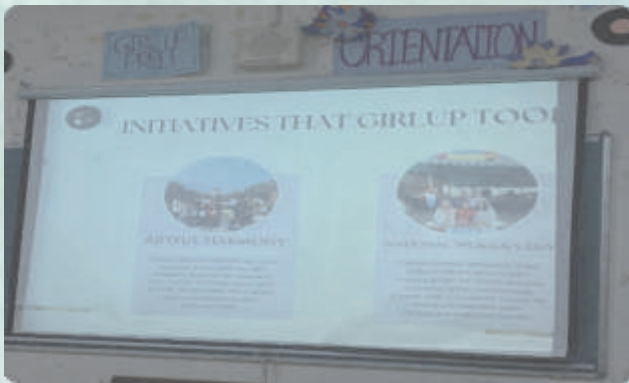

Recruitment drive

Project Sanrakshan

GIRLUP PREET

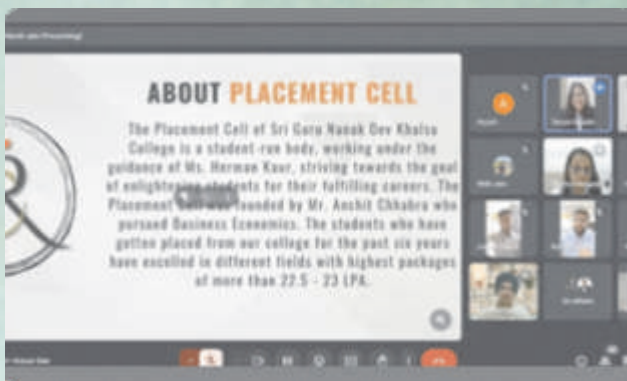

Orientation x Powerpuff Guide to GirlUp

National Women's Day

CRECIDO- THE PLACEMENT CELL

Orientation

Embarkation 4.0 - Annual Placement Fair

Comprehensive GMAT preparation strategies

Two-Day LinkedIn Workshop

PROJECT S.E.V.A.

Visit to Guru Nanak Sukh Shah, Old Age Home

Orientation

Badges Ceremony

Visit to Flag Children Home

SOCIAL MEDIA CELL

Khalsa's Got Talent

Founder's Day

SOFICA

Event- 'Beyond The Tank'

Talk session on 'Build And Bridge'

Talk session on 'Build And Bridge'

ART & CULTURE SOCIETY

Bollywood Day

Freshers' Party

Orientation

Ethnic Day

Bollywood Day

UDYAMITA - THE ENTREPRENEURSHIP CELL

HUSTLESPHERE - The Orientation

YUVA - YOUTH UNITED FOR VISION & ACTION

Workshop on Mindfulness for a Balance and Successful life

Diwali Donation Drive

Iskcon temple visit

Chai Seva on Guru Nanak Gurupurab

Visit to national Gandhi museum

G-20 PRESIDENCY COMMITTEE

Team Formation

**Free Medical Camp in
Collaboration with Venketeshwar
Hospital, Dwarka**

Orientation

Cancer Awareness Program

VIKSIT BHARAT

Event - Yoga for Body and Soul

INDUSTRY INSTITUTE INTERACTION CELL (IIIC)

Orientation X Corporate Camping

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY CELL (CSRC)

Orientation

UMANG - THE ENABLING UNIT

Organised Tug of War in the College

The Saksham Inclusive Quiz was held

Idea of Disability

VOTER AWARENESS FORUM

Awareness Programme on Importance of Voting

Acknowledgement

The successful publication of **Surlok**, our annual college magazine, is the culmination of collective effort, creative synergy and unwavering commitment from a host of individuals whose contributions we gratefully acknowledge. It's because of their hard work and sincere dedication that this magazine has become a reality.

First and foremost, I am truly grateful to the Delhi Sikh Gurudwara Management Committee (DSGMC) for their kind patronage and constant encouragement. I would like to extend my heartfelt gratitude to our Principal Dr. Baljeet Singh ji for his unstinting support, encouragement and guidance throughout the entire process of creation of the magazine.

I am deeply thankful to our faculty advisors, whose insights and encouragement helped refine our ideas and uplift the quality of this magazine. Your trust in the editorial team allowed us to explore and experiment freely. I wish to acknowledge and extend my sincere thanks to the convenors and core members of various societies, the respective Teachers-in-charge of departments and other esteemed faculty members for their timely contribution of information, articles, write-ups and photographs. I would also like to express my gratitude to the Photobug Team for capturing photographs of all college events throughout the year and sharing them for the magazine.

This magazine wouldn't have been possible without the tireless efforts of my assiduous editorial team. I would also like to express my deepest gratitude to the faculty editors Dr. Manjeet Singh (Punjabi Section), Mr. Avichal Bhatnagar (English Section), Dr. Hardeep Kaur (Hindi Section), Dr. Dharmendar Kumar (Sanskrit Section) and their respective student editors.

I would also like to extend my thanks to the synergistic teamwork and passion of my dynamic colleagues- Ms. Damanpreet Kaur, Ms. Ashmeet Kaur, Dr. Divya Sethi, Dr. Sarika Khurana, Ms. Shikha Garg, Dr. Simran Kaur Sethi and Dr. Bhawna Kohli who worked on several aspects of the magazine including design and creative ideas. Their dedication and creative input played a vital role in presenting every facet of the college in the most commendable light. I extend my heartfelt appreciation to my student team for their unwavering dedication, patience and resilience during the compilation of this magazine. Lastly, I express my heartfelt appreciation to our readers, whose constant encouragement and interest motivate us to sustain Surlok as a vibrant forum for expression within our academic community. Lastly, I extend my sincere thanks to Mr. Sudhir Chauhan and Abha Publicity for their invaluable assistance in the successful printing of this magazine.

Dr. Mamta Ahuja
Editor-in-Chief

FORM -IV (RULE 8)

1. Place of Publication : **Sri Guru Nanak Dev Khalsa College
New Delhi**
2. Periodicity of its Publication : Yearly
3. Publisher's Name : **Dr. Baljeet Singh**
Nationality : Indian
Address : Sri Guru Nanak Dev Khalsa College, New Delhi.
4. Chief Editor : **Dr. Mamta Ahuja**
Nationality : Indian
Address : Sri Guru Nanak Dev Khalsa College, New Delhi
5. Name and address of individual who owns the newspapers and partners of shareholders holding more than one percent of the total capital : Sri Guru Nanak Dev Khalsa College

I, Dr. Baljeet Singh, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

Sd/-
Dr. Baljeet Singh
Publisher

...ers & ...
... (...
...RADE 'A'
... SOCIETY
... Party
... 2024
...@sgndko.edu

All
The Best

Jishu
All
The Best

Dev K...
University of De...
CREDITED GR...
CULTURE SO...
Presents
Freshers' Party
25 November 2024
...@sgndko.edu

... DE...
University of...
CREDITED...
CULTURE S...
Presents
Freshers' Party
25 November 2024

... DE...
University of...
CREDITED...
CULTURE S...
Presents
Freshers' Party
25 November 2024

... CELE...
... 23...
... SOCIETY
... Party
... 2024
...@sgndko.edu

... 24...
...@sgndko.edu

... N...
... J...
... ACC...

2
3

Go make your mark on the world...

We Wish You All The Best

Dev Khalsa College
University of Delhi
CREDITED GRADE 'A'
CULTURE SOCIETY
Presents

Dev Khalsa
University of Delhi
CREDITED GRADE
CULTURE SOCIETY
Presents

Freshers' Party

Freshers' Party

Freshers' Party

Freshers' Party